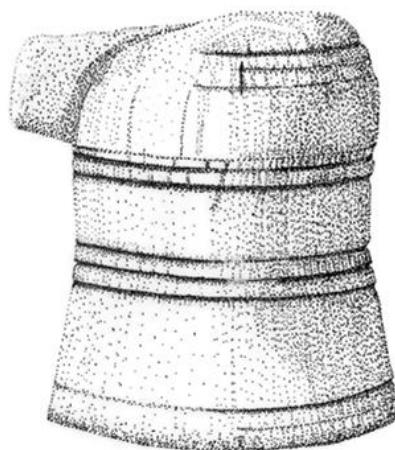


Spill i middelalderens bysamfunn

En arkeologisk analyse av spillmateriale fra Bergen



Guro Koksвик Lund

Masteroppgave i arkeologi

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Våren 2010



Forside: abstrakt sjakkbrikke, springer (BRM 465/931). Illustrasjon av Elin Jensen

Forord

Å skrive en masteroppgave i arkeologi byr på mange muligheter når man skal velge seg et emne. Etter å ha lidd valgets kvaler en stund endte jeg opp med å ta for meg noe jeg synes er svært spennende innenfor arkeologien, nemlig bysamfunn, og her falt valget da på en aktivitet knyttet til dagliglivet i middelalderbyen – spill. Arbeidet med denne oppgaven, som har foregått ved Bryggens Museum i Bergen, har vært en lærerik og utfordrende opplevelse som jeg ikke ville vært foruten.

Takk til:

Ingvild Øye, som har vært min veileder under dette arbeidet. Tusen takk for hjelp og gode råd, og ikke minst takk for en utrettelig tålmodighet med mine ofte lange utkast. Jeg har lært mye i løpet av disse veiledningstimene, noe jeg setter stor pris på.

Gitte Hansen, for nyttige tips til gjennomgangen i magasinet og bruk av databasene, samt råd og hjelp til dateringsarbeidet. Jeg vil også takke for en tankevekkende diskusjon rundt behandlingen av spillsaker i middelalder.

Alf Tore Hommedal, for tilgang til Solhaugmagasinet på Minde og hjelp med gjennomgangen av gjenstandsmaterialet der.

Anne Ågotnes, for tilgang til materialet som ligger i fast utstilling på Bryggens Museum.

Sigrid Samset Mygland, for innføring i dateringsarbeidet og hjelp til spørsmål rundt dette. I tillegg tusen takk for kartene.

Svein Harald Gullbekk ved Kulturhistorisk Museum i Oslo, for informasjon om sjetonger og litteraturtips vedrørende dette.

Mine medstudenter som har gjort sitt for et godt miljø i denne tiden. Spesielt vil jeg takke Christine og Sigrun, som har sittet på samme lesesal like lenge som meg selv, for en trivelig sosial arbeidsplass. Det har vært mange nyttige faglige diskusjoner og hjelp, samt mange ikke så faglige diskusjoner. Akkurat slik det skal være.

Til sist vil jeg også takke familien for all hjelp, støtte og oppmuntring gjennom disse årene på universitetet.

Innhold

1 Innledning.....	1
1.1 Emne og mål.....	1
1.2 Avgrensning	2
1.3 Problemstillinger	4
1.4 Oppgavens struktur	4
2 Spill i et forskningshistorisk lys	5
2.1 Tidligere arkeologiske arbeider	5
2.2 Historiske og spillteoretiske perspektiver	7
2.3 Spilltyper	8
2.3.1 Hnefatafl.....	8
2.3.2 Halatafl og hnettafl.....	9
2.3.3 Kvátrutafl	9
2.3.4 Sjakk (skáktafl)	10
2.3.5 Alquerque og dam	12
2.3.6 Mølle	12
2.3.7 Terningspill	13
3 Teoretiske perspektiver og metodiske tilnærminger	14
3.1 Teoretiske perspektiver	14
3.2 Metodiske tilnærminger	17
3.2.1 Identifisering	18
3.2.2 Klassifikasjon	20
3.2.3 Representativitet.....	21
3.2.4 Datering	22
3.2.5 Rom og kontekst.....	23
4 Identifikasjon og klassifikasjon.....	24
4.1 Magasin og nummerering.....	24
4.2 Funksjonsgrupper	24
4.3 Spillebrett	24
Samlet vurdering av spillebrettene	28
4.4 Spillebrikker	28
Gruppe A: Flate runde brikker	29
Gruppe B: Flate brikker med andre geometriske former	37
Gruppe C: Høy firkantform.....	38
Gruppe D: Halvkuleform	38
Gruppe E: Høy, lett innsvunget med utskåret fot og hode	38
Gruppe F: Kjegleform	39

Gruppe G: Sylinderform.....	41
Gruppe H: Timeglassform.....	45
Gruppe I: Tårnform	46
Gruppe J: Zoomorf form	47
Gruppe K: Antropomorf form	47
Gruppe L: Usikker/ujevn form	48
Samlet vurdering av spillebrikkene A-L	49
4.5 Terninger	50
4.6 Sjetonger.....	51
4.7 Samlet vurdering av spillsaker	52
5 Datering av spill og spillmaterialet	53
5.1 Datering av gjenstandsmaterialet fra Bryggen (BRM 0).....	53
5.1.1 Datering av spillebrett	55
5.1.2 Datering av spillebrikker	56
<i>Ble det spilt mølle og kvátrutafl på Bryggen?</i>	59
Samlet vurdering av spillebrikkenes datering	61
5.1.3 Datering av terninger.....	61
5.1.4 Datering av mulige sjetonger	62
5.1.5 Oppsummering: Spillsaker fra Bryggen.....	62
5.2 Datering av gjenstandsmaterialet fra andre utgravningslokaliteter	63
5.3 Samlet vurdering av materialet fra Bryggen og andre utgravningslokaliteter	64
5.4 Hvordan kan tidsfordelingen av spill tolkes?	64
6 Hvor og hvorfor ble det spilt?	66
6.1 Romlig fordeling av spill på Bryggen (BRM 0)	67
Periode 1 (Før ca 1120/30).....	69
Periode 2 (ca. 1120/30-1170/71)	69
Periode 3 (1170/71-1198).....	69
Periode 4 (1198-1248).....	71
Periode 5 (1248-1332).....	73
Periode 6 (1332-1413).....	76
Periode 7 (1413-1476).....	77
Periode 8 (1476-1702).....	79
Periode 9 (1702-1955).....	80
Oppsummering av romlig distribusjon på Bryggen (BRM 0).....	80
6.1.1 Hva forteller funnfordelingen om spill i Bryggemiljøet?.....	81
6.2 Romlig fordeling på andre utgravningslokaliteter i byen.....	83
Tendenser i distribusjonen over tid i byen	83

<i>Internasjonal påvirkning</i>	84
<i>Hvem spilte?</i>	85
<i>Urban identitet</i>	86
<i>Bergensk spillmateriale sett i en videre geografisk sammenheng</i>	87
Spill – mer enn lek?.....	88
7 Avslutning	90
Summary	95
Tabelliste	97
Figurliste.....	97
Litteratur.....	99

1 Innledning

1.1 Emne og mål

Emnet for denne masteroppgaven er spill som fenomen i et bysamfunn i middelalderen, knyttet til middelalderbyen Bergen. Utgangspunktet er det arkeologiske materialet som er fremkommet av spillmateriale fra ulike utgravninger i Bergen i form av brett, brikker og terninger som inngikk i ulike typer brett- og terningspill. Det er hittil blitt forsket relativt lite på spill i middelalderarkeologisk sammenheng. De omfattende utgravningene på Bryggen (1955-1968) og andre mindre undersøkelser i byen har avdekket et omfattende funnmateriale, over 1000 gjenstander, som kan knyttes til ulike typer spill. Dette utgjør dermed et omfangsrikt materiale som ikke har vært undersøkt tidligere fra et samlende perspektiv. Formålet med oppgaven er å undersøke disse forekomstene for å belyse hittil lite utforskede sider ved det urbane livet på denne tiden, med utgangspunkt i et overskuddsfenomen og sosialt medium som spill. Jeg skal her studere forekomsten og utviklingen knyttet til denne funngruppen, både når det gjelder variasjon og i en sosial kontekst over tid. Her vil jeg vurdere spillmaterialet i seg selv og ut fra sin funnkontekst for å belyse sider ved bylivet, som et overskuddsfenomen og uttrykk for en eventuell urban mentalitet, med utgangspunkt i en hverdagslig og hittil lite påaktet aktivitet.

Store deler av de arkeologiske forekomstene av spill har lenge vært representert av gravkontekster fra jernalderen, men med undersøkelser av middelalderens byer er det fremkommet et utvidet materiale. Byene representerte samfunnsmessige endringer, steder der kongemakten og kirken befestet sine posisjoner, og steder hvor man fikk økt internasjonal kontakt. Bylivet, med nye kulturelle impulser, preget folks liv og hverdag. Folk bodde tett, og i høymiddelalderen kan innbyggertallet i en by som Bergen ha omfattet 10 000-12 000 mennesker på det meste, noe man blant annet kan tillegge byens rolle som senter for internasjonal varehandel og andre sentrale funksjoner (Helle 1982: 492f; Helle 2006: 110). Et tydelig uttrykk for den internasjonale påvirkningen er hanseatenes etablering av det tyske kontor på Bryggen rundt 1360. Denne kontakten utover i et stadig ekspanderende bysamfunn i middelalderen gjør det interessant å se nærmere på et kulturelt og sosialt fenomen som spill, og undersøke hvordan dette har manifestert seg i byrommet over tid. I hvilken grad foregikk det spillaktiviteter i byen og er disse et uttrykk for en mulig urbaniseringstendens, der det å spille ikke bare representerte en overskuddsaktivitet, men også en måte å vise sosial og mental

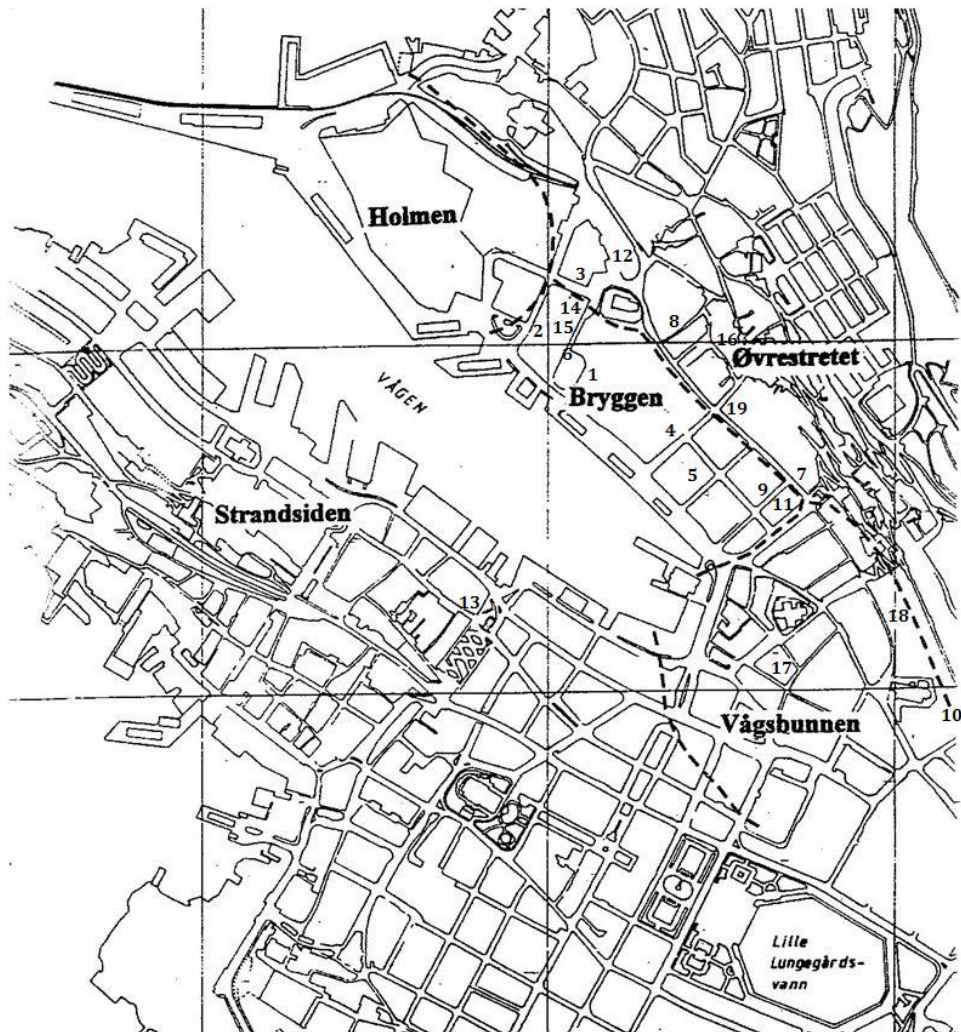
tilhørighet til byen på? Jeg vil undersøke om spillgjenstander har vært et materielt uttrykk for samhørighet til spesielle grupper i samfunnet, og som eventuelt hadde en distingverende virkning. Spill kan også sees i sammenheng med sosial identitet, hvor spill som en del av den materielle kulturen, også er symbolbærende, brukt for å uttrykke tilhørighet for andre, en form for materiell kommunikasjon (Hodder og Hutson 2003).

1.2 Avgrensning

Undersøkelsen omfatter det som utgjorde middelalderbyen Bergen, strukturert i ulike sosiotopografiske soner (Fig 1.1), slik dette trer frem i skriftlige kilder. Innen det middelalderske byområdet er det foretatt flere arkeologiske undersøkelser, i alt 19 utgravninger, hvor det er fremskaffet spillmateriale (Tabell 1.1). Av disse er de store arkeologiske undersøkelsene på Bryggen (1955-68) de desidert største. Undersøkelsene er lokalisert i ulike soner, hvorav flest er lokalisert til Bryggen. De sosiotopografiske sonene er representert av middelalderens Holmen, senere Bergenhus, som fungerte som politisk og religiøst sentrum. Bryggen var handelsområdet for import- og eksportvarer. Øvrestretet, som gikk omtrent der dagens Øvregate går, omfattet mer spesialiserte verksteder med detaljhandel. Vågsbunnen lenger sør var området for håndverk, som blant annet skomakeri, med en variert etnisk bosetning i senmiddelalderen. Det siste området er Strandsiden som var tynt befolket før hanseatene overtok Brygge-området i den senere del av 1300-tallet og ble et tettere bosatt område (Helle 1982: 228-259).

Det sosiale aspektet ved spill vil bli studert i sammenheng med den romlige distribusjonen av denne typen funn. Både de sosiotopografiske sonene på makroplan, og ikke minst Brygge-området som i større grad kan studeres i forhold til strukturer og huskonstruksjoner, blir viktige for å kaste lys over sosiale miljøer, og indirekte også hvem som spilte.

Undersøkelsen omfatter som nevnt spillmateriale fra de store Brygge-utgravningene i Bergen, men også fra andre mindre utgravninger i byen. Av arkeologiske undersøkelser som er foretatt



Figur 1.1 Sosiotopografiske soner i Bergen (etter Økland 1998). Tallene viser til de ulike lokaliteter i tabell 1.1

Bryggen	Øvregaten	Vågsbotn	Strandsiden
BRM 0 Bryggen (1)	BRM 86 Øvregaten/Finnegårdsgaten (7)	BRM 106 Heggebakken (10)	BRM 236 Strandgaten 55-57 (13)
BRM 3 Sandbrugaten 5 (2)	BRM 94 Øvregaten 39 (8)	BRM 346 Bakgaten 4/Skostredet 10 (17)	
BRM 4 Dreggsallmenningen 20 (3)	BRM297 Wesenbergsmauet (16)	BRM 465 Lille Øvregate 1 Friområde (18)	
BRM 6 Holmedalsgården (4)	BRM 614 Nikolaikirkeallmeninge 1F (19)		
BRM 76 Rosenkranzgate 4 (5)			
BRM 83 Dreggsallmenningen (6)			
BRM 104 Finnegårdsgaten 6A (9)			
BRM 110 Finnegårdsgaten 3A (11)			
BRM 223 Kroken 3 (12)			
BRM 237 Dreggsallmenningen 14-26 (14)			
BRM 242 Dreggsallmenningen 10 (15)			

Tabell 1.1 De ulike lokaliteter fordelt i de sosiotopografiske soner. Tall i parentes viser til innplotting på kartet over Bergen (fig 1.1).

i Bergen er det funnet spillsaker fra 19 forskjellige utgravningslokaliteter. Det dreier seg i alt om et lite antall spillebrett og terninger, samt over tusen spillebrikker. Det er fra Bryggen man har den desidert største konsentrasjonen av spillsaker.

Den tidsmessige rammen for undersøkelsen strekker seg fra den eldste arkeologisk dokumenterte brannen som på Bryggen er dokumentert til ca. 1120/30, og frem til brannlagene etter bybrannen i 1702. Middelalderen står likevel mest sentralt i undersøkelsen ut fra representasjonen av funn.

1.3 Problemstillinger

Det er selve det fysiske spillmaterialet som står sentralt i denne undersøkelsen, men også skriftlige kilder som omhandler spill bidrar til å kontekstualisere funnene.

De sentrale problemstillingene knytter an til materialets mangfold og kulturelle og sosiale tilhørighet i tid og rom. Én overordnet problemstilling er å identifisere hvilke spill som forekom i middelalderbyen og hva det kan fortelle om bruken av forskjellige spilltyper. Dette er en forutsetning for å analysere materialet videre og kaste lys over mer komplekse spørsmål. Når det gjelder spørsmål om det skjedde endringer i spillmaterialet og hvor ble det spilt, vil jeg undersøke i hvilken grad funnkontekstene kan gi indikasjoner på dette og også indirekte hvem som spilte. Hvilke spill var de vanligste – hvor og når? Jeg vil også prøve å nærme meg spørsmålet om enkelte typer spill var sosialt avgrenset. I denne sammenheng kan det være interessant å se hvorvidt krigs- og strategispill er knyttet til spesielle kontekster, i forhold til enklere spill som sjansespill. Er det for eksempel mulig å si noe om kjønn i forbindelse med spillaktiviteter? Den romlige distribusjonen av spillsaker, knyttet til ulike deler av byen, står dermed sentralt. Bergen var en by med et stort sosialt mangfold, og det vil derfor være interessant å se om dette også gjenspeiles i spillmaterialet.

Bergens internasjonale rolle gjør det også relevant å se i hvilken grad spillmaterialet er internasjonalt påvirket. Siden noen spill først ble innført i Skandinavia i middelalderen, vil det være interessant å se når slike spill dukker opp i materialet fra Bergen.

1.4 Oppgavens struktur

I neste kapittel kommer jeg inn på tidligere undersøkelser som er gjort om spill og som har relevans for min studie. Det gjelder arkeologiske undersøkelser og mer generelle undersøkelser, samt omtaler av aktuelle spill i min undersøkelse. I kapittel 3 gjør jeg rede for de teoretiske perspektiver og metodiske tilnærminger jeg anvender for å belyse problemstillingene jeg har reist. I kapittel 4 tar jeg for meg selve materialet for å identifisere

og klassifisere de ulike spillene. Datering av materialet og romlig kontekst blir analysert i henholdsvis kapittel 5 og 6, der jeg også diskuterer de ulike resultatene i forhold til problemstillingene. Til sist samles trådene i avslutningen i kapittel 7. Oppgaven har også et eget appendiks med oversikt over hele funnmaterialet oppgaven bygger på, samt illustrasjoner av deler av gjenstandsmaterialet.

2 Spill i et forskningshistorisk lys

I dette kapittelet gir jeg en oversikt over forskning knyttet til spill som er relevant for min undersøkelse. Kapittelet inneholder også en oversikt over de forskjellige typer middelalderspill som har relevans for min undersøkelse.

Spill er som nevnt et beskjedent tema innen arkeologisk forskning. Her vil jeg trekke frem relevante undersøkelser omkring temaet, ut fra så vel arkeologiske- og historiske- som spillteoretiske perspektiver.

2.1 Tidligere arkeologiske arbeider

Det er jernalderen som så langt dominerer den arkeologiske utforskningen av spill og det er generelt få studier som går nærmere inn på det middelalderske materialet i større sammenheng i denne perioden. Middelalderen blir imidlertid ofte nevnt i sammenheng med skifte i spilltradisjoner, uten å bli inngående behandlet. Arbeider som berører andre land enn Norge, vil også være aktuelle for å se materialet i en større geografisk og kulturell kontekst. De viser at arkeologiske funn har likheter over større områder.

Av norske arkeologiske arbeider som omhandler spill, er Jan Petersens artikkel ”Bretspillet i Norge i forhistorisk tid” (1914) fortsatt relevant. Den representerer det tidligste arbeidet som kun fokuserer på spill her i landet, med utgangspunkt i arkeologisk materiale. Denne artikkelen fungerer fortsatt som en god oversikt over nordiske spill i jernalderen.

Sigurd Griegs bok *Middelalderske byfund fra Bergen og Oslo* (1933) gir en samlet dokumentasjon av ulike grupper arkeologiske byfunn i Norge, funnet før 1933. Selv om mye er kommet til senere, er boken fortsatt nyttig som utgangspunkt for videre studier. I sammenheng med en utstilling i Bryggens Museum i 1977 forfattet Inga Lundström og Ingvild Øye Sølvsberg utstillingskatalogen *Terningen er kastet. En utstilling om spill og spillets historie*. Den gir en vurderende oversikt over spillets historie, og oversikt over de

forskjellige spilltypene man hadde i jernalderen og helt opp i nyere tid. Sammen med Griegs bok er dette et av de få arbeidene som omhandler funn av spillmateriale fra Bergen. Artikler i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* gir også en kort og oversiktlig innføring i spill i nordisk sammenheng (KLN 1971: Bd II, XIV og XIX).

Av nyere arbeider med fokus på arkeologisk materiale og middelalder er Christopher McLees' undersøkelse, *Games People played: gaming pieces, boards and dice from excavations in the medieval town of Trondheim* (1990), det av de norske arbeidene som har størst relevans for min egen oppgave. Den egner seg også godt som utgangspunkt for en sammenligning av spillmateriale i bykontekst. McLees analyserer her spillmateriale fra Folkebibliotekstomten i Trondheim, med fokus på forandringer fra sen vikingtid til middelalderen. Han berører til en viss grad også den sosiale konteksten, men kommer mer inn på dette emnet i artikkelen "Spillegalskap" (1992), i en periode han betegner som en "spilleboom" i Trondheim.

Steinar Kristensen har i masteroppgaven *Brettspillet – jernalderkrigerens virtuelle arena. Strategispill i sørøstnorsk jernalder* (2007) undersøkt spillmateriale fra Østlandet i jernalderen, hovedsakelig fra gravkontekster. Han ser også spillaktiviteter på bakgrunn av sosiale forhold, og vektlegger relasjoner mellom spill og den delen av befolkningen som var særlig virksomme i krigshandlinger. Når det gjelder jernalderen har Karsten Kjer Michaelsen i boken *Bræt og Brik, spil i jernalderen* (1992) tatt for seg europeisk spillhistorie, med særlig vekt på Danmark, basert på både litterære og arkeologiske kilder, spesielt boplassfunn og gravfunn.

Arkeologen Axel Christophersen (1999) har tatt for seg spill i sammenheng med spørsmål knyttet til begrepet urban identitet, som han mener at innebærer en tilhørighet til et spesifikt sosialt rom, nemlig byen, og man kan da snakke om et byfelleskap. Dette er et interessant perspektiv som jeg vil se nærmere på.

Selv om de fleste av disse arbeidene ikke tar for seg brettspill i middelalderen, gir de en oversikt over forskjellige spilltyper fra jernalder og middelalder. De vil dermed fungere som en generell bakgrunn når jeg skal identifisere og undersøke spillmateriale fra Bergen.

Det finnes også arkeologiske arbeider som berører denne kildekategorien i mindre grad, blant annet "Craft, industry and everyday life – Finds from Anglo-Scandinavian York" (2000) av A.J. Mainman og N.S.H. Rogers, og boken *Lödösefynd – ting från en medeltidsstad* (1994) av Rune Ekre, Carl Hylander og Rolf Sundberg. Tone Wikstrøms hovedoppgave *Utviklingen av hushold og håndverk i Oslos tidlige middelalder* (2006) kommer også inn på spillets sosiale

betydning. Selv om disse arbeidene ikke først og fremst tar for seg spill, gir de nyttig kunnskap om forskjellige typer spillsaker som har vært i bruk i middelalderbyer, og vil slik være til hjelp når jeg skal identifisere spillgjenstander i det arkeologiske materialet fra Bergen.

2.2 Historiske og spillteoretiske perspektiver

I bøkene *A History of Chess* [1913] (1962) og *A History of Board-Games Other than Chess* (1951) samt artikkelen "The Medieval Games of Tables" (1941) gir Harold James Ruthven Murray en generell oversikt over spillhistorien til henholdsvis sjakk og andre brettspill. Han tar også for seg nordiske og skandinaviske spilleforhold i denne sammenheng. En annen sentral forsker av spill er Robert Charles Bell sin bok *Board and Table Games from many Civilizations* (1960). Den omhandler brettspill fra hele verden, og også han kommer inn på skandinaviske forhold. Disse bøkene gir en god innføring i de forskjellige spill og deres historie og utvikling, selv om det er spillteori som står mest sentralt.

Willard Fiskes bok *Chess in Iceland* (1905) tar utgangspunkt i omtale av sjakk i skriftlige kilder, men kommer lite inn på den sosiale konteksten i forbindelse med spillet.

Av nyere arbeider innen spillforskning tar Annette Dahl i sin hovedoppgave *Tafl emk órr at efle...-Brettspill i vikingtid og middelalder* (2003) for seg spill i jernalder og middelalder i en kulturhistorisk kontekst, hvor hun gjør bruk av skriftlige, arkeologiske og kunsthistoriske kilder.

Selv om disse arbeidene primært ikke tar utgangspunkt i arkeologisk forskning, er de likevel nyttige i forhold til min undersøkelse knyttet til spilltyper, utforming og regler. Dette er til hjelp ved identifisering av spillmateriale, og også når jeg skal tolke det inn i en kontekst. I den sammenheng er også skriftlige kilder, både eldre og nyere, nyttige for å få en utvidet kunnskap om spillenes form og regler, samt menneskenes forhold til denne aktiviteten. Dette omhandles spesifikt hos Lundström og Sølvsberg (1977) og Dahl (2003). Et eksempel på spill som nevnes i skriftlige kilder er spillet *hnefatafl* (se kap 2.3.1) Spill nevnes blant annet i sagalitteraturen, *Kongespeilet* og lovverk, slik som *Byloven* av 1276. Annette Dahl har kommet frem til over seksti benevnelser, både spesifikke og mer generelle, av spill i de skriftlige kildene (Dahl 2003: 9ff). I likhet med *Byloven* henviser også kirken til den negative siden med spill (Lundström og Sølvsberg 1977: 6).

Spillmaterialet har etter hvert fått økt oppmerksomhet som arkeologisk kildemateriale, men det har vært lagt liten vekt på den sosiale konteksten. Opprinnelse og utvikling har vært

vektlagt ut fra et historisk perspektiv, mens spillteoretikerne har vektlagt spillenes regler. Tradisjonelt er også spill ansett som en ren rekreasjonsaktivitet for folk i de øvre sosiale lag.

Disse arbeidene har forskjellige utgangspunkt. Noen er vurderende, andre mer dokumenterende. Samlet er dette arbeider som danner viktige utgangspunkt for min egen studie.

2.3 Spilltyper

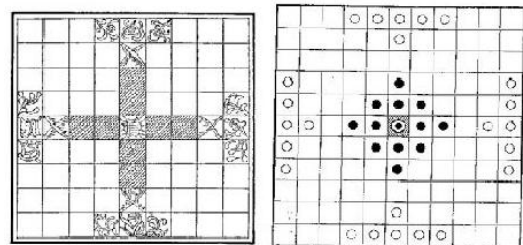
Man har ut fra skriftlige kilder kjennskap til en rekke brettspill som ble spilt i middelalderen. I islandske sagaer nevnes *tafl*, den norrøne varianten av det romerske spillet *tabula* som germanerne tok til seg. Det er også sannsynlig at ordet bare har vært ment for ett bestemt spill, men at dette har forandret seg etter hvert som flere spill kom til. I sagaene kan *tafl* bety både brett og brikker, men kildene beretter også om fire bestemte typer spill, hvor man da ser at *tafl* har blitt en etterstavelse og man får *hnefatafl*, *hnettafl*, *halatafl* og *kvátrutafl* (Lundström og Sølvsberg 1977: 11f; Dahl 2003: 21). I tillegg kommer også *skáktáfl* samt dam, mølle og enkle terningspill.

Reglene på de spillene man fortsatt kjenner reglene til, er utførlig forklart hos henholdsvis Murray (1951) og Bell (1960).

2.3.1 Hnefatafl

Hnefatafl var et krigs- og strategispill som ble spilt i Skandinavia allerede før 400 e. Kr. Gjennom skriftlige og arkeologiske kilder har man kommet frem til at *hnefatafls* strategi var bygget opp rundt et slag mellom to hærer. Den ene var i overtall, og den andre var i mindretall; begge representert med hver sin farge. Selve brettene kunne variere i størrelse, da rutenettet ofte var inndelt i oddetall 15x15, 13x13, 11x11, 9x9 eller 7x7 ruter. Brett med ruter inndelt i partall har også blitt funnet (18x18).

Antallet brikker ser da ut til å ha vært avhengig av størrelsen på brettet. Videre hadde den undertallige hæren én større brikke den skulle forsvare, da målet for den overtallige hæren var å erobre denne (Murray 1951: 55; Lundström og



Sølvsberg 1977: 11; Dahl 2003: 23). Brikkene var plassert symmetrisk på brettet med den undertallige forsvarshæren i midten, omringet av angrephæren på alle kanter (Murray 1951: 55f). Ser man på dette oppsettet, kan spillet minne mer om en beleiring enn en slagmark, noe også Murray bemerker.

Mest sannsynlig var hnefatafl en videreutvikling av det romerske spillet *ludus latrunclosum*, men alt i slutten av eldre romertid var det imidlertid tilpasset norrøne spillere og man hadde nå et spill med ulike størrelser (Murray 1951: 56). Det var Murray som oppdaget forbindelsen mellom hnefatafl og sagaenes spill da han kom over Carl von Linnés nedtegnelser fra sin reise i Lappland i 1732. Der observerte han et spill hos samene kalt *tablut* (også kalt *dablo*) som ser ut til å ha vært nærmest identisk med vikingtidens hnefatafl (Murray 1951: 56).

2.3.2 Halatafl og hnettafl

Halatafl var et enkelt jaktspill og sannsynligvis det spillet som i dag er kjent som *Rävspel* på svensk eller *Fox and Geese* på engelsk. I dette spillet hadde den ene spilleren én brikke, en rev, og motstanderen tretten brikker som utgjorde en flokk gjess.

Revebrikken kunne ved å hoppe over en gås og på en ledig rute fjerne gåsen, mens gjessene måtte fange reven mellom seg, slik at han ikke kunne

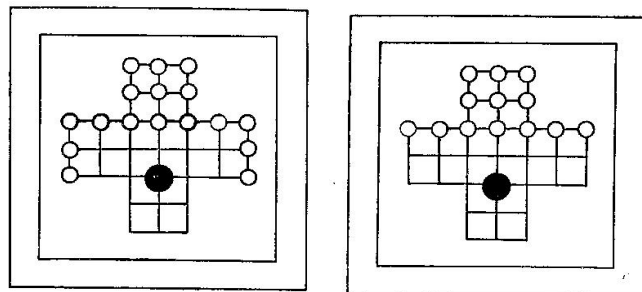


Fig 2.2 fox and geese etter Bell (1960)

unnsnippe. Spilte spilleren med gjessene

forsiktig og taktisk, ville han som regel vinne (Murray 1951: 101ff; Bell 1960: 76f). Rundt 1600-tallet endret spillet seg noe, og man fikk ikke lenger flytte gjessene bakover og på skrå. På grunn av dette ble det tilføyd fire ekstra gjess for å overkomme denne svakheten (Murray 1951: 103). *Hnettafl* har også blitt tolket som rävspel, altså det samme spillet som halatafl, men dette er imidlertid omdiskutert. Spillet nevnes i et avsnitt i Grettes saga, hvor en spiss brikke ble kastet i øyet på en mann. Historikeren Sigurður Guðmundsson mente at 1800-tallets islandske variant *refsák* var det samme som hnettafl, mens Murray mener at spillet i Grettes saga er Halatafl. I Heiðreks saga ser derimot ut til at hnettafl spilles med to jevnstore hærer. Spørsmålet rundt spillets navn står dermed uavklart (KLNIV XIV: 618f; McLees 1990:27f).

2.3.3 Kvátrutafl

Kvátrutafl var et brettspill hvor man gjorde bruk av terninger, helst to, noen ganger tre.

Dagens variant er kjent som *Backgammon*. Spillet var først kjent som *nard* da det dukket opp i Persia eller Sørvest-Asia rundt 800 e. Kr. Mest sannsynlig var det arabere som brakte dette spillet med seg til Europa på 1000-tallet. Den engelske termen var i middelalderen *Tables*,

men i slutten av senmiddelalderen ble dette et navn på alle spill spilt på et flatt Brett (Murray 1951: 117; Bell 1960: 42f; McLees 1990: 34).



Figur 2.3 Konge spiller kvátrutafl (fra Olaus Magnus [1555])

Murray har identifisert rundt 25 forskjellige typer av dette spillet i middelalderens Europa. Fra islandsk 1100- og 1200-tall stammer varianten kalt kvátrutafl (McLees 1990: 34f). Brettet besto av 2x12 triangler eller spisser hvor målet var å flytte alle sine brikker av brettet (Bell 1960: 43f). Brettene var større enn sjakkbrettene, og brikkene som var sirkelrunde, var for store til rutenettene på sjakkbrettene (Murray 1941: 58). Til tross for at sjakk fikk en enorm popularitet fra midten av 1200-tallet, og med det utdaterte hnefatafl, ser kvátrutafl ut til å ha overlevd sjakkens inntog. Det kan blant annet skyldes spillets muligheter innen gambling, da det ble spilt med terning (McLees 1990: 35).

2.3.4 Sjakk (skáktafl)

Sjakk er et krigs- og strategispill, hvor hver spiller har seksten brikker, åtte like bønder og åtte høyere offiserer. Målet er å erobre motspillerens kongebrikke gjennom et "slag," hvor de enkle bøndene kan ofres for de mer slagkraftige offiserene. I middelalderen var reglene noe annerledes enn i dag, blant annet hadde brikkene mindre styrke. Ensfargede brett var også vanlig, mens selve brikkene kunne være svært forseggjorte. Først i høymiddelalderen ble det vanlig med svarte og hvite ruter på brettet, og fra ca. 1450 og utover kom brikker med rund fot og utseende lik dagens utforming (Lundström og Sølvsberg 1977: 14).

Spillet oppsto i India på 500-tallet under navnet *chaturanga*. Spillet var for fire spillere som hadde hver sin hær, og man brukte i den første tiden terning. I den hinduistiske kulturen ble derimot gambling etter hvert forbudt, noe som bidro til at terningen ble fjernet fra spillet. Med tiden ble også de fire hæravdelingene slått sammen til to, slik at det nå bare var et spill

for to spillere. Slik fikk man dubleringen man har av enkelte brikker den dag i dag (Bell 1960: 51ff). Spillet spredte seg fra India mot Kina og Japan, men også vestover mot Persia. Midt på 600-tallet ble det opptatt i den arabiske verden etter erobringen av Persia, og spillet gikk nå under navnet *shaturanj*. Araberne brakte med seg spillet til mange land, og det dukket opp i Spania via maurerne på 1000-tallet før det spredte seg hurtig nordover. Det var kjent i Storbritannia alt før 1100, og kom til Island rundt 1230 (Murray 1951: 83f; Lundström og Sølvsberg 1977: 14). Fra en historisk synsvinkel kan spillet ha vært kjent i Skandinavia så tidlig som på 1000-tallet. Den norrøne versjonen *skáktafl* nevnes i Heimskringla, som forteller om hendelser i vikingtiden. De tidligste arkeologiske funn i Norden stammer på den annen side fra siste halvdel av 1100-tallet, og de blir vanligere fra 1200-tallet. Det muliggjør sannsynligheten for at Snorre som skrev Heimskringla på denne tiden moderniserte hnefatafl som da begynte å bli erstattet av sjakk (Murray 1962: 443; Lundström og Sølvsberg 1977: 14). Det best kjente sjakkfunnet stammer fra øya Lewis i de ytre Hebridene, og omfatter nesten fire sett med svært forseggjorte brikker av hvalrosstann. De er skåret ut i naturalistisk stil og dateres til siste halvdel av 1100-tallet (Stratford 1997). Det antas at Lewis-brikkene er laget i Norge, mest sannsynlig i Trondheim (McLees 1990). Når det gjelder utformingen av sjakkbrikkene, er det tre former som er kjente fra middelalder: Abstrakte brikker (Fig 2.4) som har sin utforming etter muslimsk tradisjon, hvor det ikke skal avbildes menneskelige figurer, naturalistiske brikker som var vanlig i norrøne områder, og nyabstrakte brikker som dukket opp i senmiddelalderen da man begynte å dreie brikkene (Carelli 1998: 141ff).



Figur 2.4 Abstrakt sjakksett fra Iran, 1100-tallet (bilde fra The Metropolitan Museum of Art)

2.3.5 Alquerque og dam

Former for damspill har en lang historie, blant annet kjente man til denne typen spill i Egypt over 1000 år f. Kr. Damspilletts forløper *alquerque*, var et spill hvor brettet besto av fire små sammensatte møllebrett (se Kap. 2.3.6), og de to spillerne hadde tolv brikker hver. Brikkene kunne flyttes langs linjene til et ledig punkt, og en fiendebrikke kunne tas ved å hoppe over den hvis punktet bak den var ledig. Hvis flere brikker var *en prise*, kunne spilleren fjerne dem fra brettet med samme trekk (Murray 1951: 65; Bell 1960: 47f).

Rundt 1100 e. Kr dukket damspillet opp i Sør-Frankrike, hvor man gjorde bruk av trekkene fra alquerque, med runde flate brikker på et 8x8 ruters sjakkbrett. Brikkene var mindre enn de runde brikkene som ble brukt til kvátrutafl (Murray 1951; 117; Bell 1960: 71). Spillet nevnes i fem skriftlige kilder fra europeisk middelalder, noe Murray mener at taler sterkt for at det ikke nøy noen stor popularitet før rundt 1500 (Murray 1951: 75f). Et funn av et alquerque-brett i Trondheim, datert til 1500-tallet, viser imidlertid at selv denne eldre varianten var kjent så langt nord på et tidspunkt (McLees 1992: 36).

Dam spilles den dag i dag, skjønt med varierende regler fra land til land, og det er kjent i engelsktalende land som *draughts* eller *checkers* (USA) (Murray 1951: 72).

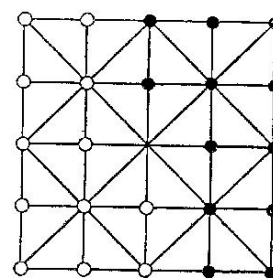


Fig 2.5 Alquerque etter Murray (1951)

2.3.6 Mølle

Mølle har en lang historie da varianter av spillet alt var kjent hos grekerne og romerne, og også etter hvert i Kina. Det finnes som nevnt flere variasjoner av spillet, hvor man kunne spille med tre, seks eller ni brikker, noe de engelske navnene indikerer da de går under henholdsvis *three men's morris*, *six men's morris* og *nine men's morris*. Målet med mølle, spillet med ni brikker hos hver av spillerne, er å sette inn én og én brikke på brettet etter tur, og forsøke å få tre brikker

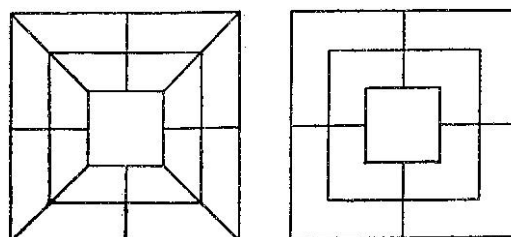


Fig 2.6 Mølle med og uten diagonale streker etter Murray (1962)

på rad. Når dette er oppnådd, tar man én av motstandernes brikker av brettet. Den ene spilleren har vunnet når motstanderen bare har to brikker igjen. Reglene er stort sett de samme også for spillene med mindre brikker (Bell 1960: 91ff).

Man vet at det i hvert fall var i bruk i Norge i vikingtid, noe funnet av et møllebrett i Gokstadskipet viser (Nicolaysen 1882: 46f). Dobbeltsidige brett med mølle og hnefatafl ser ut

til å ha vært vanlig i Norge i vikingtid og middelalder, og på møllebrettene ble det etter hvert også vanlig å tilføye diagonale linjer for å binde sammen firkantmønsteret. Hvilken type brikker som ble brukt er usikkert, og det kan ha dreid seg om forskjell i form, farge, eller dekor for å skille spillernes brikker fra hverandre (McLees 1990: 36. 168). Terninger kan også ha vært i bruk, blant annet for å jevne ut oddsene da spilleren som setter på den første brikken har et klart overtak, en svakhet som er mest tydelig i three men's morris (Bell 1960: 92).

Selv om spillet krever mer enn flaks, kan det spilles av både voksne og barn, noe som etter hvert som man fikk mer kompliserte spill, førte til at det har blitt sett på som et spill for barn (McLees 1990: 36).

Spillet finnes den dag i dag og er i Norge kjent som mølle eller mil (*merels* (engelsk)), og three men's morris har store likheter med det enkle spillet bondesjakk, hvor alt man trenger for å spille er en blyant.

2.3.7 Terningspill

Terningspill er av de eldste kjente spillvarianter. Siden utfallet avgjøres av flaks, er spill med terning perfekt for gambling, noe det også har blitt brukt til. Forbudet i Byloven av 1276 om terningspill, viser tydelig at dette var et problem. Terninger kunne også bli brukt til brettspill som blant annet kvátrutafl og mølle, men det er, som nevnt, heller ikke uvanlig at terninger kan ha blitt brukt til både sjakk og hnefatafl, selv om disse spillene ikke trenger terninger for å bli spilt (Bell 1960: 123f; McLees 1990: 36f). Terningen representerer altså en meget allsidig del av spillrepertoaret.

I hvilken grad de forskjellige spillene er representert i middelalderbyen Bergen, er et hovedtema i kapittel 4 der jeg identifiserer og klassifiserer spillsakene som er funnet i Bergen.

3 Teoretiske perspektiver og metodiske tilnærminger

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for de teoretiske perspektiver og metodiske tilnærminger som ligger til grunn for undersøkelsen og de spørsmålene som jeg har stilt.

3.1 Teoretiske perspektiver

Sosiale holdninger og væremåter er relevante aspekter ved spill og spillforskning.

Gjenstandene har en klar bruksegenskap og begrenser seg til én spesifikk aktivitet, nemlig det å spille. Spill har også en kulturell symbolverdi, ikke minst når et gjelder sosial distingvering. Det dreier seg om en materiell kommunikasjon, hvor man på et subtilt vis bruker den materielle kulturen som et redskap til å bekrefte sin sosiale identitet. I så fall representerer den materielle kulturen noe, den er ikke bare et middel for å utføre en fysisk aktivitet (Hodder og Hutson 2003:166f). Det blir en bokstavelig talt taus, men likevel tydelig måte å kommunisere på. For å komme nærmere inn på dette, kommer jeg til å trekke veksler på Ian Hodders kontekstuelle arkeologi som går på det at den materielle kulturen også kan brukes til å belyse sosiale strategier, som for eksempel gruppetilhørighet og status. Betydningen av kildematerialet er kontekstavhengig og blir dermed en viktig faktor (Hodder og Hutson 2003). Videre vil jeg også trekke inn teoretiske perspektiver fra sosiologisk- og økonomisk forskning som forståelsesrammer når jeg skal vurdere gjenstandenes sosiale og kulturelle kontekst i deres samtid.

Jeg finner inspirasjon fra boken *Distinksjonen, en sosiologisk kritikk av dømmekraften* [1979] (1995) hvor den franske sosiologen Pierre Bourdieu tar for seg ulike teorier som går ut på sosial lagdeling med et utgangspunkt i smak og kulturell identitet. Han hevder her at mennesker i en tidlig alder utvikler tendenser som signaliserer tilhørighet til forskjellige sosiale grupperinger. Det er den estetiske smaken som ligger til grunn og man presenterer denne for omverdenen for å vise sin tilhørighet til en gruppe, samt å distansere seg fra andre.

Dette kommer til uttrykk i begrepet *habitus*. Med habitus sikter han til forholdet mellom individers posisjon i det sosiale rom, og hvordan de balanserer sine egne ønsker og de felles mål for det sosiale rommet de er en del av. Habitusbegrepet er et redskap man bruker til å skille mellom smak og avsmak for noe i samfunnet en er en del av. Disse vurderingene blir derimot ikke de samme hos alle individer, da en persons habitus fornemmer samfunnets virksomheter på forskjellig vis. Habitus får da en distingverende funksjon (Bourdieu 1995: 36f). Bourdieu vedgår altså i sine teorier hvor viktige overordnede sosiale strukturer er for

individets handlinger. I forhold til spill, som jo kan ha vært knyttet til prestisje, finner jeg det relevant å se på om dette kan ha fungert som et redskap for å vise tilhørighet; til en bestemt sosial gruppe, tilhørighet til selve byen, eller om spill bare var en enkel og ukomplisert ”lek” – uten symbolske og identitetsskapende overtoner.

Den norsk-amerikanske sosiologen og økonomen Thorstein Veblen lanserte i 1899 teorien om *conspicuous consumption*, eller prangende forbruk, og *conspicuous leisure*, prangende fritid [1899] (1912). Hans teori tar utgangspunkt i økonomien og hvordan den fortsatt blir påvirket av sosiale aspekter som har vedvart fra forhistorien. Termen *prangende forbruk* henviser til den øvre samfunnsklassen og det dreier seg om unødvendig forbruk av tilegnede midler simpelthen for å vise at man har høyere status enn andre, eller for å indikere at man tilhører eller er like god som denne statusgruppen. *Prangende fritid*, er et begrep han bruker i denne forbindelse, og som jeg finner relevant for undersøkelsen. Med dette begrepet mener Veblen en elite i samfunnet som har muligheten til å ’kaste bort tid’ for å vise sin status for andre.

Bourdieu har kritisert det han mener er en noe ensporet tanke i Veblens begreper. Han mener at Veblens teori går ut på at det å skille seg ut fra andre mennesker er en underliggende sterk drivkraft hos alle mennesker. ”[...]for å eksistere i et rom [...] må en atskille seg [...] (Bourdieu 1995: 38). Bourdieu hevder at med prangende forbruk bruker man de materielle godene til å skille seg og ta avstand fra andre grupperinger som ikke er like gode.

Likevel, ved å vise at man er atskilt fra én gruppe, viser man samtidig, uunngåelig, at man tilhører en annen. Slik ser tilhørighet ut til å tre sterkere frem enn atskillelse. Det er i hvert fall ikke til å komme unna at tilhørighet og atskillelse går hånd i hånd.

Den prangende fritid har relevans til forholdet og forskjellene mellom ulike grupper også i fortidige samfunn. Det gjør det interessant å se begrepene i sammenheng med spill i bruk som materiell kommunikasjon. Kan spill ha fungert som et ledd i elitegruppens prangende fritid? Var det å spille en måte å markere sin tilhørighet eller sosiale identitet overfor andre? Og hva hadde det å si i forhold til urban identitet? Hvis det er noe som kan etterspores, er det et tilfelle av prangende fritid hvor relasjonen ligger mellom bygd og by – ikke høy og lav?

Prangende fritid blir relevant i forhold til spill, siden størsteparten av forskningen, både den arkeologiske og den kulturhistoriske, konkluderer med at spill var en såkalt fritidsbeskjeftigelse i jernalder og middelalder, et noe anakronistisk begrep knyttet til disse periodene. Jan Petersen skriver om spill at det er ”[...] et materiale som gir os et litet indblik i en for den tid ganske eiendommelig beskjeftigelse [...] De gamle nordboeres liv var ikke

bare arbeide og kamp, selv i vikingernes vaapenrike tidsalder" (Petersen 1914: 92). Fritze Lindahl skriver i sin artikkel "Spillelidenskap" "[...] at folk også her følte trang til adspredelse ved spill [...]" (Lindahl 1980: 153). Ifølge Torgrim Sneve Guttormsen er dette en slutning som reflekterer dagens syn på spill, nemlig en aktivitet vi forbinder med fritid (Guttormsen 2001: 4). Å etterspore fritid arkeologisk lar seg vanskelig gjøre, men på grunn av denne "fritidstolkningen" innen spillforskning vil det være relevant å se på hva som inngår i begrepet.

I artikkelen "The time-pressure illusion: Discretionary time vs free time" tar forfatterne R. E. Goodin, J. M. Risce, M. Bittman og P. Saunders for seg tidspress i dagliglivet i dagens samfunn ut fra et sosiologisk utgangspunkt. Her går de inn på hva som definerer fritid. Tiden mennesket har til disposisjon deles inn i tre kategorier, tid brukt til betalt arbeid, tid brukt til ubetalt husholdsarbeid og tid brukt til personlig pleie. Ufrivillige eller nødvendige aktiviteter faller inn under sistnevnte kategori, som for eksempel søvn og det å spise. Det er den tiden som er til overs etter at disse aktivitetene er unnagjort som betegnes som fritid (Goodin et al. 2005: 43f).

I artikkelen "Narratives of leisure: Recreating the self" av sosiologene S. Fullagar og K. Owler konkluderer de med at fritid gir en person frihet til å gjøre noe utfordrende, fornøyet eller begge deler. Slik kan man utvikle et mer positivt forhold til seg selv (Fullagar og Owler 1998: 449). I denne sammenheng kan man se nytten av spill som både lystbetont og utfordrende, da man hadde flere spillvariasjoner som strategispill som hadde større krav til spilleren, og spill som ble avgjort av ren flaks.

Med tanke på samfunnet i middelalderen er det rimelig å tenke på fritid som tiden man hadde til overs etter aktiviteter som innebar å arbeide for livets opphold; en tid for 'overskuddsaktiviteter.' Å finne svar på om mennesker i fortiden hadde fritid, byr derimot på problemer. Likevel er det mest vanlig å tolke arkeologiske og skriftlige kilder dit hen at menneskene tilhørende øvre sosiale lag, mest sannsynlig hadde mer overskuddstid enn resten av befolkningen.

Bergen var i middelalderen en sosial smeltedigel med lokale mennesker som levde og virket der, og internasjonale mennesker som ble bofaste i lengre perioder. I et slikt miljø er det sannsynlig at man har fått kjennskap til nye tradisjoner som kan ha blitt adoptert eller videreutviklet, en kreolisering av tradisjoner (Darvill 2008: 114)). I denne forbindelse blir den tyske sosiologen Norbert Elias' teori [1939] (2009) om siviliseringsprosess og dannelse relevant. Dette er en prosess som alltid har foregått, og Elias har satt fokus perioden fra middelalderen og inn i nyere tid, nettopp fordi menneskene i middelalderen begynte å få en ny

oppfatning av seg selv hvor oppførsel og sosiale forhold ble mer sentrale. Det er også i middelalderen at sivilisering ser ut til å ha blitt et begrep i den vestlige verden (Elias 2009: 47ff).

Elias mener dannelse og individualisering er noe som har utviklet seg i takt med at samfunnet har undergått en siviliseringsprosess (Elias 2009: 5). Dagens samfunn og middelalderens samfunn er eksempler på to forskjellige stadier i siviliseringsprosessen, hvor middelalderens mennesker kan virke usiviliserte i dag, mens vi selv er siviliserte. Dette er fordi vi befinner oss på forskjellige stadier i samfunnets utvikling. Slik sett er det også sannsynlig at man i fremtiden vil se på dagens samfunn som noe usivilisert (Elias 2009: XIII, 52). Normene for sosiale holdninger fungerer som utgangspunkt for individualiseringen av menneskene. Dette mener Elias startet hos hoffet, altså eliten, og spredde seg nedover (Elias 2009: 52ff). Slik sett vil det være rimelig å anta at hvis spillet har funnet veien inn i elitens dannelsesmønster i middelalder, og antakelig så tidlig som i eldre jernalder, så kan det ha spredt seg til alle sosiale lag etter hvert som dannelsens sosiale holdninger har gjort det. Det er snakk om en finkultur som etter hvert har utviklet seg til en mer folkelig kultur. Dette sammenfaller også med Veblens teori om det prangende forbruk og den prangende fritid. Hvis en del av elitens dannelse i middelalder innebar spill som tegn på prestisje og status, eller en sosial identitet/tilhørighet, ville det være sannsynlig at andre grupper etter hvert ville adoptere disse holdningene for å hevde sin egen status og tilhørighet.

I denne sammenheng er Homi Bhabhas begrep *mimicry*, eller etterligning, relevant. Med dette menes grupper i samfunnet som etterligner andre, ofte høyere samfunnslag, for å bli akseptert. Mimicry dreier seg om likhet, ikke noen nøyaktig kopi, dvs. at hvis man etterligner så er man ikke autentisk. Etterligning kan dermed minne om kamuflasje, et middel for være lik den gruppen man vil vise tilhørighet til (Bhabha 1994: 85ff). Etterligning gjennom materiell kommunikasjon blir dermed interessant i forhold til denne undersøkelsen, spesielt når det gjelder bruk av råstoff og utforming på gjenstandene.

Disse teoretiske tilnærmingene og perspektivene som tar for seg strukturer og trekk ved menneskelig adferd vil danne en forståelsesramme når jeg skal tolk gjenstandsmaterialet i en sosial og kulturell kontekst.

3.2 Metodiske tilnærminger

Metode defineres ofte som fremgangsmåten man bruker ved forening av teori og data, for å løse spesielle problemer i forskningen. I min sammenheng gjelder dette følgende de

problemstillingene jeg har fremsatt. En nødvendig forutsetning blir da å identifisere, klassifisere og datere en bestemt type funnmateriale, nemlig spillsaker, hvor de begrensede gjenstandskategoriene gjør at analysen i stor grad baserer seg ut fra kvalitative metoder, knyttet til romlig distribusjon med vekt på kontekstualitet samtidig som materialet også blir vurdert ut fra sin kvantitative representasjon.

3.2.1 Identifisering

Som grunnlag for studien av brettspill må funnmaterialet kunne identifiseres som spillgjenstander. Utgangspunktet for en slik identifisering ligger i å sammenligne arkeologisk materiale med etnologisk og historisk kjent materiale hvor bruksområde alt er identifisert (Øye 1988: 20f). Min utvelgelse baseres i tråd med dette prinsippet på analogislutninger, og ut fra tilegnet kunnskap fra litteraturstudier som omhandler brettspill. I tillegg bygger utvelgelsen på kunnskap om gjenstandmateriale, hvor funksjon allerede er bestemt av andre forskere. Det er et hovedmål å identifisere gjenstandene i forhold til konkrete spill, og en del av disse spillene er kjent (jf. Kap. 2). Det samme gjelder brettene og brikkene. Det vil for eksempel være mulig å identifisere sjakkbrikker ut fra form, fordi man har kunnskap om hvordan brikkene har utviklet seg gjennom middelalderen, med abstrakte, naturalistiske og nyabstrakte figurer. Hnettafl er derimot et spill som vil by på problemer med å identifisere, siden man har lite informasjon om selve utformingen.

Utvelgelsen av spillgjenstander har jeg selv foretatt ved å gå gjennom det arkeologiske materialet som er fremkommet ved utgravninger i Bergen og oppbevart i magasinene, der jeg har måttet gå gjennom hele funnmaterialet som er fremkommet for å kunne foreta et utvalg. En slik gjennomgang har tidligere ikke vært utført samlende på dette materialet med hensyn til spill.

Av spillmateriale byr spesielt spillebrikker på stor variasjon i form. Til og med små steiner kan ha blitt brukt som brikker. Når det gjelder gjenstander som har blitt laget for å brukes til spill, er de ofte små siden de skal brukes på et Brett av begrenset størrelse. Uavhengig av om de er flate eller høye, har de ofte en ståflate for at brikkene skal kunne stå på brettet, og dette er dermed et viktig kriterium for å kunne identifisere dem som sikre eller sannsynlige spillebrikker.

Det er også noen problematiske aspekter knyttet til identifiseringen. Dette gjelder særlig siden mye av materialet er fragmentert. Jeg har da valgt å skille mellom sikre og sannsynlige spillsaker. Gjenstandsmaterialets tilstand virker dermed inn på graden av sikker identifisering. Fragmenteringen kan skyldes både brannskader og annen ødeleggelse.

Gjennom denne identifikasjonsprosessen har jeg likevel kunnet sannsynliggjøre at gjenstandene kan ha fungert som spillebrikker, spesielt hvis deler av kanten eller midtpartiet er intakt. I løpet av undersøkelsen av materialet har kunnskapen økt, og gjennom arbeidet i magasinene er det opprinnelig brede utvalget av materiale blitt snevret inn da enkelte gjenstander ikke viste seg å være spillsaker, samtidig som gjenstander som i utgangspunktet har blitt identifisert som andre gjenstander enn spillsaker er blitt innlemmet.

Når det gjelder en mer presis identifikasjon av hvilket råstoff brikkene er laget av, ligger dette utenfor oppgavens problemstillinger og muligheter, og dette vil derfor være åpent for videre vurdering. Selv kommer jeg til å gruppere dem i grovere materialgrupper som tre, bein, stein og keramikk. I noen tilfeller har enkelte gjenstander blitt undersøkt nærmere, og informasjonen om dette er alt lagt inn i databasene. Det gjelder enkelte brikker av horn, gevir og hvalbein, men disse utgjør en liten del av det samlede antallet. Det samme gjelder steinmaterialet. Der jeg har hatt mulighet, har jeg identifisert steintypen, men dette gjelder ikke gjennomgående.

Et annet problem når det gjelder råstoff, knytter seg til bruken av tre. Av alle råstoffene brukt til å produsere spillsaker byr dette på problemer ved identifisering etter å ha ligget bevart lenge i kulturlagene eller senere preparering. Oppbevaring og konservering spiller også inn, slik at formen på tregjenstandene kan ha forandret seg en god del fra da de var i bruk. Derfor blir det viktig å ta hensyn til dette når størrelse og tilstedeværelse av ståflater skal vurderes. Forekomst av dekor kan også være utslagsgivende for å identifisere dem som spillebrikker, skjønt dekor er mindre brukt på tremateriale. Om mønstrene kun har hatt en dekorativ funksjon kan ikke sies for sikkert, og det er sannsynlig at man har brukt dekor for å markere og skille brikker fra hverandre på brettet. Det er også et spørsmål om hva som skal klassifiseres som dekor. Forskjellige mønstre uten noen annen klar funksjon enn det å være dekorativ eller å markere forskjeller mellom brikkene, tolkes som nettopp dette. Når det gjelder små hull, ofte ikke mer enn 1-3mm brede, dukker et problem opp. Svært mange brikker har et slikt hull på undersiden, både flate og høye brikker. I storparten av tilfellene er hullet sentrert og mest sannsynlig et resultat av dreining eller oppteining. I andre tilfeller er de ikke sentrerte, og det er eksempler på at det finnes både to og tre av dem på en og samme brikke. På grunn av denne forskjellen på de små hullene kommer jeg til å behandle dette som en form for dekor, men det tas forbehold om at det for mange av disse brikkene kan dreie seg om synlige trekk etter produksjon.

Når det gjelder dekor generelt, er konsentriske sirkler og små punktsirkler mest vanlig på gjenstander av bein, og disse forekommer i mange variasjoner og sammensetninger. Kors er også vanlige, særlig på stein. Dekor er, i likhet med det meste av spillmaterialet, enkelt utført, gjerne med kniv, og ofte, når det gjelder punktsirkler, preget inn i gjenstandene. Mange av sirkelmønstrene er også så sirkulære at de mest sannsynlig er tegnet opp med passer. Flere trebrikker kan også ha blitt dreiet.

I arbeidet med å identifisere spillgjenstander er også en del gjenstander blitt ekskludert fra undersøkelsen når de ikke kan regnes som sikre eller sannsynlige spillsaker. Usikre spillsaker vil i liten grad ville kunne belyse spørsmålene stilt innledningsvis. Denne ekskluderingen gjelder gjenstander som håndteinsneller. De representerer en gruppe som kan være lik spillebrikker i form, men de har hatt en helt annen funksjon som fremgår av hull til tein, og hvor hullet er sentrert og av en viss størrelse. Både form, størrelse og dekor gjør at de lett kan forveksles med spillebrikker, men hullene viser likevel tydelig hvilken funksjon de har hatt (Øye 1988: 37f). Det er også mulig at enkelte håndteinsneller kan representere gjenbrukte spillebrikker, men igjen blir dette for usikkert til å kunne brukes til å dra noen sikrere konklusjoner. Kun i to tilfeller er gjenstander identifisert som spillebrikker trass i gjennomboret hull; dette fordi hullet ødelegger mønsteret som den ene gjenstanden er utstyrt med, og på den andre er det skjevt plassert i forhold til mønsteret. Det dreier seg derfor sannsynligvis om gjenbruk av spillebrikker i disse tilfellene.

Et annet kriterium for å ekskludere gjenstander fra undersøkelsen er størrelse. Enkelte brikker, særlig av stein, er så store at de ikke egner seg til bruk på spillebrett. Ståflater, og også diameteren på disse, er dermed viktige for identifikasjonen av spillebrikker. En del av disse store steinene er derimot så store, ofte 80mm og mer i diameter, at skulle flere av dem brukes til brettspill, ville selve brettene blitt alt for store. De ekskluderes derfor fra undersøkelsen.

3.2.2 Klassifikasjon

Ved klassifisering av gjenstandsmateriale er det vanlig å foreta den primære klassifikasjonen, basert på gjenstandenes funksjon, og dernest en formell klassifikasjon, med vekt på gjenstandenes form (Dark 1995: 79).

Min klassifikasjon er basert på både en funksjonell- og formell klassifikasjon, der gjenstandene klassifiseres etter hvilken funksjon de har i den enkelte spillkategori, knyttet til fire kategorier; spillebrett, spillebrikker, terninger og sjetonger, og deretter i undergrupper ut

fra form. Eksempler på dette er flat sirkulær form, sylindrerform, firkantform og så videre. Størrelsen på gjenstandene, og da spesielt brikkene, er også et viktig trekk. Denne typen informasjon kan bidra til å belyse hva slags spilltyper man har hatt, noe også størrelsen på brettene gir informasjon om.

Usikre spillsaker utelates som nevnt fra denne undersøkelsen, og det gjøres fordi materialet er av en tilstrekkelig størrelse til å kunne belyse spillaktiviteter, spesielt på Bryggen.

Hensikten med å klassifisere spillmaterialet i grupper ut fra likhet og ulikhet er å kunne utarbeide en oversikt over de ulike spillene, samt vise materialets mangfold. Dette danner igjen et grunnlag for den videre undersøkelsen.

3.2.3 Representativitet

Det arkeologiske materialet vil bare kunne fortelle en del av historien, siden en bare finner rester og spor av det som en gang fantes. På grunn av dette må man være seg bevisst ulike aspekter som påvirker det arkeologiske materialet.

Når det gjelder materialets representativitet, er det ikke bare antall som har betydning, men også tilstand. I denne sammenheng er det flere faktorer å vurdere, blant annet råstoff, størrelse, bevaringsforhold, oppbevaring og konservering. Størsteparten av spillsakene fra Bergen består av organisk materiale, og flesteparten av disse er også svært små gjenstander. Sjansen for at denne typen materiale brytes ned og ødelegges er dermed stor. På Bryggen varierer også bevaringsforholdene, men generelt sett er det bedre bevaringsforhold for organisk materiale jo lengre ned en kommer i kulturlagene, og de fuktige lagene i fremre del mot Vågen. Et annet aspekt er størrelsen på spillsakene. Dette gjelder spesielt brikkene av tre, et materiale som i stor grad kan være påvirket av oppbevaringen i kulturlagene, eller den etterfølgende konserveringen. Et stort antall av trebrikkene i mitt arbeide bærer tydelig preg av forskjeller i forhold til den opprinnelige formen og størrelsen de en gang har hatt og den de nå har. Steinmateriale forholder det seg annerledes med, siden det ikke er påvirket verken av branner eller bevaringsforholdene i jorden.

Det er ikke funnet hele sett med spillebrikker. Det kan det være flere grunner til, for eksempel kan slike sett ha blitt ødelagt i brann, kastet vekk eller simpelthen mistet. Sistnevnte alternativ representerer antakelig det største problemet da det dreier seg om små gjenstander som er lette å miste. Det er også et svært lite antall brett som har blitt funnet. Selv om slike store gjenstander lettere kan ha gått i stykker og blitt kastet, er det sannsynlig at man har båret brikkene med seg, og kan ha brukt dem på brett som ble tegnet i bakken, eller risset inn i en

gulvplanke eller lignende. At spillsaker kan ha blitt kastet ved ødeleggelse er også sannsynlig. I sin hovedfagsoppgave *Det ureine avfallet? Ein arkeologisk analyse av avfallshandtering i Bergen 1150-1700* kommer Bård Økland (1998) frem til at det var først på 1400-tallet at søppelhåndtering fikk gjennomslag og særlig da på Brygge-området. Før dette ser søppel ut til å ha blitt kastet innefor tomtegrenser eller til å ha blitt brukt i fyllmasser blant annet ved utbygging av kaianlegg. Det kan tyde på at mange av de forkastede spillsakene har hørt til i samme område som de er blitt funnet. Eksempler på dette kan være funn av ødelagte brikker som har gått ut av bruk grunnet skade.

Det blir viktig å ta hensyn til primære funnkontekster, det vil si funn direkte relatert til brannlag. Det er få gjenstander knyttet til spill som er funnet *in situ* i brannlag, og en del av disse er av organisk materiale slik som tre og bein. Sannsynligheten for at små brennbare gjenstander har overlevd branner er liten. Jeg kommer likevel til å forholde meg til informasjonen som er fremkommet gjennom feltdokumentasjonen og tar dermed funnene med som *in situ* funn, men med forbehold om at flere av dem er usikre i denne sammenheng.

I tillegg til primære funnkontekster kommer sekundære funnkontekster hvor materialet i utgangspunktet ikke har hørt til på stedet, men har havnet der for eksempel som avfall, utenfor kaiområdet, i passasjer eller lignende.

Måten utgravninger er blitt gjennomført påvirker også materialets representativitet. Dette gjelder spesielt de tidligste utgravningene i Bergen som har numrene B og MA. Disse består av funn fra Christian Koren Wibergs undersøkelser, samt løsfunn. Blant dette materialet finnes også noen spillebrikker, men man må være oppmerksom på at innsamlingskriteriene den gang var annerledes enn i dag, og materialet heller ikke kan plasseres presist i tid og rom.

3.2.4 Datering

Siden en av mine problemstillinger gjelder endringer over tid, er det viktig å tidfeste materialet. For Bryggens del anvender jeg den etablerte brannlagskronologien, basert på forekomster av brannlag, som ble utviklet under de store Brygge-utgravningene. Disse brannene har blitt korrelert til historisk kjente branner i Bergen, nevnt i skriftlige kilder (Helle 1998: 9). Lagene mellom de stratigrafisk påvist brannlagene har blitt delt inn i åtte perioder, hvor en periode representerer tiden mellom to branner. Disse periodene har blitt nummerert fra 1–8 (Herteig 1990; 16f). Brannlag VIII, som tidligere var udatert, har senere, på grunnlag av dendrodateringer, blitt tidfestet til ca. 1120/30 (Hansen 1998). Brannlagskronologien er den viktigste kilden til å datere spillebrikkene funnet på Bryggen.

Spillmaterialet fra resten av Bergen stammer fra en rekke mindre, og senere, utgravninger enn Brygge-utgravningene. Her har man forholdt seg til brannlag, men det har også blitt lagt mye vekt på dateringer av gjenstander fra disse lagene, samt å foreta C-14-dateringer.

Under dateringsarbeidet vil jeg arbeide ut fra den feltdokumentasjon og rapporter som foreligger etter de ulike utgravningene hvor det har forkommet gjenstander tilknyttet spill (jf. Tabell 1.1), og i tillegg forholde meg til tidligere arbeider på dette feltet (Herteig 1990/91; Hansen 1998, 2005).

3.2.5 Rom og kontekst

Rom og kontekst står sentralt for å belyse i hvilke sammenhenger spill har inngått. En geografisk oversikt over distribusjonen i de sosiotopografiske sonene vil forhåpentligvis kunne belyse min overordnede problemstilling som knytter an til kontekst, hvor det ble spilt og indirekte hvem som spilte. Bryggen er også spesielt godt egnet til en slik undersøkelse. Her vil jeg blant annet se om det kan etterspores distribusjonsmønstre, knyttet til ulike strukturer. Dette er dessverre ikke et felt uten usikre momenter, blant annet ble ikke området undersøkt likt over hele det 5700 m² store utgravningsområdet (Herteig 1990-91). Jeg er særlig opptatt av å knytte materialet til brukskontekster, som bygninger, passasjer, kaier og lignende, og forholder meg til inndelingen av en fremre og bakre sone (Moldung 2000). Her er det særlig bakre del, som knyttes til bygningsmiljøer og boligområder. Der det er mulig å etterspore sikre kontekster vil det derimot være interessant å se om funnfordelingen kan gi indikasjoner på hvem som spilte. Spillebrikker er også en gjenstandskategori som i utgangspunktet skal kunne brukes til å belyse distribusjonsmønstre siden det er lite sannsynlig at brikkene har blitt fraktet langt vekk fra det stedet der de ble brukt (McLees 1990: 21). Den mest representative funnfordelingen er koblet til Bryggen, hvor det har blitt gjort mest omfattende undersøkelser.

4 Identifikasjon og klassifikasjon

Målet med dette kapittelet er å identifisere og klassifisere gjenstander som representerer ulike spill. Ut fra prinsippene som jeg har redegjort for i foregående kapittel, har jeg identifisert 1108 gjenstander som sikre eller sannsynlige spillsaker. Selv om både sikre og sannsynlige spillsaker er tatt med i analysen, kommer jeg ikke til å differensiere mellom dem, med mindre det knytter seg usikkerhetsmoment til større grupper.

4.1 Magasin og nummerering

Gjenstandsmaterialet brukt i denne undersøkelsen er oppbevart i magasinene til Middeldaldersamlingen ved Bergen Museum, lokalisert på Bryggens Museum, og Solhaugmagasinet på Minde, nummerert med BRM-nummer. Som nevnt har jeg selv gjennomgått magasinene for å identifisere spillsaker.

4.2 Funksjonsgrupper

Klassifikasjonen baserer seg som nevnt på en overordnet klassifisering av spillsaker i forhold til funksjonsgrupper. Disse gruppene er: (1) spillebrett, hvis funksjon er å angi et mønster for å flytte brikker på, (2) spillebrikker, hvis funksjon er å kunne flyttes etter gitte regler over et gitt mønster, (3) terninger som kan brukes til brettspill, men som også representerer en egen type spill uten brett, samt (4) sjetonger som har blitt brukt til spill, gjerne i en økonomisk sammenheng. Disse fire funksjonsgruppene blir deretter inndelt i undergrupper, basert på form. Dette gjelder spesielt spillebrikkene, men også spillebrett.

Jeg vurderer også hvilke spill de forskjellige gjenstandene kan ha tilhørt i forbindelse med funksjonsbestemmelsen. Dette er mulig fordi flere av spillsakene lar seg identifisere ut fra allerede kjente former. Likevel forekommer det også gjenstander som meget sannsynlig er spillsaker, selv om spilltypen ikke er sikkert identifisert.

4.3 Spillebrett

Spillebrett representerer en gruppe gjenstander som kan identifiseres som en spesifikk type spill, og som også gir føringer for tolkning av spillebrikker. Dette er fordi man ut fra arkeologiske funn og skriftlige kilder har kunnskap om hvordan spillene har sett ut.

Det foreligger i alt syv spillebrett i materialet. Alle er laget av tre, og på grunn av ett dobbeltsidig brett er åtte forskjellige spillmønstre representert. Kriteriene som stilles for identifikasjon av et brett, er et mønster som er risset inn i en flate, og som det kan spilles på

med spillebrikker. De syv brettene som er identifisert, representerer tre ulike spill; mølle, hnefatafl og sjakk. Når det gjelder mølle, er brikkene flate og runde, og hver spiller har ni brikker. For hnefatafl er det mer usikkert når det gjelder antall brikker, siden størrelsene på brettene har variert. Det man vet er derimot at det dreier seg om høye brikker. Det samme gjelder sjakk, hvor hver spiller har 16 brikker.

Spillebrett med mønster for mølle

Til sammen fem brett har mønster for møllespill. Det er liten variasjon mellom mønstrene og ingen av dem har diagonale streker.

Treplate med mønster for mølle (BRM0/20509) (Fig. 4.1): Rektangulær form. Selve mønsteret er omgitt av syv firkantede hull ute ved kanten på platen, samt et firkantet hull i sentrum. På baksiden av platen er det skåret inn et buemønster på den ene kortsiden. En liten del av den ene langsiden er knekt av, men delen befinner seg sammen med resten av brettet. Brettet er 12mm tykt og måler 125x170mm. Avstanden mellom linjene i mønsteret er på ca. 20-30mm. Størrelsen på brettet og avstanden mellom linjene indikerer at det er brukt små brikker.

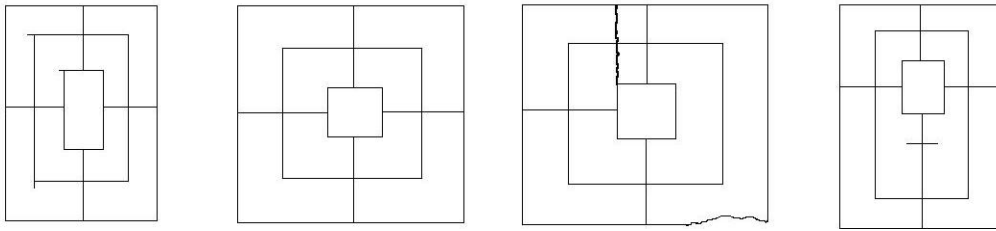
Treplanke med mønster for mølle (BRM0/06592) (Fig. 4.1): Rektangulær form. Nokså beine streker, som er dypest og mest tydelige på venstre side. Treverket er tørt og sprukket, noe som kan være grunnen til denne ujevne fremstillingen. Størrelsen på selve spillet er ca. 120x140mm, med ca. 20-30mm mellom linjene også her. Størrelsen på brettet og avstanden mellom linjene indikerer at man må ha brukt små brikker.

Treplanke med mønster for mølle (BRM0/90894 (62792)) (Fig. 4.1): Dette er en gulvplanke. Kvadratisk form, med svakt innrissede streker som ikke er helt beine. Det er for eksempel ikke helt lik lengde på alle langsidenene.

Størrelsen på selve spillet er ca 16,5x18mm. selv om ingen av sidene er like lange, gir det likevel inntrykk av et kvadratisk spillebrett. Avstanden mellom linjene er ca. 20-40mm. Størrelsen på spillet og avstanden mellom linjene indikerer at det er brukt forholdsvis små brikker.

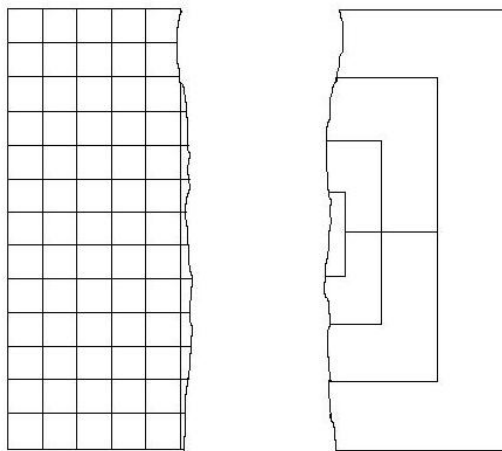
Treplanke med mønster for mølle (BRM0/26329) (Fig. 4.1): Kvadratisk form. Tydelig innrissede beine streker. Treverket som er tørt og sprukket, gjør at enkelte av strekene er mindre tydelige. Det ene hjørnet på spillet er knekt, og en ekstra linje i mønsteret synes å være en sprekk. Størrelsen på spillet er 10,5x11mm, men gir likevel et inntrykk av et kvadratisk

spillebrett. Avstanden mellom linjene er ca. 10-25mm. Størrelsen på spillet og avstanden mellom linjene indikerer at det er brukt små brikker.



Figur 4.1 Rekonstruerte mønster for møllebrettene (f.v. BRM0 6592, 90894, 26329, 20509)

Treplate med mønster for mølle på én side, og hnefatafl på den andre (BRM0/21474) (Fig. 4.2): Platen er knekt i to og den ene delen mangler. Møllmønsteret er godt synlig, der avstanden mellom linjene er ca 30-45mm, og er risset inn med beine streker. Ut fra det man kan se av spillet har det en kvadratisk form, og i motsetning til de fire ovennevnte møllespillene er det større, og man kan dermed ha brukt større brikker. Treplaten er 22mm tykk og måler 410x160mm i bredde.



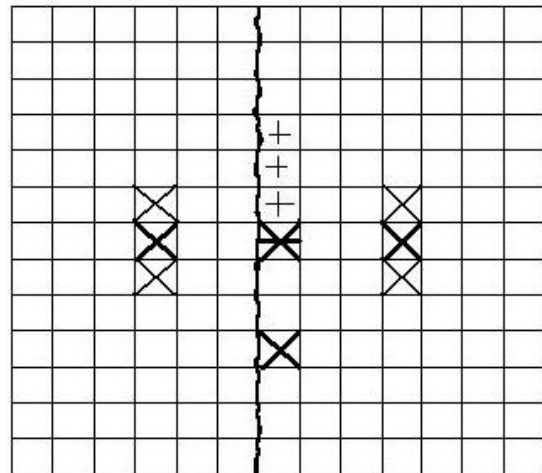
Figur 4.2 Rekonstruert mønster for mølle- og Hnefatafl-brettet (BRM0/21474)

Spillebrett med mønster for hnefatafl

Treplate med mønster for hnefatafl på én side, og mølle på den andre (BRM0/21474) (Fig. 4.2): Platen er knekt i to, og den ene delen mangler. Den lengste siden teller 13 ruter, og motsatt vei, mot knekken, kan man telle fem og enkelte steder seks ruter. Svake linjer som strekker seg utenfor de tretten rutene tyder på at brettet har vært større. Sidene ser også ut til å ha blitt sagt av. Det er derfor sannsynlig at brettet har vært større. Uansett dreier det seg nok om hnefatafl, da disse brettene har blitt funnet med så mange som 19x19 ruter. Det er ingen

spor etter innrissede merker ellers på rutenettet. Som nevnt tidligere, er treplaten 22mm tykk og måler 410x160mm i bredde. Selve rutene måler ca. 30x30mm.

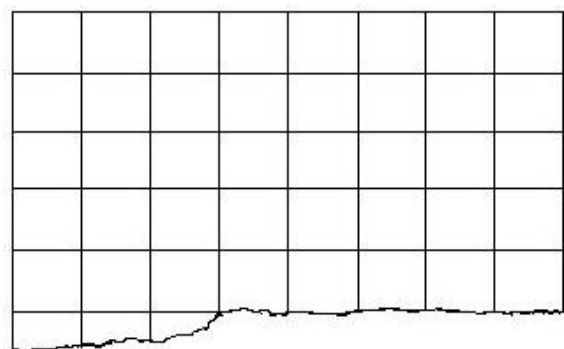
Treplate med mønster for hnefatafl (BRM0/06521/01) (Fig. 4.3): Platen er knekt i to, men begge delene er bevarte. Brettet har en kvadratisk form med 13x13 ruter, markert med beine og tydelige streker, men noen steder varierer dette litt. Treet er tørt og sprukket, spesielt ute ved kantene. Brettet er knekt i to nesten midt på i en av strekene, slik at selve rutenettet er bevart. Enkelte ruter er markert med kryss, noen tydeligere enn andre. Disse har et nokså symmetrisk oppsett, og har antakelig hatt betydning i forhold til brikenes oppstilling, siden denne også har vært symmetrisk. Treplaten er 20mm tykk og måler 470x480mm. Selve rutene måler ca. 35x35mm.



Figur 4.3 Rekonstruert mønster for hnefatafl- brettet (BRM0/06521/01)

Spillebrett med mønster for sjakk

Trestykke med det som mest sannsynlig er mønster for sjakk (BRM0/29056 (91984) (Fig. 4.4): Trestykket er knekt i to av fire kanter, og består av 8x5 ruter, og 8x6 ruter enkelte steder. På den ene siden vises tydelig hvor rutene starter, men de avknekte sidene gjør det vanskelig å se om strekene har fortsatt eller om det bare har blitt noen lengre streker på grunn av utførelsen. Mest sannsynlig dreier det seg om et sjakkbrett med 8x8 ruter. Det går tydelig frem av at det kun har vært 8 ruter den ene siden, men det kan ikke utelukkes at motsatt side har hatt flere eller mindre ruter, selv om det ville ha vært svært uvanlig. Strekene er tydelige trass i det sprukne treverket. Størrelsen på selve brettet måler 230x405mm, og selve rutene måler ca. 40-50x40-50mm.



Figur 4.4 Rekonstruert mønster for sjakkbrettet (BRM0/29056)

Samlet vurdering av spillebrettene

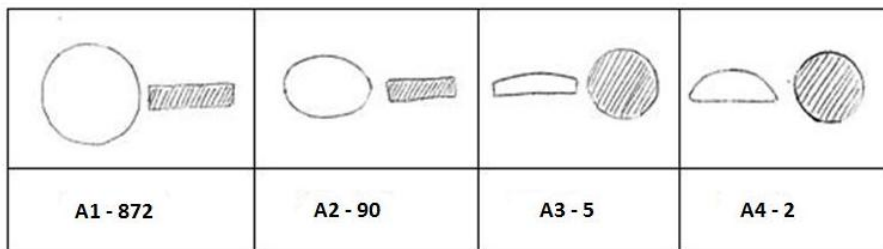
Spillebrettene viser dermed at man har hatt kjennskap til spill som mølle, hnefatafl og sjakk i Bergen. Størrelsen på rutene på sjakk- og hnefatafl-brettene angir samtidig størrelsen på brikkene som er blitt brukt. Ståflaten til sjakkbrikkene kan ut fra rutestørrelsen ikke ha vært større enn 40mm i diameter, mens ståflaten hos hnefatafl-brikkene ikke kan ha vært over 30mm på det ene og 35mm på det andre. Brikkene på møllebrettene kan ha vært 20-30mm i diameter ved ståflaten, og noe større til det største av disse brettene. Siden det ikke er funnet mer enn syv spillebrett i Bergen, og over tusen sikre eller sannsynlige spillebrikker, kan ikke dette telle absolutt siden spillebrettene ikke gir et representativt bilde av verken spilltyper eller størrelse.

4.4 Spillebrikker

Spillebrikker utgjør den største andelen gjenstander knyttet til spill. De kan forekomme i mange forskjellige former. Et hovedkriterium for å identifisere dem som spillebrikker til brettspill er som nevnt at de passer i størrelse for å kunne brukes på et brett, og at de kan stå på brettet. Formen kan variere. De forekommer som flate brikker med ulike geometriske former – sirkulære, ovale, firkantform og åttekantet form, samt høye brikker, som oftest med sylinder- eller kjegleform. De flate sirkulære og de flate ovale brikkene utgjør de desidert vanligste formene, og varierer lite annet enn med hensyn til materiale, størrelse og dekor. Spillebrikkene er laget av bein, tre, stein, keramikk og metall. Av det totale antallet av 1108 spillsaker, er 1068 identifisert som spillebrikker, det vil si 96 % av den totale funnmengden av sikre og sannsynlige spillsaker fra Bergen.

Store deler av funnmaterialet er fragmentert i varierende grad som følge av slitasje og skader på dem. Likevel har det latt seg gjøre å identifisere dem da enkelte identifiserbare kjennetegn fortsatt er bevarte. Formen på brikkene er viktig for å kunne klassifisere dem i grupper, noe som igjen vil kunne indikere hvilke spill de har inngått i.

Gruppe A: Flate runde brikker



Figur 4.5 Gruppe A1-4 (inkludert antall brikker i hver gruppe)

I gruppe A inngår flate brikker som er runde med tilnærmet lik form. De er relativt ensartede, men med enkelte særtrekk som skiller dem fra hverandre. De er undergruppert som A1-A4. Sannsynligvis dreier det seg i de fleste tilfeller om brikker brukt til spill som kvátrutafl og mølle. Alquerque er også en mulighet, selv om det ikke er funnet noe brett av denne typen i Bergen. Man vet derimot at spillet har vært kjent i Trondheim (jf. kap 2.3.5), så muligheten kan ikke utelukkes. Brikkene med hemisfærisk tverrsnitt (A4) er også like enkelte brikker fra jernalder, men det kan likevel dreie seg om samme spilltyper som for alle typene i gruppe A.

A1: Flate sirkulære brikker

Flate sirkulære gjenstander (A1) utgjør den største av gruppene som er tolket som spillebrikker, med i alt 872 brikker. Det utgjør 82 % av det totale antallet spillebrikker. Råstoffet som er brukt, er bein, tre, stein og keramikk, samt én brikke der råmaterialet ikke er identifisert. Et usikkerhetsmoment knyttet til de flate sirkulære brikkene er som nevnt likheten med håndteinsneller. På grunn av dette har gjenstander med gjennomborede hull blitt ekskludert fra undersøkelsen. Bare noen få brikker med gjennomboret hull, som er for små til at de kan ha fungert som håndteinsneller, er inkludert. I tillegg kommer to gjenstander hvor hullene tydelig ødelegger dekoren, noe som tyder på gjenbruk. Når det gjelder resten av de flate sirkulære brikkene er det i en del tilfeller vanskelig å skille dem fra emner til håndteinsneller, noe som jeg vil se nærmere på. Til sammen 34 brikker er utelatt fra oversikten over størrelse (Fig. 4.9) på grunn av skader som gjør det umulig å måle opprinnelig diameter.

A1: Tre

I denne undergruppen av A1 inngår 362 brikker. Av disse er 151 (42 %) dekorerte, mens 211 (58 %) er uten dekor. Dette utgjør den største gruppen av flate sirkulære brikker, og også den

største gruppen av spillebrikker generelt. De er svært enkle i utforming, og de forekommer med og uten bearbejdede flater og kanter. Det er svært få forekomster av kvisthull, og brikkene har blitt skåret på kryss og tvers av årringene. Dette indikerer at trebrikkene, i likhet med de av bein, er blitt skåret ut på avlange trestykker. Noen av trebrikkene kan ha vært dreid, men størsteparten ser ut til å være skåret ut, noe ujevne kanter indikerer. Når det gjelder tilstanden på trebrikkene kan de ofte være brukket, enten i to, eller bare en del av kanten. Mye av materialet er sprukket, bøyd eller sammentrykt, men lar seg likevel identifisere som sirkulære brikker. Blant disse brikkene er det svært lite fragmentering.

Diameteren på de flate sirkulære trebrikkene varierer fra 22mm til 81mm, med et gjennomsnitt på 41-50mm (jf. Fig. 4.9). Høyden varierer fra 2mm til 49mm, hvorav størsteparten er lavere enn 15mm.

Dekor

Av de brikkene som har innrisset mønster, er en stor andel utstyrt med 1, 2 eller 3 små hull på én eller begge sider. Ikke alle av disse små hullene er sentrert, noe som kan tyde på at de kun har en dekorativ funksjon. Store deler av det dekorerte materialet er utstyrt med enkle sirkler, små punktsirkler, og



Figur 4.6 Dekorerte trebrikker. (Ø.f.v BRM0/ 6019, 8796, 39485, 42133, 45080, 5668)

konsentriske sirkler i flere varianter, både sammen og for seg selv. Tre av brikkene er utstyrt med symmetrisk mønster. Videre er det forekomster av brikker med spiralmønster og enkle innrissede streker (Fig. 4.6). Ti brikker er dekorert med kors, for det meste likearmede kors, og et par har innrissede kryss, men kan også være korsmønster, eller simpelthen en måte å markere forskjeller på brikkene.

A1: Bein

I alt foreligger 205 brikker av bein, A1. Av disse er 179 (87 %) dekorerte, mens 26 (13 %) er uten dekor. Inkludert i denne gruppen spillebrikker er også fire emner. Selv om størrelsen varierer, har de en nokså ensartet og enkel utforming. Brikkene er sirkulære og flate, og har ofte bearbejdede kanter og flater, noe som har vært til hjelp ved identifisering av fragmenterte brikker. Noen få av beinbrikkene har et porøst midtparti, noe som viser at de har vært kuttet på tvers av beinet de er saget ut fra. Mesteparten av brikkene mangler denne porøse delen og ser dermed ut til å ha blitt skåret ut langs lengden av beinmaterialet. Dette kommer også frem i de fire emnene til spillebrikker som er inkludert i de 167 flate beinbrikkene. For tre av disse ser man at målet har vært å skjære ut to brikker, mens det på den fjerde bare er innrisset mønster for én. Emnene er flate, avlange deler av beinmateriale, og viser hvordan brikkene har blitt skåret ut og at det har vært en lokal produksjon. Et av dem har også blitt saget av før brikkene er blitt skåret ut, og dermed har de to innrissede brikkene blitt delt, og emnet muligens forkastet. Generelt er beinbrikkene dreiet, eller tegnet opp og skåret ut.

Diameteren på disse flate sirkulære beinbrikkene varierer fra 22mm til 70mm, med et gjennomsnitt på 41-50mm (jf. Fig. 4.9). Høyden varierer fra 2mm til 41mm, hvorav de fleste er lavere enn 20mm.

Dekor

På beinbrikkene er det sirkelmønster som dominerer, og da spesielt konsentriske sirkler. Små punktsirkler forekommer også, og det samme gjelder små hull, ofte sentrert på den ene flatsiden, men uten å være noen regel. I tillegg kommer enkle sirkler. Alle disse mønstertypene kan forekomme sammen i flere kombinasjoner (Fig. 4.7). Dybden på rillene varierer, da mønstrene forekommer som både dype innrisninger og svake spor som kan være vanskelige å få øye på. Noen brikker har blitt dreid, andre har fått dekoren skåret inn for hånd, og andre igjen har, spesielt i tilfellene med punktsirkler, fått dekoren trykt inn.



Figur 4.7 Eksempel på dekorerte beinbrikker. (Ø.f.v BRM0/ 46420, 45937, 45499, 38930/02, 20037, 11994, 14006, 21018, 8832, 4732, 15096)

A1: Stein

I denne undergruppen av type A1 inngår 271 brikker av stein. Av disse er 66 (24 %) dekorerte, mens 205 (76 %) er uten dekor. Av 271 brikker er, etter min identifikasjon, 160 eksemplarer laget av kleber, dvs. 59 % av steinbrikkene. De resterende brikkene er av skifer, samt andre uidentifiserte bergarter. Utformingen er relativt enkel, med bearbejdede flater og kanter som er glatte og fine på størsteparten av brikkene. Som med alle de flate sirkelformede brikkene knytter det seg et usikkerhetsmoment til hvorvidt de representerer uferdige håndteinsneller. Derfor inneholder denne gruppen kun brikker som er flate, og uten gjennomborede hull. Én brikke uten gjennomboret hull ble utelatt fra undersøkelsen siden den har blitt funnet sammen med sikkert identifiserte håndteinsneller, med likhet i utforming og størrelse ellers.

Steinbrikkene er i gjennomsnitt mindre enn de sirkulære bein- og trebrikkene, og varierer fra 12mm til 71mm i diameter, med et gjennomsnitt på 31-40mm (jf. Fig. 4.9). Høyden varierer fra 2mm til 28mm, hvorav størsteparten er lavere enn 20mm.

Dekor

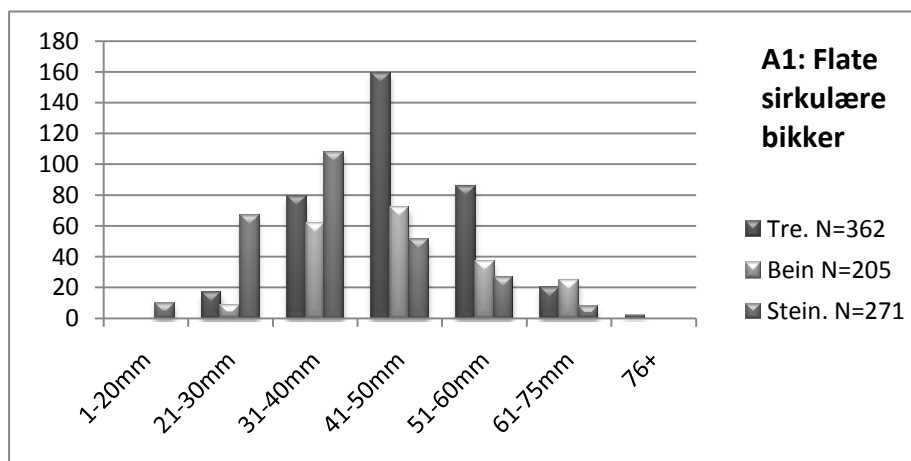
Av de brikkene som har innrisset mønster, er flere dekorert med konsentriske sirkler eller enkle sirkelmønster. Flere har ett, to eller fire små hull på en av flatsidene, og én brikke har parallelle streker risset inn på den ene flatsiden. Fire brikker har innrissede likearmede kors på den ene siden (Fig. 4.8).



Figur 4.8 Eksempler på dekorerte steinbrikker (f.v BRM0 68332, 2127, 70899)

A1: Størrelse – tre, bein og stein

Figur 4.9 viser at brikkene av type A1 er forholdsvis jevnstore, hoveddelen mellom 21-75mm, men at steinbrikkene er noe mindre helt ned til under 20mm med tyngdepunktet mellom 21-40mm, mens trebrikkene har sitt tyngdepunkt mellom 41-50mm, med beinbrikker i en mellomposisjon. I forhold til brettene som er funnet, foreligger det dermed en god del brikker av alle typer materiale som er større enn man forventer ut fra disse. Det kan indikere at store deler av gruppe A1 knytter seg til alquerque, dam og kvátrutafl, spill som man ikke har funnet brett etter i Bergen.



Figur 4.9 Diameter målt ved brikkenes ståflater

Samlet vurdering av gruppe A1

Det er store likheter mellom brikkene av type A1. Trass i forskjell i tilstand grunnet råstoff, er utformingen den samme. De er flate og sirkulære og helst noen millimeter i høyde. Kantene og flatene kan være ujevne når det gjelder alle råstofftypene. Dekoren er også svært lik. Sirkelmønster går igjen i forskjellige kombinasjoner, og kors eller kryss er også vanlig. Selv om det er flest trebrikker med dekor, er det likevel beinmaterialet som representerer den mest forseggjorte ornamenteringen. Korsmønster forekommer kun på tre og steinmateriale. I gjennomsnitt er tre- og beinbrikkene like store, mens steinbrikkene i gjennomsnitt er 10mm mindre (jf. Fig 4.9). Når det gjelder råstoff er tre-, bein, og steinbrikkene utstyrte med dekor med henholdsvis 42 %, 87 % og 24 % av det totale antallet i hver gruppe.

A2: Flate ovale brikker

I gruppe A2 inngår 90 brikker, det vil si 8 % av det totale antallet spillebrikker. Råstoffet man har gjort bruk av er bein, tre og stein. Når det gjelder størrelsen har også de fått flaten målt etter diameter. Jeg har tatt mål av både korteste og lengste diameter, men med tanke på funksjon på spillebrettene har jeg valgt å legge vekt på største diameter. På grunn av rutenettene og andre mønster på brettene, hvor brikkene skal ha plass på bestemte steder, vil alle mål av diameter ta utgangspunkt i største diameter. Fem brikker lot seg ikke måle på grunn av skader og er utelatt fra oversikten som viser størrelse (Fig. 4.10).

A2: Tre

I denne undergruppen av A2 inngår 62 brikker. Av disse er 26 (40 %) dekorerte, mens 36 (60 %) er udekorerte. Det kan ikke utelukkes at de i utgangspunktet kan ha vært sirkulære. Mange av dem er tydelig sammentrykte og skjeve, noe som representerer et usikkerhetsmoment med hensyn til opprinnelig form. Jeg har likevel valgt å sette dem inn i en egen gruppe, ut fra eksisterende form.

Dekoren er gjennomgående enkel. Av brikker med innrisset mønster har flere bare et lite hull på én eller begge sider. Konsentriske sirkler forekommer også, samt én brikke med innrisset stjernemønster. Videre har en brikke riller skåret rundt selve kanten, mens en annen har svake spor etter en enkel strek på den ene flatsiden. Én brikke har et gjennomboret hull og det ser ut til at det skyldes at man har fjernet et kvisthull. Det dreier seg dermed om en enkel form for dekor.

Diameteren på de flate ovale brikkene av tre varierer fra 30mm til 71mm, med et gjennomsnitt på 41-50mm (jf. Fig. 4.10). Høyden varierer fra 2mm til 18mm.

A2: Bein

I denne undergruppen av A2 inngår syv brikker. Av disse er seks (85 %) dekorerte. Selv om noen av brikkene er knekt og sprukne, kan det sies med stor sannsynlighet at den ovale formen er opprinnelig.

Av de seks brikkene med innrisset mønster, har fire konsentriske sirkler, og de to andre små punktsirkler. Enkle sirkler forekommer også, samt at én brikke også har et lite hull på undersiden.

Diameteren varierer fra 34mm til 57mm, med et gjennomsnitt på 41-50mm (jf. Fig. 4.10). Høyden varierer fra 5mm til 9mm.

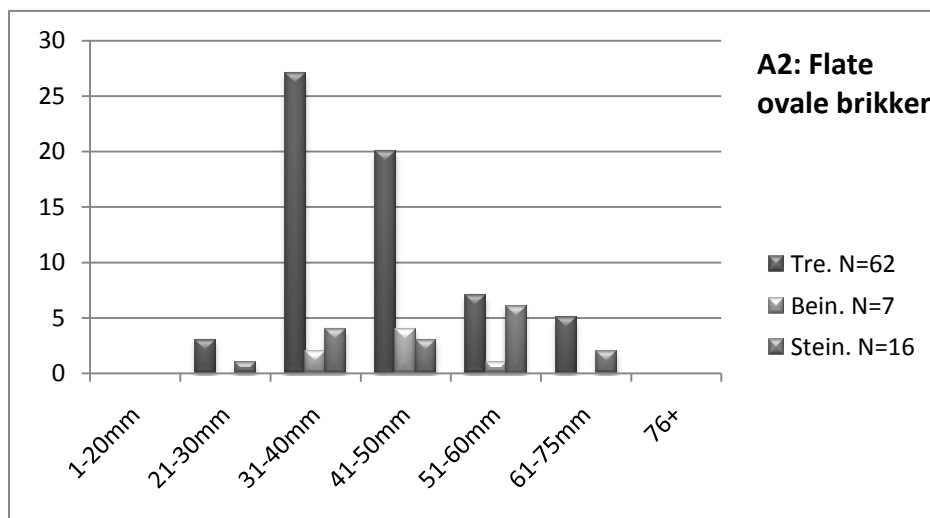
A2: Stein

I denne undergruppen av A2 inngår 16 brikker. Ingen av dem er dekorerte og utformingen generelt tyder på at brikkene er ment å skulle ha oval form. Av materiale på disse brikkene har jeg identifisert fire som kleber, og to er identifisert som skifer.

Diameteren varierer fra 21mm til 73mm, med et gjennomsnitt på 41-50mm (jf. Fig. 4.10). Høyden varierer fra 5mm til 15mm.

Størrelse gruppe A2

Figur 4.10 viser at A2-brikkene er forholdsvis jevnstore, mellom 21-75mm. Trebrikkenes tyngdepunkt ligger mellom 31-50mm, mens steinbrikkenes tyngdepunkt ligger på 41-60mm. Beinbrikkene strekker seg kun fra 31-60mm, men med et tyngdepunkt på 41-50mm.



Figur 4.10 Diameter målt ved brikkenes ståflater

Samlet vurdering A2

Kun tre og beinbrikkene er dekorerte, men det dreier seg om en mye enklere dekor enn det man finner på de sirkulære brikkene (A1). Når det gjelder størrelse ved ståflaten, målt ut fra største diameter, er de generelt større enn de sirkulære brikkene (A1) (Jf. Fig. 4.9-4.10).

Hvilke spill de hører til, knytter det seg en del usikkerhet til. Det er dermed en mulighet for at de kan representere en ukjent spilltype. Når det gjelder råstoff er tre- og beinbrikkene utstyrte med dekor med henholdsvis 40 % og 85 % av det totale antallet innen hver gruppe.

A3: Svakt hemisfæriske brikker

I denne gruppen (A3) inngår fem brikker. Av disse er to dekorerte. Råstoffet er bein (3) og stein (2). Den hemisfæriske utformingen er som nevnt svak, og kan være et resultat av at flaten ikke er blitt slipt ned, men bein og spesielt steinmaterialet indikerer likevel at utformingen er intensjonell. De to brikkene med dekor har begge konsentriske sirkler; den ene også to sirkler risset inn rundt selve kanten.

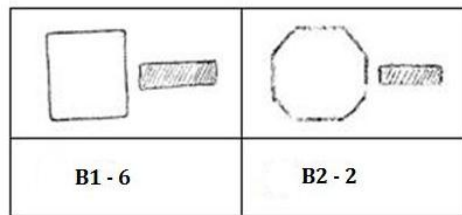
Diameteren varierer fra 33mm til 47mm for brikkene av bein, og 53mm og 55mm for steinbrikkene. Høyden er målt fra bunnflaten til høyeste punkt på den siden som har en svak hemisfærisk form, og varierer fra 6mm til 16mm for brikkene av bein, og fra 7mm og 15mm for de to steinbrikkenes del.

A4: Hemisfærisk

I gruppe A4 inngår kun to brikker, begge av stein, mest sannsynlig en type grålig kalkstein. Flaten på den ene brikken er sirkulær med en diameter på 37mm. Høyden er målt fra ståflaten til høyeste punkt og måler 14mm. Den andre brikken er knekt, og måler 13mm i høyde og 39mm i bredde ved ståflaten. I motsetning til brikkene i gruppe A3 går denne stigningen helt fra ståflaten mot toppen noe som gir en tydelig hemisfærisk form. Flatene på den hele brikken er bearbeidet, og det er spor etter det som kan være to små hull på undersiden. Sett bort fra det er det ingen dekor på brikken. Den knekte brikken er uten dekor.

Gruppe B: Flate brikker med andre geometriske former

Gruppe B består av brikker med firkantet (B1) og åttekantet (B2) form.



Figur 4.11 Gruppe B1-2 (inkludert antall brikker i hver gruppe)

B1: Flat firkantform

I gruppe B1 inngår seks brikker av stein (3), bein (2) og tre (1). Når det gjelder steinbrikkene er to kvadratformet og én rektangelformet. Sidene på brikkene varierer i størrelse fra 17-28mm, og de er 8-9mm høye. Trass i bearbejdede flater er utformingen relativt enkel. To av brikkene er av kleber.

Tre- og beinbrikkene er større enn de av stein, alle med kvadratisk form. Beinbrikkene måler 28x28mm og 29x29mm, og trebrikken måler 48x49mm.

Av disse fem brikkene er det også kun de

tre sistnevnte som er dekorerte. Beinbrikkene er dekorert med konsentriske sirkler på den ene flatsiden. Trebrikken har en innrisset firkant ute ved kanten, samt et kryss som går diagonalt over flaten. Det er også spor etter andre mindre streker på samme side som virker mindre intensjonelle enn hovedmønsteret. De to beinbrikkene kan også muligens representere emner for brikker av type A1.



Fig 4.12 Beinbrikke med flat firkantform (B6417a/03)

B2: Flat åttekantet

I gruppe B2 inngår to brikker, begge av bein og dekorerte. På begge brikkene er fire av sidene kortere enn de andre fire. Det kan se ut som om hjørnene på en firkant er skåret av, kanskje for å skille dem fra andre firkantbrikker på et brett? De er også relativt like i størrelse, henholdsvis 7mm høy og 30mm bred, og 5mm høy og 35mm bred. Begge brikkene er dekorerte med konsentriske sirkler på den ene flatsiden, og disse sirklene er meget dype og tydelige.

Samlet vurdering av gruppe B

Hvilken type spill disse brikkene har tilhørt, er svært usikkert, i og med at man i de kjente spilltypene i middelalder ikke har brukt firkantede og åttekantede brikker. Det er mulig at det dreier seg om ukjente spilltyper eller en bruk av dem i kjente spill som man ikke har kjennskap til i dag. Spørsmålet om spilltype står dermed åpent.

Gruppe C: Høy firkantform

I gruppe C inngår to brikker, en av tre, og en av bein. I motsetning til de flate brikkene er dette brikker som står oppreist på brettet. De er firkantet i formen, med en del av toppen skåret vekk, slik at hjørnene har blitt lengre og mer spisse. Trebrikken er enkelt utformet og uten dekor. Fra ståflaten til høyeste punkt måler den 40mm, og lengden på breidsiden av foten er 32mm. Beinbrikken har samme utforming, men har polerte flater. Fra ståflaten til høyeste punkt måler den ca 27mm, og lengden på breidsiden av foten

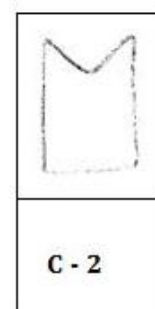


Fig 4.13 Gr. C

17mm. Den er dekorert med små hakk på de spisse hjørnene på toppen, og et "belte" som går rundt midten av den. Like over dette er det to gjennomborede hull. Når det gjelder hvilken spilltype de tilhører så dreier det seg om sjakk, og da tårn i abstrakt form.

Gruppe D: Halvkuleform

Gruppe D omfatter én brikke, sannsynligvis av ubrent leire, som er svært skjør. Den er formet som en kule; 25mm høy og 23mm på det bredeste. Brikken er uten dekor. Det er noe usikkerhet om hvilken spilltype den tilhører, men formen ligner Petersen type B, en vanlig form i vikingtid (Petersen 1914: 86f). Sannsynligvis dreier det seg om hnefatafl.

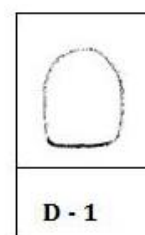


Fig 4.14 Gr. D

Gruppe E: Høy, lett innsvunget med utskåret fot og hode

I gruppe E inngår 27 brikker, alle av tre (Fig. 4.15). Mange av brikkene er sammentrykt, spesielt midtpartiet, noe som kan gjøre det vanskelig å se for sikkert hvilken form de opprinnelig har hatt, men på de fleste brikkene har midtpartiet en lett innsvunget form på midten, mens på andre kan den være mer rett, noen ganger svakt konisk. Alle har en utskåret fot, som er stor nok



Fig 4.15 Gr. E

til at brikken kan stå, og et mindre hode. Toppen av brikkene har både runde former, samt svakt avspissede former (Fig. 4.16). Diameteren på ståflatene er fra 16-30mm, og brikkene måler 28-65mm i høyde. Bare to av dem er dekorert med en innrisset sirkel rundt midtpartiet, like under hodet. Sannsynligvis dreier det seg om sjakk, muligens bønder.



Figur 4.16 Eksempler på høye, lett innsvingede trebrikker med utskåret fot og hode (f.v BRM0/ 24580, 18807, 20713, 24071, 18141, 17906, 17590, 32950)

Gruppe F: Kjegleform

I gruppe F inngår 15 brikker i bein, tre og metall. Alle brikkene har en tydelig kjegleform, men variasjoner mellom dem gjør at jeg velger å dele dem inn i fire undergrupper (F1-F4).





			
F1 - 7	F2 - 3	F3 - 3	F4 - 2

Fig 4.17 Gruppe F (inkludert antall brikke i hver gruppe)

F1: Kjegleform med lav buk

Syv av brikkene med kjegleform har en lav og bred buk, med sitt videste punkt like over ståflaten (jf. Fig. 4.17), og forekommer i tre, bein og metall. Buken smalnes av i en liten hals, med en rund kule på toppen. Høyden på trebrikkene varierer mye, fra 6-38mm og ståflatene fra 15 til 55mm. Dekor forekommer i ulike former og av trebrikkene er det ulike mønstre: én har en liten tapp på undersiden, én har et lite hull på undersiden, og én har sirkler risset inn rundt buken.

Størrelsen på beinbrikkene er henholdsvis 29mm i høyde og 25mm i bredde, og 31mm i høyde og 16mm i bredde. Begge er dekorerte, den ene med sirkler rundt buken og kulen på toppen, samt et hull som er boret gjennom hele brikken, mens den andre har en sirkel risset inn like under toppkule, samt et dypt hull boret inn i bunnen. Metallbrikken måler 17mm i høyde og 19mm i bredde ved ståflaten, og er uten dekor.

F2: Kjegleform med høy buk

Tre brikker har kjegleform med en høy og smalere buk, med sitt videste punkt et lite stykke over ståflaten, og kan minne om pæreform (F2). Buken smales etter hvert av til en liten hals, før man får en kule på toppen. To av disse er laget av bein, én av tre. Størrelsen på beinbrikkene varierer: fra den minste som måler 24mm i høyde og har en ståflate på 9mm i diameter; den andre nesten dobbelt så stor, 41mm i høyde, og ståflaten 17mm i diameter. Trebrikken måler 43mm i høyde, og ståflatens bredde er på 31mm. Begge beinbrikkene er utstyrt med en innrisset sirkel under toppen, og den minste brikken har et dypt hull boret inn på bunnen, mens trebrikken er uten dekor.

F3: Konisk kjegleform

Tre brikker med kjegleform har en konisk utformet buk, med videste punkt ved, eller like over ståflaten, og buken smalere opp mot kulen på toppen (F3), alle av tre. De varierer fra 29-62mm i høyde, og ståflatene 17-28mm i diameter. Kun én av brikkene har noen form for dekor, et lite hull på ståflaten.



Figur 4.18 Brikker av type F1-F3 av bein, tre og metall (f.v. BRM0/ 2046, 34494, 46465, 31258, 54237, 36610)

F4: Høy kjegleform

To brikker med kjegleform er svært høye, med en større kul før selve toppen strekker seg ut i en smal spiss (F4), Begge av bein. Den minste måler 22mm i høyde og 10mm i diameter ved ståflaten, mens den største måler 29mm i høyde og 16mm i diameter ved ståflaten. Begge har en enkel dekor i form av et dypt hull boret inn i bunnen, den største er i tillegg dekorert med sirkler rundt buken, og kulen lengre oppe.



Fig 4.19 Høy kjegleform (F4) av bein (BRM110/1119)

Samlet vurdering av gruppe F

Det er store likheter mellom de fire undergruppene i gruppe F og sannsynligvis dreier det seg om sjakkbrikker. Gruppe F1 og F2 representerer mest sannsynlig sjakkbrikker, antakelig bønder, men man kan ikke utelukke muligheten for at det er *hnefatafl*-brikker, slik det er antatt for tilsvarende brikker i Trondheim. F3 og F4 representerer mest sannsynlig sjakkbrikker, antakelig bønder.

Gruppe G: Sylinderform

I gruppe G inngår 22 brikker laget av tre, bein og stein. Fellesnevneren er at de har en sylindrisk basisform, men med forskjellige typer utskjæringer som kommer som tilleggsattributt. Jeg har derfor valgt å plassere dem i samme gruppe, men dele dem i undergrupper (G1-G10) for å tydeliggjøre formvariasjoner mellom dem (Fig. 4.20).

G1 - 6	G2 - 1	G3 - 2	G4 - 1	G5 - 3	G6 - 4	G7 - 1	G8 - 2	G9 - 1	G10 - 1

Figur 4.20 Gruppe G1-10 (inkludert antall brikker i hver gruppe)

G1: Sylinderform med snute

Seks brikker er sylinderformede med en snute som stikker ut på toppen (G1) (Fig. 4.21). Fire av disse er laget av tre, to av bein. Størrelsen varierer fra høy og smal til lav og bred.



Figur 4.21 G1 i bein (BRM465/931)

Størrelsen på trebrikkene varierer fra 41-64mm, mens ståflatene varierer fra 21-40mm i diameter. Beinbrikkene måler 27mm i høyde, og 22mm i bredde ved ståflaten, og den andre måler 30mm i høyde og 28mm i bredde ved ståflaten.

To av trebrikkene har enkel dekor, den ene i form av et lite hull på undersiden, den andre i form av innrissede sirkler opp langs siden, samt små punktsirkler på toppen.

Beinbrikkene er dekorert med sirkler rundt bunnen, midten og toppen.

G1 representerer sjakkbrikker av abstrakt type og da i form av springere. Utstikkeren på toppen viser hodet og er det abstrakte uttrykket for rytterbrikken.

G2: Sylinderform med innskåret hakk

Én brikke er sylinderformet med et dypt hakk skåret inn i øverste del, G2 (Fig. 4.22). Den har også en liten tapp på toppen. Brikken er laget av tre, og måler 37mm i høyde og 27mm ved ståflaten. Dekoren består av innrissede vertikale streker rundt hele kanten.



Figur 4.22 Brikke av gruppe G2

G2 er også en sjakkbrikke av abstrakt type, som angir en trone, sannsynligvis uttrykk for en konge eller dronning. Siden dette avhenger av størrelsen er det vanskelig å avgjøre når bare én brikke er representert.

G3: Sylinderform med avspisset topp

To brikker med sylinderform har en avspisset topp, G3, begge av tre. Den minste måler 32mm i høyde og 22mm i ved ståflaten, den største måler 45mm i høyde og 32mm ved ståflaten. Begge brikkene har dekor i form av henholdsvis en sirkel risset rundt buken samt et hull på undersiden, og to sirkler like over ståflaten samt to tilsvarende like under toppen.

G3 lar seg ikke identifisere ut fra allerede kjente typer spillebrikker. Det utelukker derimot ikke at de kan ha vært brukt til sjakk eller eventuelt spill som hnefatafl.

G4: Sylinderform med rund topp

Én brikke med sylinderform har en avrundet topp, og er hul inni, G4, og er av bein. Den er 18mm høy og 12mm ved ståflaten. Til dette tilvekstnummeret hører det til 16 biter, hvorav den ene er nevnte brikke, som er blitt limt sammen. Av de resterende 15 fragmentene kan det settes sammen minst fire brikker med samme utforming. Den sammenlimte brikken er dekorert med sirkler like over bunnflaten og like under den avrundede toppen. Det er også et gjennomboret hull oppe på toppen.

G4 representerer mest sannsynlig sjakk da formen minner om de abstrakte bøndene.

G5: Bred sylinderform med flat topp

Tre brikker med sylinderform er lave og brede med flat topp, G5, alle av tre, og de måler fra 20-25mm i høyde og 21-36mm i diameter ved ståflaten. Kun én brikke har dekor, et dypt hull boret inn i bunnen.

G5 lar seg ikke identifisere ut fra allerede kjente typer spillebrikker. Det utelukker derimot ikke at de kan ha vært brukt til sjakk eller eventuelt hnefatafl.

G6: Sylinderform med utskåret hode

Fire brikker med sylinderform er høye med utskåret hode på toppen, G6, laget av kleber (2), og tre (2).

Steinbrikkene varierer i størrelse, særlig i høyde, men ståflatene er mer likeartede fra 19 til 23mm i stein og 25mm til 28mm i tre. Høyden varierer fra 47mm til 60mm i stein og 50mm til 55mm i tre. Hodet på brikkene har



Figur 4.23 Sylinderform med utskåret hode (BRM0/61814)

også sylindrerform, bare smalere enn resten av brikken. En av trebrikkene skiller seg ut med en rundere utforming, spesielt toppen, og den har også et lite hull på bunnen. G6 representerer sannsynligvis sjakk, og da i form av bønder.

G7: Sylindrerform med spiss tapp

Én brikke med sylindrerform har en spiss tapp på toppen, G7. Den er laget av tre og er 49mm høy og 22mm ved ståflaten. Dekoren består av innrissede vertikale streker rundt brikken, og disse strekene fortsetter på toppen hvor de møtes ved den spisse lille tappen. Brikken representerer en bonde av abstrakt form i sjakk. Den deler store likhetstrekk i utforming, om ikke materiale, med bøndene fra de kjente Lewis-brikkene.

G8: Sylindrerform med to utstikkere

To brikker med sylindrerform har to utskårne runde utstikkere på toppen, G8 (Fig. 4.24), begge av tre og med samme tilvekstnummer. De er nokså like i størrelse, henholdsvis 49mm og 50mm høye og 26mm og 21 mm ved ståflaten. Begge brikkene har også en sprekk på samme side like ved en av utstikkerne, noe som tyder på en bevisst utforming. G8 representerer sjakkbrikker av abstrakt type i form av løpere.



Figur 4.24 Gruppe G8 i tre (BRM0/17422/02)

G9: Sylindrerform, svakt konisk

Én brikke av bein har en svakt konisk form, G9. Den er høy og er gjennomboret med et hull som måler 8mm ved bunnen og 10mm ved toppen. På siden er den utstyrt med fire små

trekantformede hull, samt sirkelmønster rundt ”skulderen” og toppen. Den måler 36mm i høyde og 24mm ved ståflaten.

G9 lar seg ikke identifisere ut fra allerede kjente typer spillebrikker. Det utelukker derimot ikke at den kan ha vært brukt til sjakk.

G10: Sylinderform med blomst

Én brikke av bein har sylinderform med en utskåret topp som har blomsterform, G10, som en gotisk liljeform (Fig. 4.25).

Brikken er dekorert med omkransende sirkler, samt et hull på undersiden, 5mm i bredde og 20mm dypt. Brikken er 36mm høy og 27mm ved ståflaten. G10 lar seg ikke identifisere ut fra allerede kjente typer spillebrikker. Det utelukker derimot ikke at den kan ha vært brukt til sjakk.



Figur 4.25 Gruppe G10 (B6581/d)

G11: Sylinderform, diverse

Fire brikker hvis basisform er sylindrisk inngår i denne gruppen fordi de er ødelagte. Man kan se at formen har vært sylindrisk, men ikke mye ut over dette. To av brikkene er laget av bein, to av tre. På grunn av skadene på brikkene har de målene som er tatt lite relevans til opprinnelig størrelse. Alle brikkene er dekorerte, tre med innrissede sirkler rundt kanten, og to med små hull på undersiden.

Gruppe H: Timeglassform

I gruppe H inngår to brikker, begge laget av tre. De er høye med timeglassform, og de har mest sannsynlig hatt en oval ståflate (Fig. 4.26). De måler henholdsvis 40mm og 66mm i høyde, og 26mm og 20mm ved ståflaten. Begge er dekorert med et utskåret 'bånd' på det smaleste punktet rundt midten, og den største brikken har to av disse. H lar seg ikke identifisere ut fra allerede kjente typer spillebrikker. Det utelukker derimot ikke at de kan være sjakkbrikker.

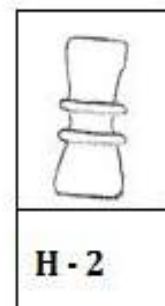
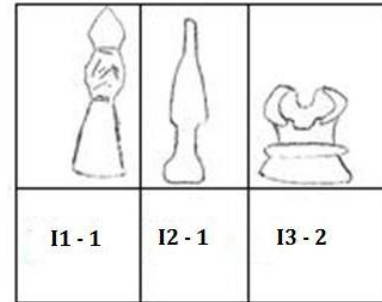


Fig 4.26 Gr. H

Gruppe I: Tårnform

I gruppe I inngår fire brikker med tårnform, laget av tre og bein. Innen hovedformen er det variasjoner som gir grunnlag for undergruppering, I1-I3 (Fig. 4.27). Når det gjelder spilltype dreier det seg for alle undergruppene mest sannsynlig om tårnbrikker til sjakk.



Figur 4.27 Gruppe I1-I3

I1: Konisk tårn

Én brikke med tårnform har en konisk utforming, I1. Den er av tre, og er 65mm høy og 18mm ved ståflaten. Nedre halvdel har konisk form, midtpartiet en rund ujevn form, og toppen har en bred spiss. Brikken har et hull på undersiden.

I2: Spisst tårn

Én brikke av bein med tårnform har en avlang spiss topp, og en bred ståflate før den smalner for deretter å utvides før den skrår inn mot den avlange toppen, I2. Den er 68mm høy og 12mm ved ståflaten. Dekoren består av små sirkler risset svakt inn rundt hele brikken.

I3: Lavt tårn

To brikker av tre med tårnform har fått skåret inn det som ligner krenelering på toppen. Brikkene er runde og lave, og skiller seg derfor fra de andre tårnformede brikkene I1 og I2, men murtindene på toppen minner klart om tårn, I3 (Fig. 4.28). De måler henholdsvis 39mm og 29mm i høyde og 35mm og 29mm ved ståflaten. Foruten toppen er en av brikkene dekorert med et utskåret 'belte' rundt midten, mens den andre er dekket av omkransende sirkler og har et lite hull på undersiden. I3 er en tårnbrikke til sjakk av nyabstrakt type som kommer frem av den dreide formen.



Fig 4.28 Lav tårnform
(B6240c) H=29mm

Gruppe J: Zoomorf form

I gruppe J inngår to sylindriske brikker med hundelignende hoder (Fig. 4.29). Begge er av tre og måler henholdsvis 33mm og 37mm i høyde, og 14mm og 26mm ved ståflaten. Brikkene er svært like i utforming, skjønt en stor del av sylinderen mangler, mest sannsynlig fordi delen er skåret vekk på den største av dem. På den brikken er dyrehodet tydeligere, da man til og med kan se pelsen på dyrets snute. Dette er sannsynligvis sjakkbrikker med en naturalistisk utforming, men nøyaktig hvilken brikke det reier seg om er mer usikkert.

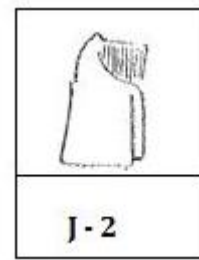


Fig 4.29 Gr. J

Gruppe K: Antropomorf form

I gruppe K inngår fire brikker av tre med menneskelig form, K. På grunn av ulikhetene mellom dem har jeg satt dem i undergrupper, K1-K3 (Fig. 4.30), for å tydeliggjøre deres roller i spillsammenheng. Gruppe K representerer de mest forseggjorte brikkene som er funnet i Bergen.

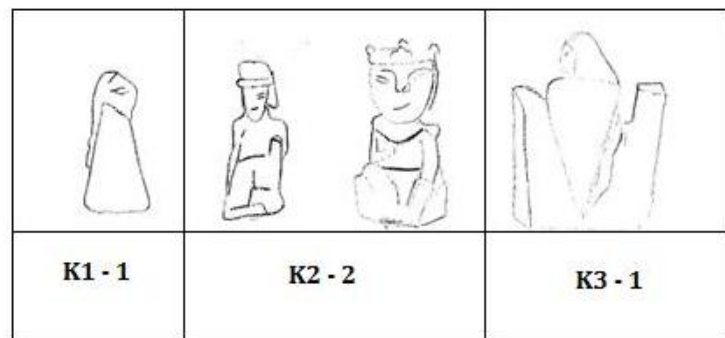


Fig. 4.30 Gruppe K1-3 (inkludert antall spillebrikker)

K1: Hettekledd figur

Én brikke, K1, har en kropp med konisk form, med et utskåret menneskehode med utformet nese og ett øye, ickledd en hette som henger ned langs figurens rygg (Fig. 4.31). Brikken er 50mm høy og 28mm ved ståflaten. Noe av ansiktet på den ene siden er nå borte. Brikken har en naturalistisk utforming, sannsynligvis en sjakkbrikke, men nøyaktig hvilken sjakkbrikke er usikkert, trolig en løper eller springer ut fra formen.



Fig. 4.31 Hettekledd figur (BRM0/39867)
H= 50mm

K2: Konge og dronning på trone

To brikker har menneskeform på en stol, med allusjon til en trone, K2. Den ene med krone på hodet viser utvilsomt til en konge (Fig. 4.32). Den andre har ikke krone, men et hodetøy som sannsynligvis henspiller til en dronning. Den minste brikken, dronningen, er 66mm høy og 22mm ved ståflaten. Kongen er 62mm høy og 35mm ved ståflaten. Detaljene i dekoren er også best synlig på kongen der detaljene i ansiktet trer klart frem, mønsteret i klærne, de små korsene på kronen og krøllene i håret. Dette er sjakkbrikker med naturalistisk utforming, og spesielt ved kongen kan man se tydelige likhetstrekk i form med de kjente Lewis-brikkene.



*Fig. 4.32 Konge av tre
(BRM0/86523)H=62mm*

K3: Rytter

Én brikke av tre har form som en rytter til hest, med et stort skjold på den ene armen, K3. Detaljene i ansiktet er tydelige og han er muligens også brynjekledd. Selve hesten har en mer abstrakt form. Brikken er 68mm høy og 53mm ved ståflaten. Dette er en sjakkbrikke med naturalistisk utforming, og det er en springer (hest). Trass i den enkle utformingen ser man tydelige likhetstrekk med Lewis-brikkene også her.

Gruppe L: Usikker/ujevn form

Til sist nevnes en gruppe med gjenstander som ut fra de trekkene som er synlige har mest til felles i form med allerede identifiserte spillebrikker. Når det gjelder hvilken spilltype de tilhører, er dette noe usikkert, spesielt siden man ikke på alle kan se nøyaktig hvordan den opprinnelige formen har vært. Dette spørsmålet står dermed åpent.

I denne gruppen inngår åtte gjenstander. De er fragmenterte og har en så ujevn form at opprinnelig form er vanskelig å bestemme. Likevel er det sannsynlig at de representerer ødelagte spillebrikker da enkelte trekk ligner kanter og former på andre spillebrikker. Et av fragmentene er derimot så ødelagt at det ikke kan identifiseres på denne måten, men det har samme tilvekstnummer som tre andre sikre spillebrikker og tas derfor med.

Kun én av disse brikkene har noen form for dekor, ett lite hull på den ene siden.

Samlet vurdering av spillebrikkene A-L

Undersøkelsen viser at det er et stort mangfold blant spillebrikkene fra Bergen. Flate brikker av gruppe A utgjør den desidert største gruppen, med store likheter innen form og dekor. Brikkene som faller utenfor denne kategorien er færre, men varierer mer i utforming og dekor. Når det gjelder brikkene generelt er mesteparten enkelt laget, mest sannsynlig med kniv, men en del er blitt dreiet. Av råstoff er tre det vanligste, med over 400 gjenstander, dernest bein med over 200, og over 300 av steinmateriale. Én metallbrikke, samt under tyve brikker av hvalrosstann representerer nok det mest kostbare materialet.

Ikke alle spillebrikkene har blitt identifisert ut fra hvilken spilltype de tilhører. Mens noen representerer allerede kjente spillebrikkeformer, har andre blitt identifisert ut fra kriteriene som ble gjort rede for i forrige kapittel (jf. Kap 3.2.1). Gruppe A (A1-4) kan i stor grad kobles til spill som mølle og kvátrutafl. Også alquerque og dam er en mulighet, men ingen brett er funnet for disse spillene, noe som gjør det problematisk å skille brikkene fra hverandre ut fra størrelse. Størrelsesmessig skal man kunne skille disse brikkene fra hverandre, og mest sannsynlig hører små brikker til mølle, og store til kvátrutafl. Murray nevner som sagt også at brikker til kvátrutafl var større enn brikker til dam (jf. Kap 2.3.3). Hvor store de var nevnes derimot ikke, og på grunn av dette vet man ikke hvor grensen går. Det blir likevel nærliggende å koble de minste brikkene til mølle, og de største til kvátrutafl ut fra det man vet om størrelsen på brettene som skal ha vært større enn andre brett til sjakk, mølle og dam. Dette er et spørsmål jeg vil se nærmere på i neste kapittel.

Det knytter seg også usikkerhet rundt de flate ovale brikkene (A2), spesielt de av tre. Ved å sammenligne størrelsen på disse med de flate sirkulære (A1) kan man se at de sannsynligvis er forskjellige. I likhet med gruppe A1 er brikkene i gruppe A2 jevnstore, men sammenlignet er det forskjeller mellom disse gruppene da A2 er ca. 10mm større i alle materialtyper (jf. Fig 4.9-4.10), og dette kan antyde at de er forskjellige. Én teori her er at det å lage både ovale og sirkulære brikker kan ha blitt gjort fordi det var en måte å skjelne mellom to spilleres brikker på et Brett. I så fall er det en sannsynlighet for at de var laget for samme typer spill.

Sjakk er et spill der man har kjennskap til utformingen på en rekke brikker. På dette grunnlaget er også flere spillebrikker identifisert som sjakkbrikker. Dette gjelder gruppe C, G1-2, G7-8, I3 og K2-3. Det er også noen grupper hvor man det mest sannsynlig dreier seg om sjakk, selv om dette ikke kan sies sikkert. Det gjelder gruppe E, F1-4, G3-6, G9-10, H, I1-2, J og K1. Et annet forhold som de sikre og sannsynlige sjakkbrikkene belyser, er at sjakkbrettet som er funnet, ikke representerer noen fasit når det gjelder størrelse på sjakkbrett.

Sjakkbrikkenes diameter ved ståflate varierer fra 12mm til 53mm, men mesteparten av disse holder seg innen 12mm til 30mm, noe som tyder på at man har hatt sjakkbrett med flere størrelser. Man må også huske på at sjakkbrett vil være formet etter den største brikken, kongebricken, slik at denne passer inn i rutenettet. Ut fra brikker som er funnet kan det bety at rutene kan ha vært over 50mm.

Når det gjelder gruppe F1-2 kan det også være aktuelt med hnefatafl, men dette er usikkert siden en vet mindre konkret om dette spillet. I analysen står jeg da igjen med en gruppe gjenstander som er identifisert som spillebrikker, men som ikke kan kobles til spesifikke spilltyper. Det gjelder de flate brikkene i gruppe B.

Spillebrettene som er funnet, viser at mølle, sjakk og hnefatafl er representert blant spillebrikkene, og store sirkulære brikker, antakelig over 50mm, indikerer også at kvátrutafl har vært kjent.

4.5 Terninger

Det er påvist til sammen 30 terninger. Det gjør terningene til den nest største funngruppen.

Terningene har alle kubisk utforming, og er laget i bein, tre og stein. Kriteriene for å identifisere en terning er at den har flere flater, hvor man har angitt verdier på de forskjellige sidene. Det har ikke blitt gjort funn av stavterninger

eller andre terningformer enn kubiske terninger i

Bergen. Som spillgjenstander er de svært

anvendelige da de kan brukes både ved brettspill og

terningspill alene. Noen av terningene viser spor

etter bruk og slitasje, men de kan alle brukes den

dag i dag. Terningene fra Bergen er stort sett nokså

kvadratiske i utforming, med kun et fåtall hvor sidene ikke er like brede. Av disse har bare

fire en tydelig rektangulær form. Når det gjelder utforming av hjørnene på terningene er det to typer, skarpe og avrundede hjørner. Sistnevnte form forekommer bare blant beinterningene.

De skarpe hjørnene ser ut til å ha blitt slipt ned, for å gi terningene en mer rund form. Dette

gjelder fire terninger, hvorav én er laget av gevir, og de andre tre av hvalrosstann. For øvrig

kan det nevnes at i alt ni terninger er laget av denne typen lyst beinmateriale. Alle

treterningene har skarpe hjørner. Én av terningene er laget av kleber, og er den største av alle

terningene funnet i Bergen.

Størrelsen på terningene varierer fra 0,2 cm³ til 6,8 cm³. Flesteparten av terningene ligger derimot rundt 1,7 cm³.



Figur 4.33 Terninger av bein (f.v.

B6396/c (B=12mm), B6238/f (B=8mm))

Terningene er utstyrt med den samme nummerering som i dag, og verdien fra 1-6 er angitt på de seks flatsidene med små punktsirkler, eller øyer. I likhet med dagens terninger utgjør også de motstående flatene syv, noe som har vært vanlig langt tilbake i forhistorisk tid. Dette gjelder på 21 terninger, 18 av bein og 3 av tre. På de resterende ni terningene stemmer ikke summene på de motstående flatsidene. Det kan simpelthen skyldes at de som har laget dem ikke visste om dette, men det er et interessant aspekt ved oppsettet av øynene på disse terningene. På syv av disse, seks av bein og én av tre, har man vært konsekvent når man har ”gjort feil”. Oppsettet av flatsidene er like på alle, noe som indikerer at det kan ha vært gjort intensjonelt. På den siste terningen, kleberterningen, ser oppsettet av verdiene på flatsidene derimot ut til å være helt vilkårlig, og den skiller seg dermed fra de tradisjonelle og de identiske utradisjonelle.

Selv om det er riktig antall øyne på en side, er de ikke nødvendigvis plassert beint i forhold til hverandre eller helt ute i hjørnene. På én treterning kan man til og med se et svakt øye, mellom to andre på den siden som kun skal angi to. Her kan det være mulig at en feil har blitt rettet opp. På kleberterningen er øynene generelt noe rotete oppsatt på sidene. På firesiden har man også et femte hull helt ute i det ene hjørnet. Det er derimot svært sannsynlig et resultat av at nettopp dette hjørnet er blitt skadet.

4.6 Sjetonger

Det er identifisert tre sjetonger i materialet. Det knytter seg noe usikkerhet til identifikasjonen, men sjetonger er gjenstander med samme form (og heller ikke ulik funksjon) som mynt. I motsetning til mynter er de derimot ikke utgitt av noen myndigheter, men laget ut fra mer private formål. Begrepet sjetong, som har flere betydninger, kommer av det franske *jeton* og det kan bety både regnepenge og spillepenge. Det er også verdt å merke seg at regnepenger begynte å gå ut av bruk på slutten av 1400-tallet for å bli brukt som spillepenger, men dette ble mer vanlig fra 1600-tallet og utover (Skaare 1995: 221f). Det vil derfor bli svært interessant å undersøke dateringen på disse gjenstandene.

Det tre gjenstandene som inngår i denne gruppen, er tidligere blitt klassifisert som sjetonger, og jeg har derfor valgt å ta dem med i undersøkelsen. De er alle laget av metall, men tilstanden på dem varierer. To av dem har vært utsatt for forvitring og oksidering, hvorav den ene nå kun er et fragment. På den andre er flatene ødelagte, samt at det har kommet til et ujevnt hull på den ene halvdel. Begge disse ligger derfor i spesialoppbevaring. Den siste sjetongen er i bedre stand og man kan se en form for symmetrisk dekor i midtpartiet, og det som kan være bokstaver eller tegn som går rundt kanten.

Sjetonger er generelt små (Skaare 1995: 222), og det gjelder også i disse tilfellene. Av de to som kan måles, er diameterne 23mm og ca. 25mm, men den sistnevnte kan ha vært noe større, siden kanten er ujevn på grunn av forvitring.

4.7 Samlet vurdering av spillsaker

De til sammen 1108 spillsakene som er funnet i Bergen, representerer et omfattende materiale med stort mangfold, med funn av spillebrett, terninger, sjetonger og særlig spillebrikker. Én av mine overordnede problemstillinger er, som nevnt innledningsvis, å identifisere hvilke spill om forekom i Bergen i middelalderen, noe identifikasjonen og klassifikasjonen har kunnet belyse. Spillsakene vier at det er blitt spilt spill som mølle, kvátrutafl, hnefatafl og sjakk. Både spillebrettene og spillebrikker vitner om dette. Dette gjelder spesielt for kvátrutafl. Selv om det ikke funnet et slikt brett i Bergen, vitner de største flate sirkulære brikkene om at spillet har vært kjent og i ulike format. Det samme gjelder for sjakk. Det er bare funnet ett brett, men den store variasjonen i størrelse og utforming blant brikkene som hører til dette spillet, viser at det har vært godt kjent. I tillegg til de sikre spilltypene som er identifisert er det stor sannsynlighet for at man i Bergen har hatt kjennskap til spill som alquerque. Heller ikke her er det funnet noe brett, og det knytter seg mer usikkerhet til brikkene til dette spillet enn det gjør til kvátrutafl-brikkene. Sannsynligvis har de vært mindre, men man vet ikke hvor denne grensen har gått og den kan trolig ha variert. Det store antallet flate sirkulære brikker i forskjellige størrelser taler for at en ikke skal utelukke dette spillet. Når det gjelder dam vil det ikke være mulig å dra noen konklusjoner før brikkene dateres, da dette er et spill som tradisjonelt ikke dateres til før 1500. For de flate ovale, firkantede og åttekantede brikkene knytter det seg usikkerhet med hensyn til identifikasjon av spilltype. Det kan, spesielt i de ovale brikkenes tilfelle, være brikker som er laget for å skulle skille seg fra andre brikker i samme type spill, men dette er usikkert. Det som er sikkert, er at også disse brikkene vitner om et stort mangfold når det gjelder spillsaker fra Bergen. Med et omfattende materiale som dette er det ikke overraskende at det kan være brikker som knytter seg til enten uidentifiserte spill eller en uidentifisert funksjon.

5 Datering av spill og spillmaterialet

I dette kapittelet skal jeg plassere gjenstandsmaterialet i tid med utgangspunkt i brannlagskronologien som er etablert for Bryggen. Forrige kapittel kastet lys over hvilke spill man hadde kjennskap til i Bergen i middelalderen; mølle, hnefatafl, sjakk og meget sannsynlig også kvátrutafl og alquerque, representert av et stort spillmateriale med mange undergrupper. I dette kapittelet vil jeg derfor se nærmere på hvordan gjenstandsmaterialet fordeler seg i en tidssammenheng. Her vil det være interessant å se på når de forskjellige spillene først er representert og hvilke spill som var vanligst til hvilken tid. Er det også mulig å se endringer i utforming, dekor og bruk av råstoff? Enkelte spill vet man at har blitt innført i løpet av middelalderen og det er interessant å se når dette skjedde i Bergen.

På grunn av den store forskjellen i antall spillsaker fra de forskjellige utgravningene vil jeg ta for meg gjenstandene fra Brygge-utgravningen (BRM 0) først, siden spillsaker fra Bryggen er best representert med 890 gjenstander, og dermed gir et mer representativt bilde av utviklingen enn det øvrige materialet. Som nevnt i metodekapittelet (Kap. 3) forholder jeg meg til brannlagskronologien fra Bryggen (Fig. 5.1). Av de 890 gjenstandene er det 58 gjenstander som ikke lar seg datere, fordi funnkonteksten mangler. Det betyr at 832 gjenstander kan dateres, altså 94 % av det totale antallet fra dette området.

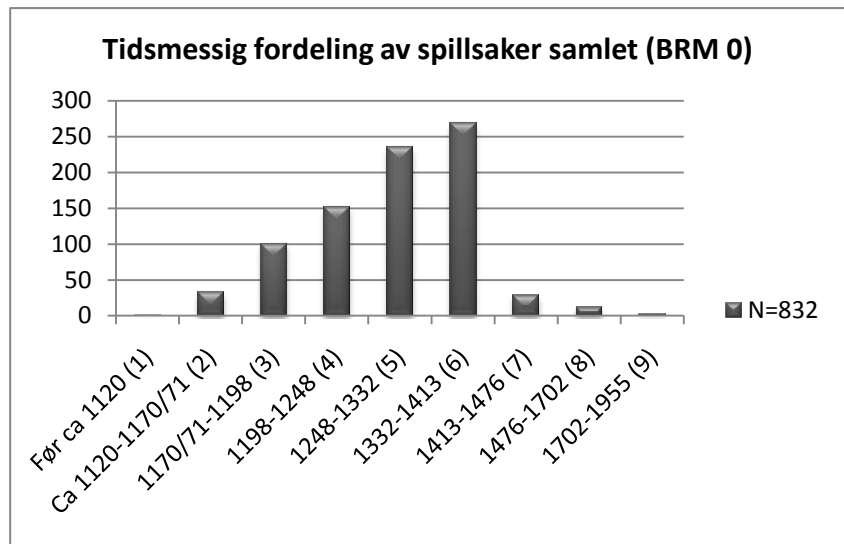
5.1 Datering av gjenstandsmaterialet fra Bryggen (BRM 0)

Det vil være hensiktsmessig å se på fordelingen av spillsakene samlet, for å se de overordnede tendenser i funn av spill. Figur 5.2 viser mengden spillsaker fra Brygge-utgravningen, og hvordan de fordeler seg gjennom de forskjellige periodene. Fra den tidligste perioden er det bare funnet én brikke. Først i periode 2 (ca. 1120/30-1170/71) er det et større innslag av spillsaker. Etter dette er det en jevn økning fra og med periode 3, fra siste del av 1100-tallet, og frem til periode 6 som avsluttes tidlig på 1400-tallet. Tyngdepunktet av spillsaker ligger på periode 5 (1248-1332) og 6 (1332-1413), dvs. en periode på ca. 150 år (figur 5.2). Disse

Fire	Date	Fire Interval Period	Building phase
O	1955		
I a	Prev. unknown	9	8.2 8.1 : 9.1
I	1702		
I b	Prev. unknown	8	8.2 8.1 : 8.1
II	1476		
		7	7
III	1413		
III b	1393	6	6.3 6.2 : 6.2 6.1 : 6.1
IV	1332		
		5	5.2 : 5.2 5.1 : 5.1
V	1248		
		4	4.2 4.1
VI	1198		
		3	3.2 : 3.2 3.1 : 3.1
VII	1170/71		
		2	2.2 2.1
VIII	Prev. unknown		
		1	1.2 1.1

Figur 5.1 Brannlagskronologien på Bryggen (etter Herteig 1990/91)

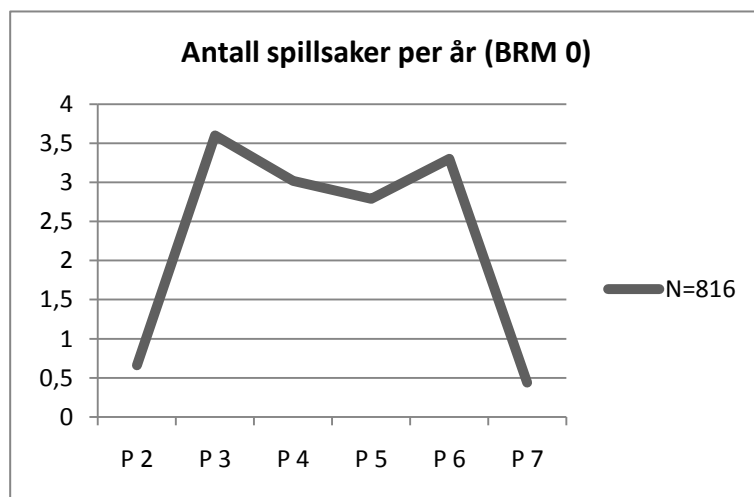
periodene er også preget av den største variasjonen av de forskjellige gruppene av spillsaker. I periode 7 (1413-1476) skjer det derimot et brått fall i antall spillsaker fra over 250 funn i periode 6 til under 30. Periode 8 (1476-1702) og 9 (1702-1955) har i likhet med periode 1 (før ca. 1120/30) liten representasjon av spillsaker.



Figur 5.2 Tidsmessig fordeling av spillsaker (BRM 0) P=periode

Når det gjelder denne skjeve fordelingen i de siste periodene i brannlagskronologien bør man også merke seg utgravningsmetodene. Enkelte steder på feltet ble det foretatt maskinell fjerning av lag ned til brannlag V (1248). Dette gjelder særlig Engelgårdsområdet. Det man kan se ut fra de resultatene som foreligger, er at folk i brygge-området har hatt en god kjennskap til spill i tidlig middelalder, men at denne aktiviteten har økt betraktelig i høymiddelalderen med et toppunkt på 1300-tallet.

Periodenes lengde varierer og er et forhold som også må trekkes inn i vurderingen. En periode starter som nevnet etter en brann og ender når neste brann opptrer. Dette gjør at periodene varierer med tidsrom fra 28 til over 200 år. For å få en mer sammenlignbar representasjon er derfor



Figur 5.3 Fordeling av spillsaker per år. P=periode

fordelingen av spillsaker i hver periode regnet ut i forhold til periodens lengde per år, slik figur 5.3 viser. Periode 1, 8 og 9 er her utelatt siden det lave antallet spillsaker ikke gir noe representativt bilde fordelt per år. Fremstillingen er dermed gjort på grunnlag av 816 spillsaker. Ut fra denne beregningen ser man så at tyngdepunktet forskyves tilbake i tid med et toppunkt i periode 3 (1170/71-1198). Deretter synker antallet per år i periode 4 (1198-1248) og 5, før det igjen stiger i periode 6 og

etter dette synker betraktelig. Periode 3 er den korteste perioden på Bryggen med bare 28 år, noe som til en viss grad kan forklare det høye antallet spillsaker her, men markerer samtidig et tydelig oppsving i spillaktivitet som varer til begynnelsen av 1400-tallet. Periode 6 (1332-1413), som varer i 81 år, er den eneste perioden hvor man ser likheter mellom tidsmessig fordeling både i perioder og i år (fig 5.2 og fig 5.3). Perioden er lang og har et høyt innslag av spillsaker både i selve perioden som en helhet, og fordelt over år med nesten like mange spillsaker per år som i periode 3. Ut fra dette kan man konkludere med at periode 6 dermed representerer det tidsrommet med størst spillaktivitet på Bryggen.

5.1.1 Datering av spillebrett

Spillebrettene utgjør med sine syv brett en liten funngruppe, men er likevel svært informative i og med at de gir et sikkert svar på hvilke spill man har kjent til. Brettene fra Bryggen har som nevnt mønster for mølle, hnefatafl og sjakk. Figur 5.4 viser at møllebrettene er representert i periode 4 (1198-1248) frem til og med periode 6 (1332-1413). Med fire brett er dette den største av brettgruppene. Av de andre brettene er det bare ett av hvert. Brettet med

Spillebrett	P 1	P 2	P 3	P 4	P 5	P 6	P 7	P 8	P 9	Til sammen
Mølle				—————						4
Mølle/hnefatafl				—						1
Hnefatafl						—				1
Sjakk					—					1

Figur 5.4 Tidsmessig fordeling av spillebrett. (P= periode) N=7

kombinert mønster for mølle og hnefatafl er representert i periode 4, og brettet med mønster for bare hnefatafl i periode 6, mens sjakkbrettet er representert i periode 5 (1248-1332). Når det gjelder mølle byr ikke tidsrepresentasjonen på noen overraskelser, og også med hnefatafl og sjakk er dateringene i tråd med funn fra andre områder. Sjakk skal ha vært kjent i Norge fra slutten av 1100-tallet/begynnelsen av 1200-tallet og brettet fra bryggen er fra andre halvdel av 1200-tallet.

5.1.2 Datering av spillebrikker

Spillebrikker utgjør den desidert største gruppen av spillsaker fra Bryggen, med 862 brikker. Av disse lar 810 seg datere. Det utgjør 91 % av det totale antallet spillsaker fra Bryggen (BRM 0). Brikkene i gruppe A utgjør den største gruppen, hvor 732 brikker lar seg datere. Disse brikkene er koblet til mølle og kvátrutafl og sannsynligvis også alquerque. Figur 5.5 viser at gruppe A1, den største gruppen med 660 brikker, er representert i periode 2 (ca. 1120/30-1170/71) til og med periode 9 – et langt spenn fra 1100-tallet til inn på 1700-tallet. Gruppe A2, som er den nest største gruppen med 65 brikker, dukker allerede opp i periode 1, med én brikke, mens det fra periode 2 er ingen funn av A2. Brikkene er igjen representert i

Spillebrikker:	P 1	P 2	P 3	P 4	P 5	P 6	P 7	P 8	P 9	Til sammen
A1: flate sirkulære		—————	—————	—————	—————	—————	—————	—————	—————	660
A2: flate ovale	—		—————	—————	—————	—————		—		65
A3: svakt hemisfæriske			—————	—————	—————	—————				5
A4: hemisfæriske					—————	—————				2
B1: flat firkantform					—————	—————		—		5
C: høy firkantform			—							1
D: halvkuleform		—								1
E: høy, lett innsvunget		—————	—————	—————	—————	—————				26
F: kjegleform		—————	—————	—————	—————	—————				15
G: sylinderform			—————	—————	—————	—————	—————			12
H: timeglass					—————					2
I: tårnform				—————	—————		—————			3
J: zoomorf form						—————				2
K: antropomorf form				—————	—————	—————				4
L: usikker				—————	—————	—————				7

Figur 5.5 Tidsmessig fordeling av spillebrikker (P=periode) N=810

periode 3 (1170/71-1198) og strekker seg frem til periode 6 (1332-1413), og er også representert i periode 8 (1476-1702). Gruppen er representert fra 1100-tallet til begynnelsen av 1400-tallet, med sporadiske funn i periode 1 (før ca. 1120/30) og 8. Gruppe A3 med sine fem brikker er først representert i periode 3 frem til periode 6. Gruppe A4 består av to brikker som er representert i periode 5 (1248-1332) og 6. Man ser da at gruppe A er den vanligste og at undergruppene A1 og A2 er de best representerte, hvor A1 er representert i hele middelalderen og inn i tidlig nytid. Hovedtyngden på gruppen som helhet er representert mellom periode 3-6 (1170/71-1413).

Gruppe B1 representerer også flate spillebrikker, men den firkantede formen gjør det vanskelig å knytte brikkene til et spesifikt spill. B1 er representert i periode 5 og periode 6, dvs. fra 1248-1413, og igjen i periode 8. Hovedmengden er fra periode 5 og 6, i likhet med gruppe A.

De høye brikkene knyttes for det meste til sjakk, og noen få til hnefatafl. Gruppe C, en sikker sjakkbrikke (BRM0/32973), er datert til periode 3 (1170/71-1198), noe som betyr at den har en tidlig datering i forhold til tidligere funn av sjakkbrikker. Gruppe D, en sannsynlig hnefatafl-brikke, er datert til periode 2 (ca. 1120/30-1170/71), og det knytter brikkene tettere sammen med hnefatafl, siden dette var et spill som varte et stykke inn i middelalderen, noe man også tydelig ser ut fra dateringen av spillbrettene (jf. Fig. 5.4).

Gruppe E er representert i periode 2 (ca. 1120/30-1170/71) frem til periode 6 (1332-1413). Dette er en gruppe som sannsynligvis representerer sjakk, og i likhet med gruppe C er den representert på 1100-tallet, faktisk en periode tidligere – periode 2. Gruppe F følger samme mønster som gruppe E, der man ser at brikkene er representert fra periode 2 (ca. 1120/30-1170/71) til periode 6. Også her er det sannsynligvis snakk om sjakk, og den tidlige dateringen er derfor svært interessant. Det er stor sannsynlighet for at disse brikkene representerer sjakk, og dateringen forteller da at spillet kan ha kommet til Bergen alt før 1200.

Figur 5.5 viser videre at gruppe G, er representert fra periode 3 (1170/71-1198) til periode 7 (1413-1476). Brikkene i denne gruppen er både sikre og sannsynlige sjakkbrikker. Dette gjelder også de resterende gruppene (foruten L). Gruppe H-K representerer alle sikre og sannsynlige sjakkbrikker, og de forekommer fra periode 4 (1198-1248) til periode 6 (1332-1413). Gruppe I er i tillegg representert i periode 7 (1413-1476). Her er det verdt å merke seg at tårnbrikken med nyabstrakt form, en form som var vanlig i senmiddelalderen, er datert til periode 5 (1248-1332), men også her må man ta med funnkontekst i beregningen. Når det gjelder gruppe J er ikke den representert før i periode 6 (1332-1413), mens gruppe K strekker

seg fra periode 4 til periode 6. Det betyr at disse mer forseggjorte brikkene er datert til 1200-tallet og 1300-tallet.

Samlet ser man ut fra Figur 5.5 at enkelte grupper, slik som A1 og A2 er representert gjennom hele middelalderen. På 1100-tallet fra periode 2 (ca. 1120/30-1170/71), og spesielt periode 3 (1170/71-1198), begynner det derimot å dukke opp flere varianter av spillebrikker. Videre øker variasjonsbredden i de etterfølgende periodene, med et toppunkt i periode 5 og 6, dvs. siste halvdel av 1200-tallet og frem til 1400-tallet.

Endringer i bruk av råstoff og dekor

For å se om det skjer endringer i bruk av råstoff og dekor har jeg også vurdert dette spørsmålet i en tidssammenheng.

Tabell 5.1 viser at det mest brukte råstoffet for spillebrikker er tre, med 410 stykker, og at man har forekomster av dette i alle perioder. Det finnes også trebrikker som er utstyrte med dekor i alle periodene. Av 410 brikker er 141 utstyrt med dekor, dvs. 34 % av

	P 1	P 2	P 3	P 4	P 5	P 6	P 7	P 8	P 9	Til sammen	%
Tre	1	15	51	84	132	117	5	2	3	410	51
Dekor (tre)	1	6	13	22	52	43	2	1	1	141	
Bein		13	32	38	29	30	5	4		151	18,8
Dekor (bein)		10	24	29	25	28	5	2		123	
Stein		3	16	19	70	113	17	6		244	30
Dekor (stein)		1		4	2	12	1			20	
Keramikk		1								1	0,1
Metall						1				1	0,1

*Tabell 5.1 Tidsmessig fordeling av råstoff og dekor for spillebrikker. (P=periode) N=808
% = prosentantall av det totale antall spillebrikker.*

trebrikkene. Forekomster av beinbrikker er færre og finnes fra periode 2 (ca 1120/30-1170/71) til periode 8 (1476-1702), og det samme gjelder beinbrikker utstyrt med dekor. Steinbrikker, som utgjør den nest største gruppen, er representert fra periode 2 til 8. Dekoren er derimot annerledes med bare én dekorert steinbrikke i periode 2, og ellers fra periode 4 (1198-1248) til periode 7 (1413-1476). Som tabellen viser, er bare tyve av steinbrikkene utstyrt med dekor, dvs. 8 % av steinbrikkene. Av 151 beinbrikker har 123 dekor, dvs. over 80 %. Både med og uten dekor er det forekomster av disse fra periode 2 til 8. Beinbrikker er altså gjennomgående

langt mer forseggjorte enn trebrikker og steinbrikker. I tillegg til de store råstoffgruppene er det også forekomster av keramikk og metall, men uten dekor.

Tendensene ved bruken av råstoff viser seg da å følge det generelle mønsteret for spillaktiviteter på Bryggen. Det er forekomster av de tre største råstoffgruppene fra periode 2 til periode 8, dvs. fra 1100-tallet og inn i tidlig nytid. I tillegg dukker det også opp trebrikker i periode 1 (før ca. 1120/30) og periode 9 (1702-1955), noe som ikke er overraskende siden dette er den desidert største gruppen. I tillegg øker antallet i alle gruppene fra periode 3 (1170/71-1198) til og med periode 6 (1332-1413), med et tyngdepunkt i periode 5 (1248-1332) og 6 for stein- og trebrikkenes del. Med unntak av den ene keramikkbrikken ser man også at dette er dateringen på metall- og den andre keramikkbrikken.

Når det gjelder brikker som er utstyrt med dekor i en eller annen form, ser mønsteret noe annerledes ut. Blant trebrikkene er det forekomster av dekor i alle perioder, med tyngdepunkt i periode 5 og 6 (1248-1413), men det er jevnt over et lite antall dekorerte trebrikker. For steinbrikkene er tyngdepunktet i periode 6, og her er antallet enda mindre med bare tyve dekorerte brikker. Når det gjelder beinbrikkene er nesten alle dekorerte, og det er en mer jevn tidsmessig fordeling av disse. For det første er det flere av dem i periode 2, og ellers ser man et tyngdepunkt fra periode 3 til 6, før antallet synker i periode 7 og 8.

Når det gjelder råstoff er det altså lite forskjeller, annet enn i antall. Det er brukt tre, stein og bein fra 1100-tallet og inn i tidlig nytid. Selv om tre er et materiale som er lett å forme og dekorere, har bare en tredjedel av brikkene dekor, mens av beinbrikkene har over 80 % dekor. Det tyder på at bein har vært mer verdsatt, med tanke på at man har tatt seg mer flid med disse brikkene. Dette kan indikere et tilfelle av *mimicry*, etterligning, hvor de enkle trebrikkene simpelthen representerer en gruppe gjenstander som er laget for å ligne de mer forseggjorte beinbrikkene.

Ble det spilt mølle og kvátrutafl på Bryggen?

Som nevnt tidligere knytter det seg usikkerhet til forekomster av gjenstander som kan ha representert mølle og kvátrutafl. Jeg vil ta utgangspunkt i flate brikker av gruppe A som lar seg datere og måle i bredde for å nærme meg dette spørsmålet. Grunnet usikkerheten knyttet til gruppe A2-A4, og spesielt A2, har jeg avgrenset undersøkelsen til gruppe A1, for å nå et så entydig svar som mulig ved å se på størrelsene på brikkene fordelt over tid. Man vet at brikkene til mølle har vært små, og at brikkene til kvátrutafl har vært større enn både mølle-, *alquerque*- og dambrikker. Det nøyaktige størrelsesforholdet er derimot svært usikkert, men jeg har valgt å tolke brikker med en diameter opp til 30mm som sannsynlige brikker til mølle,

og brikker med en diameter fra 50mm og opp som sannsynlige brikker til kvátrutafl. Brikkene med en diameter mellom 30mm og 50mm anser jeg som usikre når det gjelder å knytte dem til ett spesifikt spill. De kan trolig ha inngått i flere.

Tabell 5.2 viser at de minste brikkene på 1-20mm er representert med én brikke både i periode 4 (1198-1248) og 5 (1248-1332) og deretter tre eksemplarer i periode 6 (1332-1413). Det dreier seg altså om en svak representasjon før 1332. Når de derimot øker i størrelse, til 21-30mm finner en dem representert fra periode 2 (ca. 1120/30-1170/71) til periode 8 (1476-1702), med størst representasjon i periodene 5 og 6.

	1-20mm	21-30mm	31-40mm	41-50mm	51-60mm	61-75mm	76-	Til sammen
P 2		1	14	8	4			27
P 3		7	30	22	10	7		76
P 4	1	9	25	53	16	1		105
P 5	1	19	39	73	38	5		175
P 6	3	24	72	63	37	14	1	214
P 7		5	10	6		2		23
P 8		1	2	1	3	3		10
P 9			1		1		1	3
Til sammen	5	66	193	226	109	32	2	633

Tabell 5.2 Tidsmessig fordeling av gruppe A1 ut fra størrelse. (P=periode) N=633

Brikkene med diameter mellom 31mm og 50mm, som det knytter seg mer usikkerhet til når det gjelder spilltilhørighet, er også representert i periode 2 (ca. 1120/30-1170/71), og de øker betraktelig fra og med periode 3 (1170/71-1198) til periode 6 (1332-1413), før antallet synker fra periode 7 (1413-1476).

Brikkene med diameter på 51-60mm har lang tidsrepresentasjon fra og med periode 2 til periode 9 (1702-1955), også disse med størst representasjon i periode 5 (1248-1332) og 6.

Når det gjelder de største brikkene med en diameter på 61-75mm, har også disse en lang tidsrepresentasjon og omtrent samme tidsutvikling som de mindre brikkene, fra periode 3 til periode 8 (1476-1702). Brikker som er 76mm eller større er det bare to av og disse dateres til periode 6 og 9.

Av 696 spillebrikker av gruppe A1 lar altså 633 seg måle og datere. I alt 214 av disse kan sannsynligvis indikere bruken av mølle og kvátrutafl, når man utelater de usikre mellomstore brikkene. Når det gjelder brikkene med en diameter mellom 1-30mm, som mest sannsynlig knytter seg til mølle, foreligger de fra periode 2 frem til periode 8 (ca. 1120/30-1702), med

flest funn fra periode 4-6 (1198-1413), og de følger slik fordelingen av spillsaker generelt på Bryggen.

Når det gjelder brikkene med en diameter mellom 50mm til over 76mm, som mest sannsynlig knytter seg til kvátrutafl, er de representert fra periode 2 til 9 (ca. 1120/30-1955). Her ligger høyepunktene i periode 3 (1170/71-1198), men spesielt i periode 5 og 6 (1248-1413).

Med brikkene med en diameter mellom 31mm til 50mm er det vanskeligere å avgjøre hvilket spill de har tilhørt. Det kan dreie seg om mølle, kvátrutafl, alquerque og muligens dam. Den tidsmessige fordelingen av brikkene viser spillene som disse brikkene kan ha vært brukt til, er representert fra høymiddelalderen og inn i tidlig nytid.

Det betyr at både mølle og kvátrutafl har vært kjent og i bruk i alle periodene. Det er også sannsynlig at man har kjent til spill som alquerque og dam, men dette er vanskeligere å ta stilling til ut fra størrelse.

Samlet vurdering av spillebrikkenes datering

Dateringen av spillebrikkene fra Bryggen viser at flate spillebrikker (A), som det er flest av, også er best representert over tid. De strekker seg fra 1100-tallet og inn i tidlig nytid, og dette er brikker som knyttes til spill som mølle, kvátrutafl, og sannsynligvis også alquerque og dam. Høye brikker, som representerer sjakk, og muligens hnefatafl, forekommer fra periode 2 (ca 1120/30-1170/71), med en økning mot slutten av 1100-tallet i periode 3 (1170/71-1198), før tyngdepunktet kommer i periode 4 til 6 (1248-1413). Det er i dette tidsrommet at man har størst variasjoner av spillebrikker, og det er på samme tid at det er forekomster av spillebrett. For spillebrikkenes del er det av råstoff hovedsakelig brukt tre, stein og bein i hele perioden. Tre utgjør den største gruppen og stein den nest største. Likevel har man lagt mer flid i beinbrikkene som er den gruppen med mest dekor, noe som er en vedvarende trend gjennom hele perioden. Dette kan være en indikator på etterligning (mimicry). Det skulle være enkelt nok å markere en spillebrikke med noen streker, men en del av beinbrikkene har likevel meget forseggjort dekor, noe som antyder at brikkene kunne angi status. En distingverende tendens i materialet gjennom alle periodene. Det er nærliggende å anta at man kanskje har hatt en gruppe mennesker i området som ønsket å skille seg ut når det gjaldt selv enkle eiendeler.

5.1.3 Datering av terninger

Det er funnet 18 terninger fra Bryggen (BRM 0), der 13 lar seg datere. Dette er en gruppe gjenstander som man kanskje vil forvente å se jevnt fordelt i alle periodene siden det er en

type spillsak som er svært gammel og som fortsatt er i bruk. Den tidsmessige fordelingen av terningene strekker seg fra periode 2 til periode 6 (ca. 1120/30-1413).

I motsetning til tendensen man ser ellers på Bryggen med et toppunkt i periode 5 og 6 (1248-1413), har terningene et toppunkt i periode 4 (1198-1248), noe tidligere enn resten av spillsakene fra Bryggen. Her må man selvfølgelig ta det lave antallet med i betraktning, men det kan også være at Bylovens restriksjoner på sjansespill kan ha spilt inn her.

5.1.4 Datering av mulige sjetonger

De tre sjetongene som er funnet på Bryggen knytter det seg som nevnt en del usikkerhet til. Som jeg kom inn på i forrige kapittel, er dette en type gjenstand som etter vanlig oppfatning kom i bruk sent på 1400-tallet. Av de tre gjenstandene som er klassifisert som sjetonger fra Bryggen, kan bare to dateres, den ene til periode 7, altså frem mot slutten av 1400-tallet, og den andre til periode 4 (1198-1248). I tilfelle koblingen til sjetong er korrekt er dette en betydelig tidligere datering enn ellers kjent, men det er altså usikkert om disse gjenstandene kan knyttes til spill.

5.1.5 Oppsummering: Spillsaker fra Bryggen

De 832 daterte spillsakene fra Brygge-utgravningen (BRM0) viser at spillaktiviteter er noe som har foregått siden området ble bosatt tidlig på 1100-tallet og inn i nytid. Tyngdepunktet av funn er fra periodene 5 og 6 (1248-1413). Ser en på funnfordelingen i forhold til periodelengde fremtrer et noe annet mønster, med et tidligere tyngdepunkt på slutten av 1100-tallet og at aktiviteten holdt seg oppe inn på 1400-tallet i periode 6. Det er også tidsrommet med det største mangfoldet av spill saker. Det gjelder spesielt høye spillebrikker til sjakk og hnefatafl, samt spillebrett. De flate sirkulære brikkene av forskjellig form har derimot en annen fordeling. Gruppe A1 følger mønsteret med den generelle fordelingen gjennom perioder hvor man ser at tyngdepunktet ligger i periode 5 og spesielt 6. Gruppe A2 følger derimot det generelle mønsteret med flest brikker i periode 4 til 6 (1198-1413). Ser man bort fra gruppe A1 og A2, så sitter man igjen med grupper med forholdsvis få gjenstander, men flertallet av disse er hovedsakelig representert i periode 4-6, noe som tyder på økning i spillrepertoaret.

Spillebrikker med høy form og ett brett til sjakk har sin hovedfordeling i periode 4 til 6, men noen er representert i periode 3 (1170/71-1198).

I tillegg kommer gruppe A2 og B2, Når det gjelder sistnevnte gruppe er det usikkert hvilken spilltype det dreier seg om, men gruppe A knytter seg trolig til mølle, kvátrutafl og sannsynligvis alquerque. Gruppe A1 er representert på 1100-tallet og gjennom hele middelalderen til inn i tidlig nytid. A2 er representert på 1200-tallet og frem til og med 1500-tallet. Gruppe B2 med to funn, er begge datert til 1500-tallet.

Høye brikker av gruppe C, F og G knyttes til sjakk. Dateringene fra 1200-tallet til 1400-tallet, faller sammen med funnrepresentasjonen av dette spillet ellers på Bryggeområdet. I tillegg kommer en brikke med usikker form, og den kan heller ikke dateres nærmere enn til etter 1100. Dateringen på de fem terningene som er funnet faller sammen med sjakkbrikkenes datering, fra 1100-tallet frem til og med 1400-tallet.

5.3 Samlet vurdering av materialet fra Bryggen (BRM 0) og andre utgravningslokaliteter

Med 832 daterte gjenstander fra Bryggen og 148 fra resten av byen er det en klar skjevfordeling i materialet knyttet til utgravningenes omfang. I tillegg er det også et større mangfold i spillmaterialet fra Bryggen, hvor det er flere gjenstandskategorier og flere variasjoner blant spillebrikkene. Likevel viser materialet samlet samme tidsmessige fordeling. Spillgjenstander er representert fra 1100-tallet og stiger i antall frem mot begynnelsen av 1400-tallet, med et klart høydepunkt på 1200-tallet og 1300-tallet. Flate brikker forekommer fra 1100-tallet og inn i tidlig nytid, mens høye brikker til sjakk og sannsynligvis hnefatafl, samt terninger og flate spillebrikker når sine høydepunkt fra periode 4 til 6 (1198-1413), med størst representasjon i periode 5 og 6 (1248-1413).

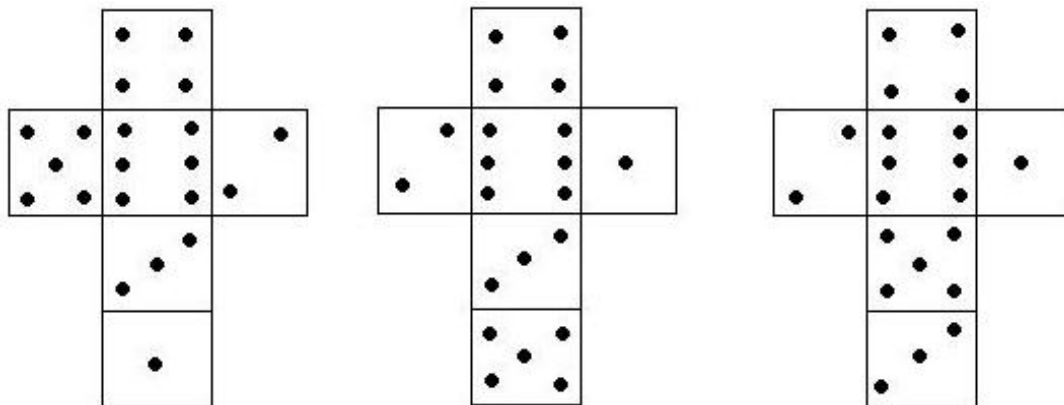
5.4 Hvordan kan tidsfordelingen av spill tolkes?

Sjansespill

Tidfestingen av spillaktiviteten i Bergen gir også mulighet for å belyse spørsmål knyttet til sjansespill. I 1276 ble Magnus Lagabøtes Bylov vedtatt for Bergen. I kjøpebolken nevnes her et forbud mot sjansespill. Ble man grepet på fersk gjerning i terningspill om penger, kunne innsatsen på bordet konfiskeres av kongens ombudsmann, og man skulle i tillegg betale en bot (NGL1848: 266 (§27); McLees 1990: 37). Det faktum at det ble sett på som nødvendig å lovfeste sjansespill som ulovlig, tyder på at aktiviteten må ha vært høy og skapt problemer. På

den tiden loven ble til var det også mye spillaktiviteter i byen vurdert ut fra funnmaterialet, og terninger og spill som kvátrutafl, som normalt sett krevde terninger, er representert. Det som er interessant i denne sammenheng er at det ikke forekommer noen synlig nedgang etter at loven trådte i kraft, snarere tvert imot. På 1300-tallet øker antallet gjenstander knyttet til spill i funnmaterialet og når sitt høydepunkt. Den eneste nedgangen man ser, er knyttet til terninger som har størst representasjon på 1200-tallet før antallet synker i de etterfølgende århundrene, men det samlede antall er altså relativt lite. Økningen av runde sirkulære brikker, også på 1300-tallet, tilsier likevel at spill som kvátrutafl som hyppig ble brukt som sjansespill i forbindelse med terninger ser ut til å holde stand. Ut fra funnmaterialet ser man i så fall forskjeller i spillaktiviteten mellom Bergen og Trondheim. I Trondheim er det et toppunkt i spillmaterialet på 1200-tallet, med en nedgang etter ca. 1275, noe McLees blant annet relaterer til ettervirkningene av Bylovens påbud (McLees 1990: 184).

Et annet aspekt ved sjansespill er terningene, og den 'intensjonelt utradisjonelle' måten å merke av øynene på (jf. Kap. 4.5). Vanligvis når terninger er feilmerket, dreier det seg om juks. Eksempelvis kan man ha to sider med verdien fem for å øke sjansen til en høyere



Figur 5.8 Markeringsoppsett for terningene. F.v. tradisjonelt, 'intensjonelt utradisjonelt' og feil oppsett på klebeterningen.

poengsum. Dette er ikke tilfelle med terningene fra Bryggen (BRM 0 og BRM 76), hvor tallene fra en til seks er representert. Den spesielle nummereringen er sannsynligvis resultat av at de som har laget dem ikke har kjent til det riktige oppsettet. Siden fem av de seks terningene ikke er daterte, er det vanskelig å si noe mer om tidsrepresentasjon. Den ene daterte terningen er fra periode 4 (1248-1332). Et spørsmål gjør seg likevel gjeldende: Er de feilmerkede terningene spor etter en mer folkelig spillkultur? Byloven indikerer at spillvanene hos bybefolkningen var blitt så problematisk at styresmaktene så seg nødt til å forby sjansespill som ble sett på som moralsk ødeleggende. De feilmerkede terningene tyder på lite

kjennskap, eller på en hurtigproduksjon av terninger, antakelig ikke knyttet til høyere samfunnslag. Sett bort fra sjakk, var trolig spill blitt mer vanlig og ikke så forbundet med spesiell prestisje som det hadde vært i jernalder.

Hva er årsaken til nedgangen i funn på 1400-tallet?

I periode 7, ved overgangen til 1400-tallet, ses en kraftig nedgang i gjenstander på Bryggen (BRM 0) knyttet til spill. Fra 268 spillsaker i periode 6 (1332-1413) reduseres det til 28 i periode 7. Det er et fall på 90 %. Som vi alt har sett har neppe Byloven hatt noen særlig innvirkning på spillaktiviteten i byen. Det er også nedgang i andre gjenstandskategorier i periode 7 (Moldung 2000), blant annet tekstilredskaper (Øye 1988), kleberkar (Vangstad 2003) og fiskeredskaper (Olsen 2004). Det betyr at denne nedgangen ikke er enestående for spillgjenstander. Svaret kan ligge i avfallshåndteringen på Bryggen. Etter 1413 avtar kulturlagsakkumulasjonen betraktelig, noe som tyder på at avfall har blitt fjernet fra området (Økland 1998: 102f). At man har fjernet avfall betyr ikke at det har vært mindre aktivitet på Bryggen, men at man har forholdt seg annerledes til sine omgivelser. Det kan bety at spillaktiviteter fortsatt har vært gjeldende, selv om de ikke kan etterspores på samme måte i funnmaterialet.

6 Hvor og hvorfor ble det spilt?

I dette kapittelet ser jeg på den romlige fordelingen til gjenstander som kan knyttes til spill. Som i forrige kapittel vil jeg først ta for meg Brygge-området, representert ved de store Brygge-utgravningene (BRM 0). Det største antallet gjenstander knyttet til spill er funnet her, og omfanget av utgravningsområdet gjør området godt egnet for mer detaljerte studier knyttet til strukturer som bygninger, passasjer og kaianlegg. Jeg vil så ta for meg distribusjonen av gjenstander knyttet til spill fra lokaliteter i de ulike sosiopografiske sonene fra middelalderen, men dette materialet er jevnt over lite og har dermed mindre utsagnskraft.

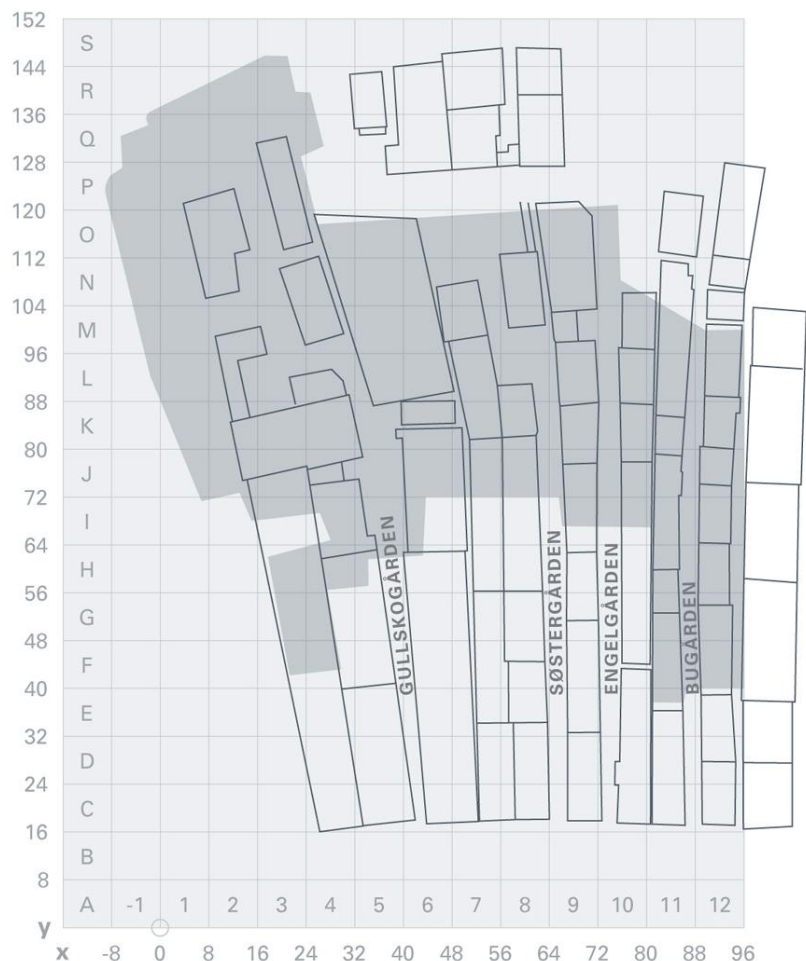
Målet er å belyse hvor det har blitt spilt, og indirekte hvem som har spilt. Har noen spill vært knyttet til spesielle områder innen utgravningsområdet, og kan man i så fall avgjøre hvilke spill som var vanligst i hvilke områder og i forhold til hvilke anlegg? Spørsmålet om

fritid eller overskuddstid og spill som uttrykk for en urban mentalitet er også interessant å se nærmere på når alle disse forholdene er blitt vurdert og diskutert.

6.1 Romlig fordeling av spill på Bryggen (BRM 0)

Det har blitt funnet spillsaker fra nesten hele det 5700 m² store feltet, som rommet fire middelalderske bygårder: Gullskogården, Søstergården, Engalgården og Bugården (Fig. 6.1). Gullskoen var den største av disse, og området besto i tidlig middelalder dessuten av flere bygårder som senere ble omstrukturert og inngikk i det som er blitt kalt Gullskogårdskomplekset (Helle 1982: 236f; Herteig 1991: 108f). I det følgende kommer jeg derfor til å bruke disse fire områdenavnene.

Gjennom undersøkelsen har jeg kunnet identifisere 890 sikre og sannsynlige spillsaker fra Brygge-utgravningene. Av disse har 742 kunnet bli satt i en romlig kontekst knyttet til strukturer og lag. De resterende 148 spillsakene mangler opplysninger om nærmere lokalisering. Når det gjelder de 742 spillsakene som kan knyttes til en kontekst, har jeg tatt utgangspunkt i rutenettet for gravningen og sett på hvilke strukturer og lag de er funnet i relasjon til. Jeg har også sett på området i et større romlig perspektiv i forhold til bakre og fremre del av området.



Bygårder på Bryggen (etter Øye 2005)

Hanne Merete Rosseid Moldung har i sin studie (2000) analysert Gullskogården innen Brygge-området og også valgt å dele området inn i to soner, hvor den bakre representerte et område med bygninger brukt til opphold og boligfunksjoner, mens den fremre delen, ut mot havnen, utgjorde en sone med kaianlegg for lasting og lossing, og bygninger til bruk for

lagring (Moldung 2000: 124). Hun har også sett på kvinne- og mansaktiviteter i området, blant annet ved å knytte tekstilredskaper til kvinneaktiviteter.

Bare 19 av spillsakene er funnet in situ, det vil si direkte i tilknytning til et brannlag, men det er som nevnt noe usikkerhet knyttet til disse (jf. Kap. 3.2.4) Jeg vil i det følgende gjøre rede for hvilke bygårder de er lokalisert i, og så langt det er mulig, hva slags konstruksjoner eller strukturer de knytter seg til.

Her reiser det seg imidlertid en viss tolkningsproblematikk til gjenstander som er oppgitt som funnet i bygninger, dråpefall og passasjer, men ikke in situ i brannlag. Selv om noe er beskrevet som funnet i tilknytning til en bygning, kan en ikke direkte koble bruken av gjenstanden til bygningen fordi bygningsbeskrivelsen har vært en måte å lokalisere funn på i dokumentasjonsmaterialet. Når det gjelder funn i dråpefall og passasjer, er det sannsynlig at gjenstandene kan ha hørt til i nærliggende bygninger, at de kan ha blitt kastet, eller eventuelt ha blitt spredt på denne måten når bygninger har rast ut ved brann (Moldung 2000: 92f). Det vil i så fall bety at det er sannsynlig at gjenstandene er funnet ikke langt fra det området hvor de ble brukt. Det er selvfølgelig et interessant spørsmål om spillsaker har vært mer bærbare gjenstander enn det som hittil er antatt (McLees 1990), men det vil jeg komme tilbake til.

Et annet problem knytter seg til funn i fyllmasser, spesielt i bolverk/kar og fundamenter i det fremre området, og mye av gjenstandsmaterialet er funnet nettopp i fyllmasser. Disse gjenstandene har blitt fjernet fra sin brukskontekst og havnet som avfall i utfyllingslag. Funn i fyllmassene representerer også tiden etter at de var i bruk. Et interessant aspekt her er at det ikke er mange av disse gjenstandene som er ødelagte, og dermed sikkert avfall. Det kan tyde på at også hele gjenstander har blitt kastet, eller mistet. I følge Bård Økland hadde man avfallsplasser på Bryggen i store deler av middelalderen som var lokalisert tett ved bygninger og ute ved havneområdet. Her var det først og fremst husholds- og produksjonsavfall som ble kastet (Økland 1998: 100). I likhet med gjenstander som har blitt kastet i dråpefall, vil det være nærliggende å anta at man har kastet avfallet nær bygningene der det har vært brukt.

Siden det ofte er usikkerhet knyttet til spillsakenes nøyaktige lokalisering og tilhørighet i de forskjellige områder, vil jeg legge særlig vekt på strukturene de er funnet i relasjon til. Usikre funnkontekster plottes på kartene inn i rutenes nordøstre hjørne, mens funnene med nærmere lokalisering (in situ) plottes inn der de er funnet.

Periode 1 (Før ca 1120/30)

I periode 1 er det bare funnet én gjenstand knyttet til spill: en flat oval spillebrikke (jf Fig. 5.5). Den er funnet i den bakre delen av Bryggen, antakelig i nærheten av en bygning, uten noen nærmere beskrivelse.

Periode 2 (ca. 1120/30-1170/71)

I periode 2 er det funnet 33 gjenstander knyttet til spill: 27 brikker av gruppe A1, én av gruppe D, én av gruppe E, tre av gruppe F og én terning (jf. Fig. 5.5). Av disse kan 24 settes i en funnkontekst (Fig. 6.2). Av de 24 spillsakene med en funnkontekst, er bare to funnet i den bakre delen og i relasjon til henholdsvis en bygning og en passasje, begge spillebrikker av gruppe A1. Ytterligere 22 spillebrikker, også av gruppe A1, er funnet i den fremre delen hvorav fire har blitt funnet i relasjon til bygninger, fire til bærestolper og tre til passasjer. Videre er 15 brikker funnet i relasjon til bolverk, fundament og kar, først og fremst i fyllmasse. Både den fremre og bakre sonen i denne perioden knyttes til bo og arbeidsmiljø, uten noe klart skille mellom kvinne- og mansaktiviteter (Moldung 2000: 96f, 106).

Periode 2 er preget av en økning av funn i forhold til periode 1, og de fleste funnene stammer fra den fremre sonen.

Når man ser på områdene i forhold til bygårdsstrukturer er 22 av spillsakene funnet i Gullskoen, mens to er funnet i Søstergården.

Periode 3 (1170/71-1198)

Det er funnet 101 gjenstander knyttet til spill i periode 3: 77 spillebrikker av gruppe A1, 12 spillebrikker av gruppe A2, én av gruppe A3, én av gruppe C, fire av gruppe E, tre av gruppe F, én av gruppe G og to terninger (jf. Fig. 5.5). Av disse 101 spillsakene er det 92 som har funnkontekst, og én som er funnet in situ i brannlag (Fig. 6.3).

I forhold til soner er 18 spillsaker er funnet i den bakre delen av området. Her der det funnet fire i relasjon til passasjer, ni til bygninger, og fem i relasjon til blant annet dråpefall, brønn og gangbro, og da som oftest som fyllmasse. Én spillebrikke av gruppe E er funnet in situ i en passasje. Når det gjelder distribusjonen av spilltyper er det funnet spillebrikker til spill som mølle og kvátrutafl, samt brikker av gruppe A2 og A3, og brikker tilknyttet sjakkspill, eventuelt hnefatafl, i den bakre delen av området.

De fleste spillsakene, 74 i alt, er funnet i den fremre delen. Her er det funnet fem i relasjon til bygninger, både i passasjer, dråpefall og som fyllmasse, én i dråpefall, én i grop, fem i passasjer, noen som dekke, andre som fyllmasse, og flest, 61, i relasjon til bolverk/kar (i

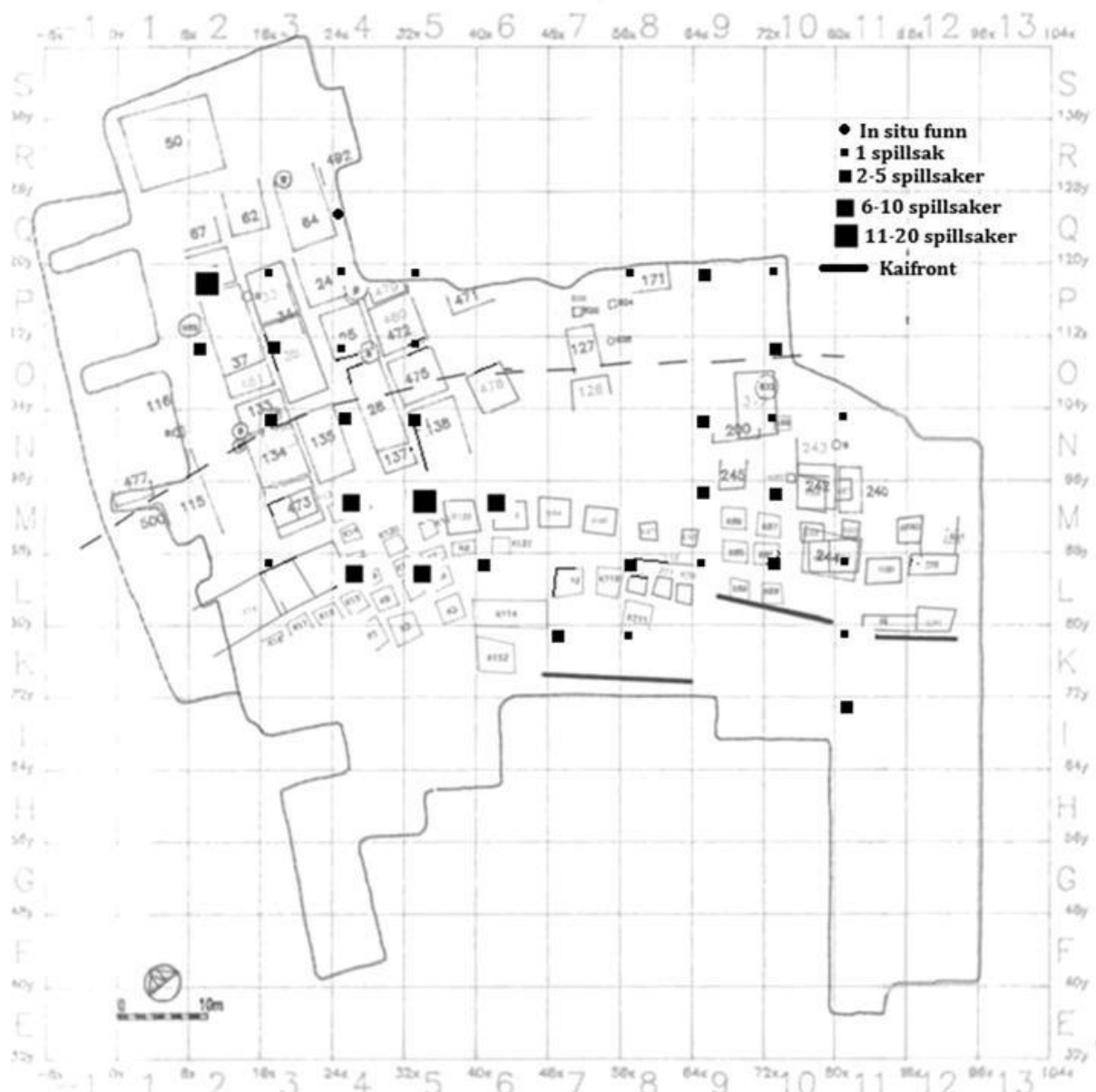
kai) eller fundament, for det meste i fyllmasser. Distribusjonen av spilltyper for den fremre sonen er lik den bakre, skjønt her er det funnet flere av hver sort i tillegg til funn av terninger og ett emne til spillebrikke av gruppe A1.

Periode 3 er preget av kontinuitet i bosetningsmønsteret fra periode 2. Bygningene i både den fremre og bakre delen av Bryggen synes å ha vært brukt til både kvinne- og mansaktiviteter (Moldung: 97ff, 106f). Det er en økning av gjenstander knyttet til spill fra periode 2.

Når det gjelder fordelingen på Bryggen generelt, er det i periode 3 funnet 61 spillsaker i Gullskoen, 10 i Søstergården, 16 i Engelgården og 5 i Bugården.



Figur 6.2 Romlig fordeling i periode 2 (ca 1120/30-1170/71) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98.



Figur 6.3 Romligfordeling i periode 3 (1170/71-1198) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98.

Periode 4 (1198-1248)

Det er funnet 151 gjenstander knyttet til spill i periode 4: to spillebrett, ett med mønster for mølle, og ett med mønster for hnefatafl, 111 brikker av gruppe A1, ni brikker av gruppe A2, to brikker av gruppe A3, 12 brikker av gruppe E, to brikker av gruppe F, én brikke av gruppe G, én brikke av gruppe I, én brikke av gruppe K, tre brikker av gruppe L samt seks terninger

og én sjetong (jf. Fig. 5.4-5.5). Av disse 151 spillsakene er 130 dokumentert med en funnkontekst og én av disse er funnet in situ i brannlag (Fig. 6.4).

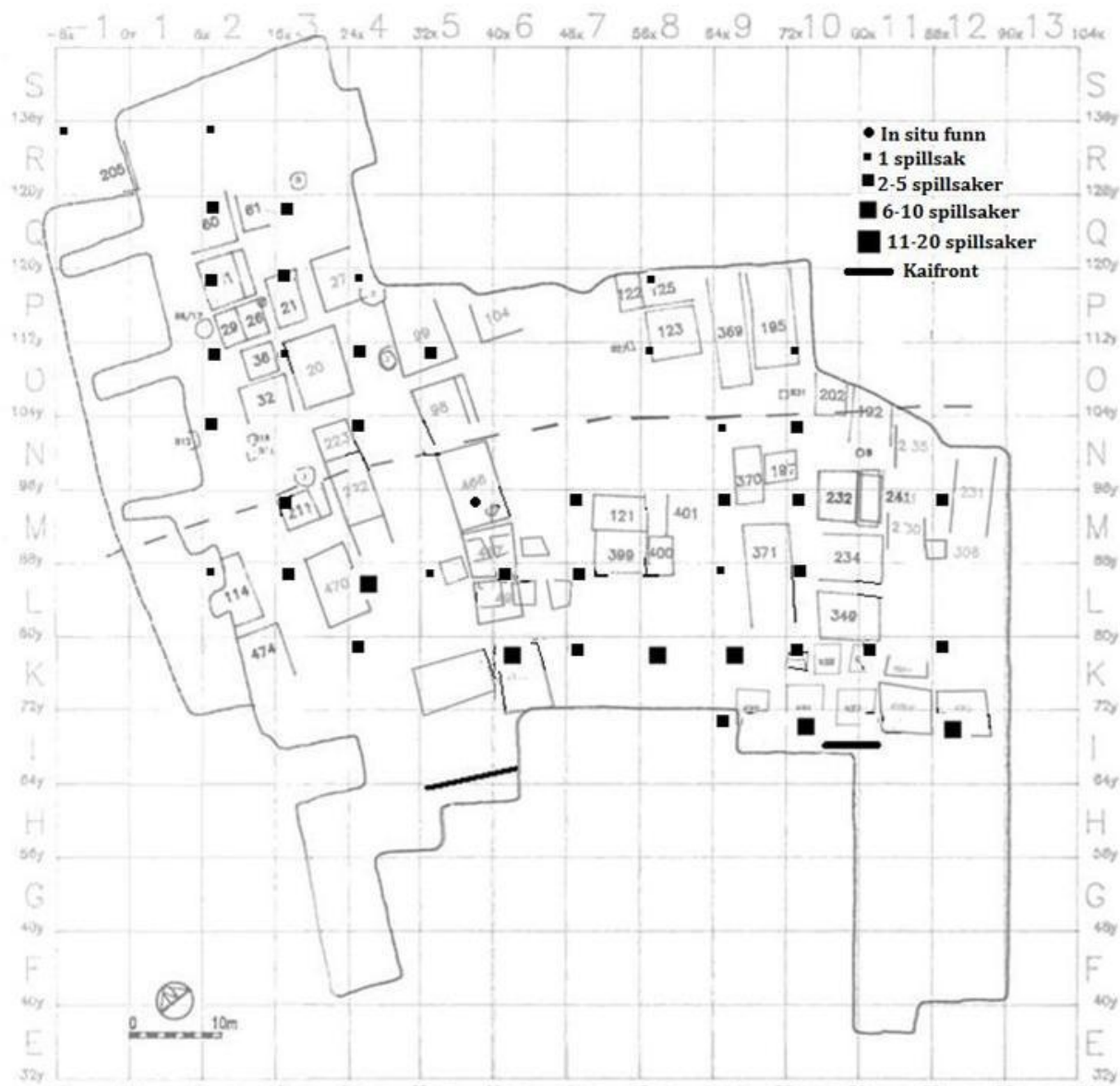
Av disse er 35 gjenstander er funnet i bakre del av området: 23 er funnet i relasjon til bygninger, hvorav tolv blant fyllmasse. Syv er funnet i eller i relasjon til passasjer, for det meste i passasjedekke. Fem er funnet i relasjon til brønn og fundament knyttet til fyllmasse. Når det gjelder distribusjonen av spilltyper, er det i den bakre delen funnet brikker til spill som mølle og kvátrutafl, samt fire sjakkbrikker, én terning og én brikke med usikker form. De fleste av disse gjenstandene knytter seg til fyllmasser. Det er også funnet to spillebrett. Det ene er funnet i bygning 29 i den bakre sonen, risset inn i en gulvplanke. Det er noe usikkerhet knyttet til hva slags bygg dette har vært, men den lå vegg i vegg med et verkstedsbygg (Herteig 1991: 63).

Videre er 95 gjenstander funnet i fremre del av området: 19 i relasjon til bygninger, noen til passasjer og vegger, hvor over halvparten av disse skriver seg fra fyllmasse. Seks spillsaker er funnet i passasjer og allmenninger, knyttet til fyllmasser og bjelkelag. 70 spillsaker er funnet i relasjon til bolverk (i kai), fundament og kar, stort sett i fyllmasse. Én spillebrikke av gruppe A1 er funnet in situ, og er funnet i bygning 466 i Gullskoområdet. Asbjørn Herteig beskriver denne som en bygning med flytende gulv (Herteig 1991:57). Moldung skriver i sin analyse at i de bakerste husene i samme rekke som bygning 466 har det foregått matlaging, og aktiviteter knyttet til tekstilarbeid i det fremste huset. Noen nærmere tolkning av 466 gis derimot ikke, siden det er svært få funn her (Moldung 2000: 100f).

I den fremre delen er det et høyere funnantall av samme spilltyper som i den bakre delen. Blant disse funnene er den ene sjakkbrikken med antropomorf form, rytteren til hest, men også den i fyllmasser. Det andre spillebrettet fra denne perioden, har mønster for både mølle og hnefatafl. Brettet er knekt og funnet i fyllmasser, antakelig har det blitt kastet etter at det var ødelagt.

Også i denne perioden er det bygninger i både fremre og bakre del av området som kan knyttes til kvinneaktiviteter. I tillegg til at man bygde flere bygg utover kaiområdet, bygde man også større bygninger, mest sannsynlig for bruk til sosiale aktiviteter (Moldung 2000: 107). Periode 4 er preget av en økning i gjenstander knyttet til spill.

Når det gjelder fordelingen av spillsaker på Byggen generelt er det i periode 4 funnet 62 spillsaker i Gullskoen, 16 i Søstergården, 40 i Engalgården og 12 i Bugården.



Figur 6.4 Romlig fordeling i periode 4 (1198-1248) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98.

Periode 5 (1248-1332)

I periode 5 er det funnet 235 gjenstander til spill: to spillebrett, ett for mølle og ett for sjakk. Hele 184 brikker av gruppe A1, nitten av gruppe A2, én av gruppe A3 og én av gruppe A4. Videre er det innslag av flere typer spillebrikker i gruppe B1 og E-L, samt en terning (jf. Fig. 5.4-5.5). Av disse 235 spillsakene er det oppgitt en funnkontekst for 205, og elleve av disse er blitt funnet in situ (Fig. 6.5).

I forhold til soner er 106 spillsaker funnet i den bakre delen av området. 76 av disse er funnet i relasjon til bygninger, 16 av dem i bygninger, men som oftest i passasjer, dråpefall eller som fyllmasse. Syv spillsaker er funnet i relasjon til brønner, én av dem i, men resten i fyllmasse. Bare én spillsak er funnet i dråpefall, mens det er 16 seksten i passasjer, også her som fyllmasse, eller i passasjedekke. Seks brikker er funnet i relasjon til fundament og kar.

Tre funn fra den bakre delen av området er funnet in situ. Den første er en brikke av A1 som er funnet i bygning 96 i Gullskoen. Det er få gjenstander ellers som kan indikere hva bygningene i den samme rekken som bygning 96 har hatt som funksjon. Det dreier seg om store bygninger som ut fra størrelsen er tolket som lagerbygninger (Moldung 2000: 102). En annen spillsak som er funnet in situ er en A1 spillebrikke, funnet i bygning 191 i Engelgården, som inneholdt et mulig ildsted. (Herteig 1990: 79f). En tredje spillsak funnet in situ er også en brikke av gruppe A1, funnet i bygning 193, også i Engelgården. Når man ser på hvilke typer spill som er representert i denne sonen er det først runde og flate brikker – trolig knyttet til mølle og kvátrutafl. Det er også funnet sjakkbrikker i relasjon til bygninger, men de er funnet i fyllmasser. Det gjelder også to sjakkbrikker med antropomorf form, kongebrikken (BRM0/865239 og den hettekleddede brikken (BRM0/39867), samt en brikke med tårnform (BRM0/81511) av gruppe I3. Alle er funnet i fyllmasser.

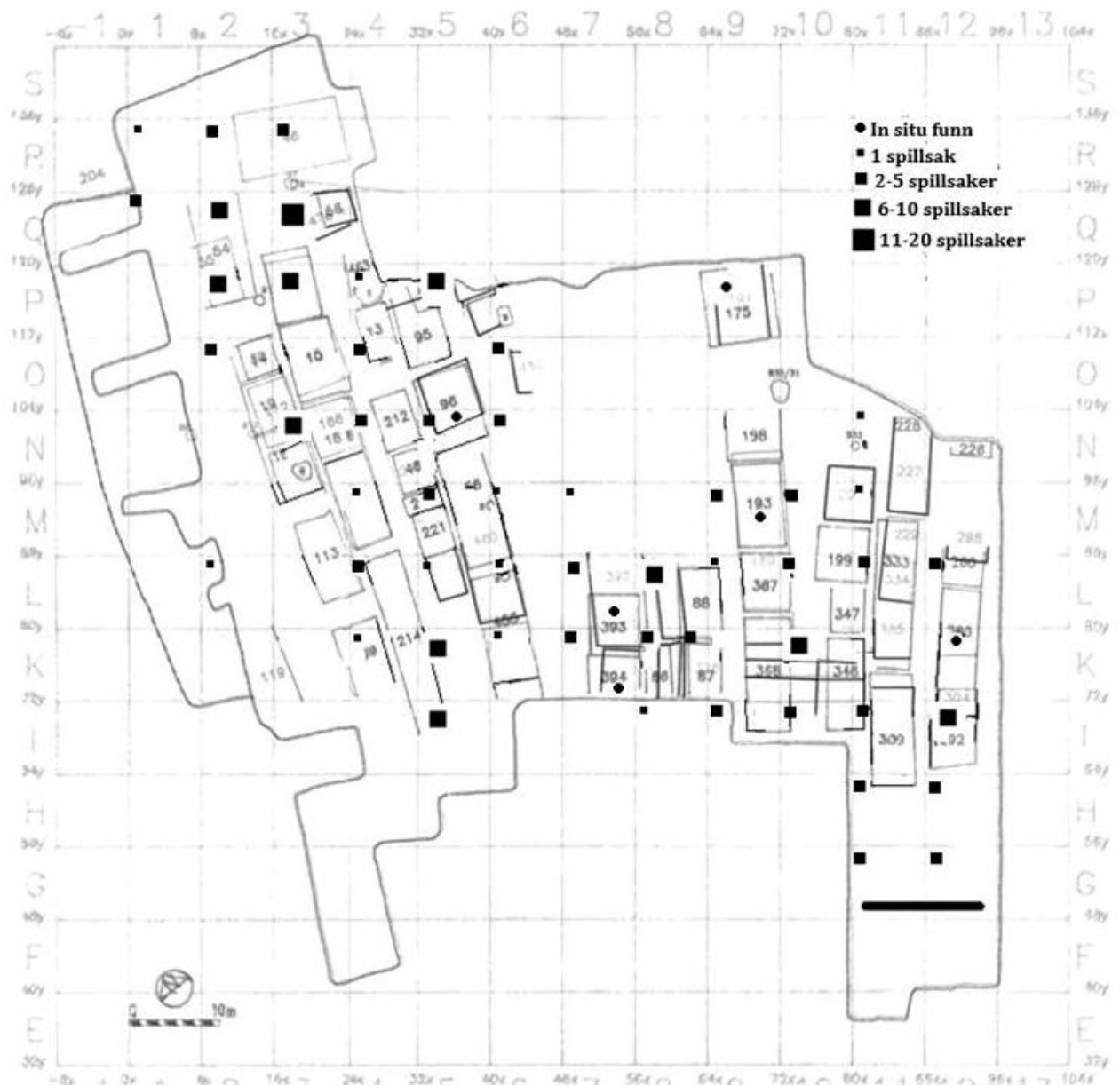
Noenlunde samme antall, 99 spillsaker, funnet i den fremre delen av området. Seksten av disse er funnet i relasjon til bygninger og fem til dråpefall. Femten spillsaker er funnet i relasjon til allmenning og passasjer stort sett i fyllmasse. 55 spillsaker er funnet i relasjon til bolverk (i kai)/kar og fundament, og da i fyllmasse. Åtte spillsaker er funnet in situ i den fremre delen av området, og de er alle funnet i bygninger. Det er funnet én A1 spillebrikke i hver av bygningene 393 og 394, lokalisert i Søstergården. I bygning 394 var det mye skjørbrent stein som har vært et ildsted (H29) (Herteig 1990: 107). Seks spillebrikker av A1 er funnet i bygning 280 i Bugården, også denne med rester etter et ildsted (H9) i et hjørne (Herteig 1990: 39f).

Når man ser på hvilke spilltyper som er representert, er det likheter med den bakre sonen, men det er også funnet to brett. Brikkene knytter seg til spill som mølle og kvátrutafl, og det er også spor etter sjakk. Sjakkbrikkene knytter seg til bolverk/kar, men to skal være funnet i relasjon til bygninger. Den ene terningen som er funnet i denne perioden, samt de to brettene, det ene for mølle, det andre for sjakk, er også funnet i bolverk/kar.

I periode 5 begynte det å skje endringer i bygningsmønsteret. Aktiviteter knyttet til hushold, som matlaging og tekstilarbeid, ser ut til å ha blitt flyttet til den bakre sonen, mens man i den fremre fikk lengre bygninger, noe som sannsynligvis representerer lagerbygninger

(Moldung 2000: 104). Endringene i bygningsmønsteret fører til at man får et klarere bruksskille mellom de to sonene. Fordelingen av spillgjenstander er derimot nokså lik, hvor storparten av gjenstandene i den fremre sonen er funnet bolverk/kar. Dette kan tyde på at det har vært en høyere spillaktivitet i den bakre sonen.

Når det gjelder den generelle fordelingen av spillsaker på Bryggen i periode 5, er det funnet 117 i Gullskoen, 20 i Søstergården, 24 i Engelgården og 44 i Bugården.



Figur 6.5 Romlig fordeling i periode 5 (1248-1332) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98.

Periode 6 (1332-1413)

I periode 6 er det funnet 268 spillgjenstander: 2 spillebrett med mønster for mølle og ett med mønster for hnefatafl, 223 brikker av gruppe A1, samt innslag av brikker av gruppe A2-A4, B1, E-G, J-L og tre terninger (jf Fig. 5.4-5.5). Av disse 268 spillsakene har 253 en funnkontekst og 4 er funnet in situ i brannlag. Fra og med denne perioden kan ikke lenger kaifronten observeres fordi den forsvinner inn i uutgravd område (Fig 6.6).

118 spillsaker er funnet i bakre del av Bryggen, hvorav 71 er funnet i relasjon til bygninger, nitten av dem i, men størsteparten av gjenstandene er fra fyllmasser. 33 spillsaker er funnet i relasjon til passasjer, og gjenstandene er funnet i passasjedekke og fyllmasser. Ni spillsaker er funnet i relasjon til grop, vegger, og gater, og da i fyllmasse. Tre spillebrikker av gruppe A1 er funnet in situ i brannlag i det bakre området, alle i Gullskoen. Én brikke er funnet i en brønn i den bakerste delen av Gullskoen, trolig mistet eller kastet. Den andre brikken er funnet i bygning 182, og det er en bygning som bare delvis ble utgravd (Herteig 1991: 40). Den siste brikken er funnet i bygning 131, et reisverksbygg med bjelkefundament (Herteig 1991: 33).

Når det gjelder hvilke spilltyper som er representert ser man et stort antall flate brikker, over 100, knyttet til spill som mølle og kvátrutafl. Det er bare funnet tre sjakkbrikker, og de er funnet i relasjon til passasjer og dren.

Noe flere gjenstander, 135 spillsaker, er funnet i det fremre området på Bryggen: 26 i relasjon til bygninger, fem av dem i bygninger, og størsteparten i udefinerte bjelkelag. Videre er seks spillsaker funnet i dråpefall, og seks i relasjon til avtreder. Femten spillsaker er funnet i relasjon til allmenning. Noen av disse knytter seg til dekke i passasjer. 23 spillsaker er funnet i relasjon til passasjer og også her dreier det seg om dekke, samt fyllmasse. Én spillebrikke av gruppe A1 er funnet in situ, og den er funnet i bygning 359 i Engelgården.

Når det gjelder hvilke spilltyper som er representert, er det store likheter med den bakre sonen. Over 100 brikker knytter seg til spill som mølle og kvátrutafl, og det er også funnet et emne til en sirkulær brikke. I tillegg er det flere sjakkbrikker her enn i den bakre sonen, seks stykker, inkludert dronningen av gruppe K2 (jf. fig 4.30), og brikkene med zoomorf form (jf. fig 4.29). Dronningen er funnet i bolverk, mens dyrefigurene er funnet i relasjon til bygninger. Videre er det funnet tre terninger, og disse knytter seg til bolverk og passasjedekke. Det er også funnet tre spillebrett, alle fra den fremre sonen. Brettet for hnefatafl, som er knekt i to, er funnet i bolverk, og har sannsynligvis blitt kastet. De to møllebrettene er risset inn i planker og funnet i bygning 430 i Gullskoen, og i bygning 331 i

Bugården. Dette er lange bygninger som befinner seg langt frem i den fremre sonen, trolig lagerbygninger.

Bygningsmønsteret i periode 6 deles fortsatt inn med matlagings- og husholdsaktiviteter i den bakre sonen, og lagerbygninger i den fremre sonen. (Moldung 2000: 106). Fordelingen av antall gjenstander knyttet til spill er lik periode 5, med en nokså lik fordeling i de to sonene. Fortsatt knyttes mye i den fremre sonen til bolverk, noe som kan tyde på en høyere spillaktivitet i den bakre sonen.

Når det gjelder den generelle funnfordelingen på Bryggen i periode 6, er det funnet 138 spillsaker i Gullskoen, 18 i Søstergården, 14 i Engelgården og 83 i Bugården.

Periode 7 (1413-1476)

I periode 7 er det funnet 28 spillgjenstander: 25 A1 brikker og en av hver av gruppene G og I, samt en sjetong (jf. Fig. 5.5). Av disse 28 spillsakene har 27 en funnkontekst og to av disse er funnet in situ i brannlag (Fig. 6.7).

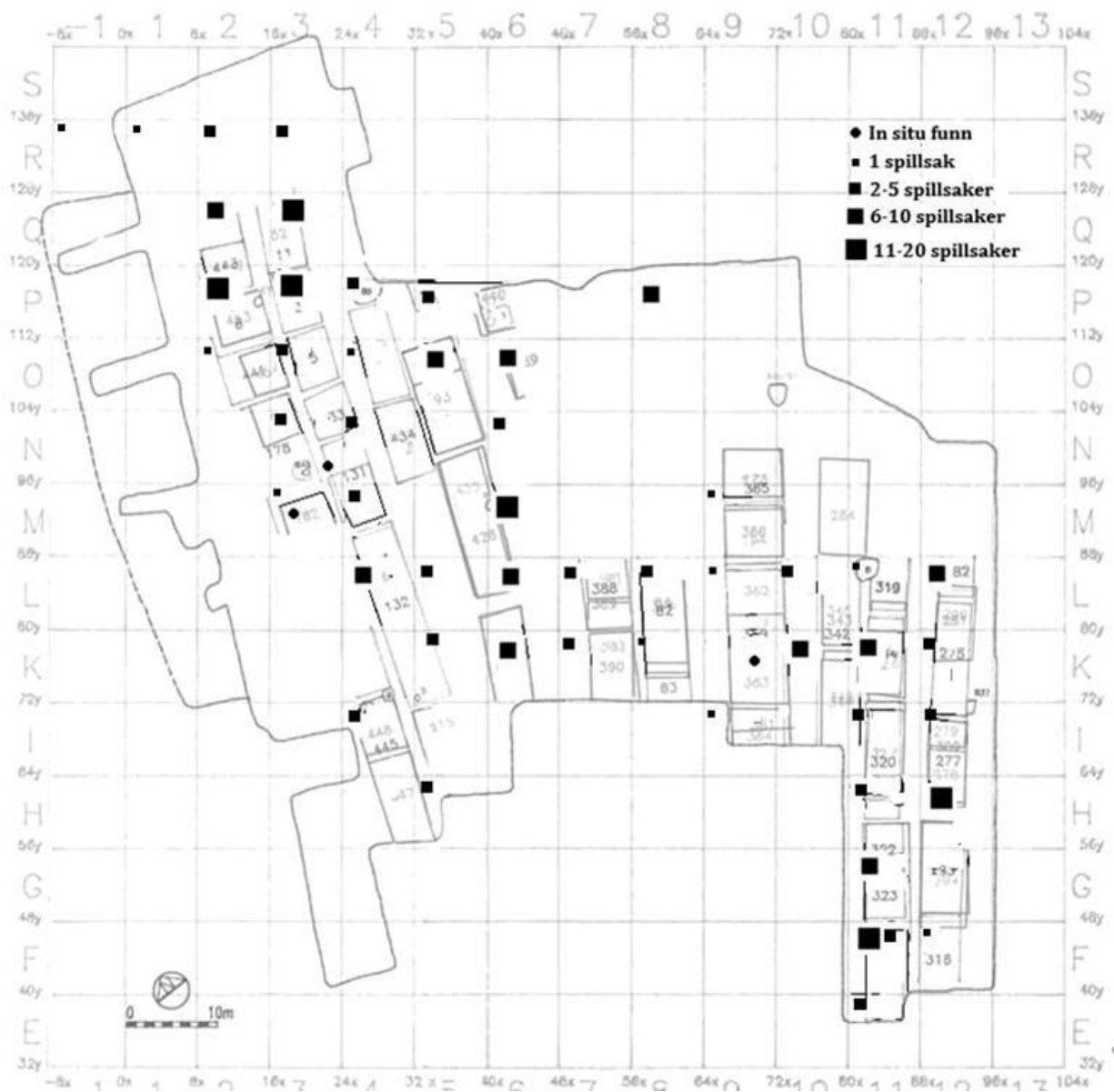
Nitten spillsaker er funnet i den bakre delen av området, 14 av disse i relasjon til bygninger, dråpefall og passasjer, og da spesielt i fyllmasser. Fem spillsaker er funnet i relasjon til passasje, veit og vegg, og mens noe er beskrevet som fyllmasse, er det ingen andre beskrivelser ut over dette.

Spilltypene som er representert i den bakre sonen er spill som mølle og kvátrutafl. Det er også funnet én sjakkbrikke i et dråpefall, samt en sjetong.

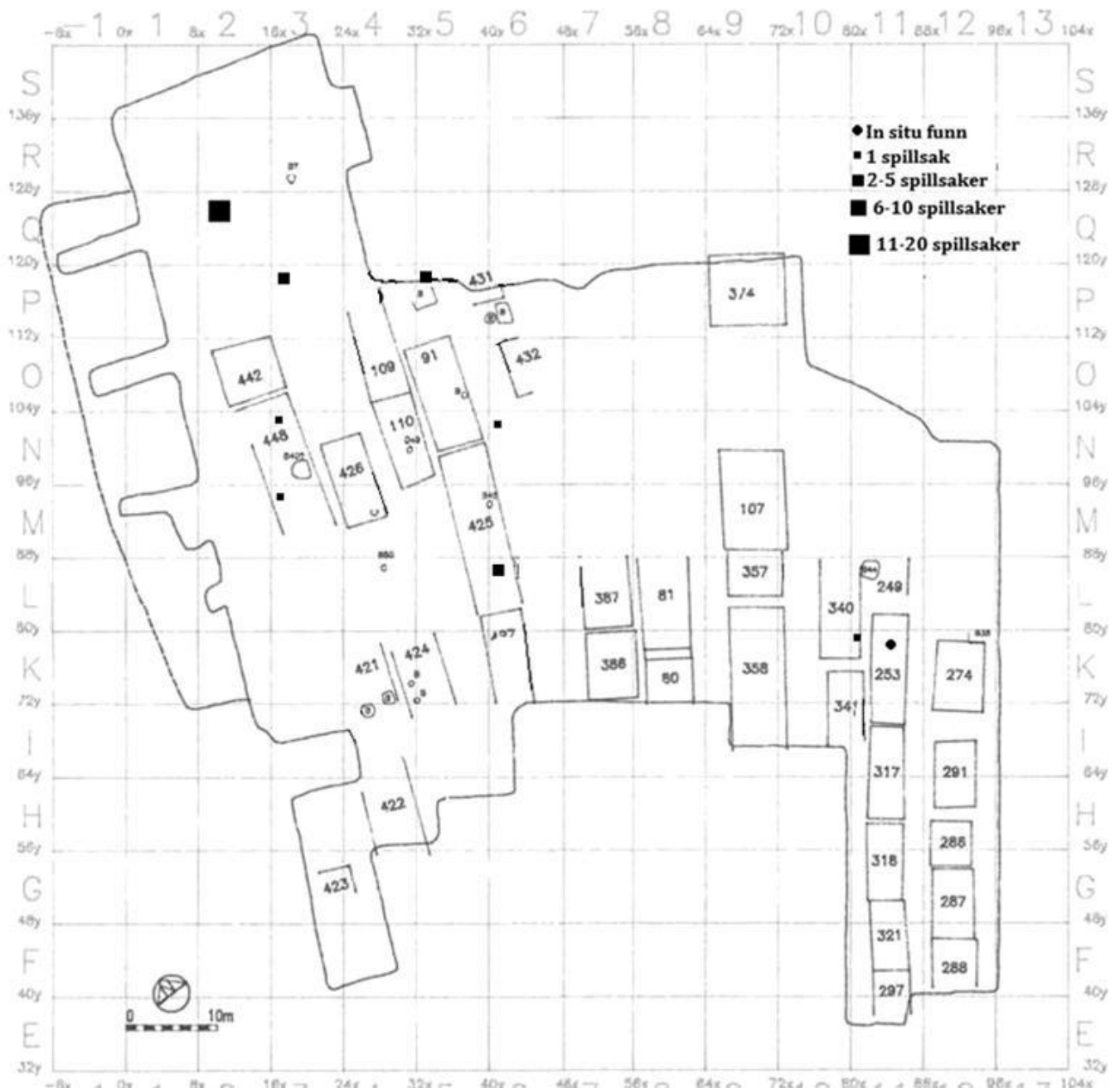
Syv spillsaker er funnet i den fremre delen av området, hvorav to er funnet i relasjon til allmenningsdekke. Én er funnet i relasjon til dråpefall og én i fundament eller kar i fyllmasse. To spillsaker er funnet in situ i bygning 253 lokalisert i Bugården. Det er spill som mølle og kvátrutafl som er representert her, men én sjakkbrikke er også funnet.

Det er generelt lite funn som kan indikere noe klart bosetningsmønster, men trolig er det samme mønster som tidligere med husholdsaktiviteter i den bakre sonen og bygninger knyttet til handel og produksjon i den fremre (Moldung 2000: 108).

Når det gjelder den generelle funnfordelingen på Bryggen i periode 7 er det funnet 22 spillsaker i Gullskoen, ingen i verken Søstergården eller Engelgården og tre i Bugården.



Figur 6.6 Romlig fordeling i periode 6 (1332-1413) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98.



Figur 6.7 Romlig fordeling i periode 7 (1413-1476) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98.

Periode 8 (1476-1702)

I periode 8 er det funnet tolv spillebrikker: ti av gruppe A1, samt en av gruppe A2 og en av gruppe B1 (jf. Fig. 5.5). Foruten gruppe B1, knyttes disse til spill som mølle og kvátrutafl. Ti av spillsakene har en funnkontekst, og ingen er funnet in situ i brannlag.

To spillebrikker er funnet i den bakre delen av området og de er funnet i relasjon til passasje, den ene knyttes til dekke.

Åtte spillebrikker er funnet i den fremre delen av området, tre i relasjon til bygninger, og én til en bærestolpe, mens fire er funnet i relasjon til passasje- og allemenningsdekke.

Når det gjelder den generelle funnfordelingen på Bryggen i periode 8 er det funnet syv spillsaker i Gullskoen, ingen i Søstergården og Engalgården og tre i Bugården.

Periode 9 (1702-1955)

I periode 9 er det funnet tre spillsaker: alle brikker av gruppe A1 (jf. Fig. 5.5). To av disse har en funnkontekst og ingen er funnet in situ. Begge brikkene er funnet i den fremre delen av området, den ene i relasjon til en passasje knyttet til hellelegning, mens den andre er funnet i relasjon til brønn uten noen nærmere beskrivelse. Begge spillsakene er funnet i Gullskoen.

Oppsummering av romlig distribusjon på Bryggen (BRM 0)

Selv om det er ett tilfelle av en spillebrikke i periode 1 (før ca. 1120/30), begynner denne typen gjenstander for alvor å tre frem i materialet fra og med periode 2 (ca. 1120/30-1170/71). Etter dette følger en økning i alle perioder frem til og med 6 (1332-1413), før det inntreer en kraftig nedgang i periode 7 (1413-1476) og resten av undersøkelsesperioden. I periode 2-4 (ca. 1120/30-1248) forekommer de fleste gjenstandene i den fremre sonen, og man har mindre i den bakre. I dette tidsrommet er det ingen tydelige skiller i bygnings- og aktivitetsmønstrene mellom sonene. Mange av funnene knytter seg til fyllmasser og bolverk/kar, men dette ser ut til å gjelde hele området. I periode 4 (1198-1248) begynner flere gjenstander knyttet til spill å bli funnet i relasjon til bygninger og passasjer.

I periode 5 (1248-1332) ser man en endring i bygnings- og aktivitetsmønsteret, da sonene blir tydeligere inndelt. Aktiviteter knyttet til hushold, som matlaging og tekstilarbeid er nå konsentrert i den bakre sonen, og den fremre er mer relatert til handel og produksjon. Fordelingen av gjenstander knyttet til spill er nokså lik i de to sonene, med noe flere i den bakre. Her er mye funnet i relasjon til bygninger og passasjer, men i fyllmasser. I den fremre sonen er færre relatert til bygninger, noen er funnet i ferdselsveier, mens størsteparten er funnet i bolverk/kar.

I periode 6 (1332-1413) fortsetter spillaktivitetene å øke og ender med et høydepunkt. I likhet med periode 5, er det en nokså lik fordeling mellom de to sonene. I den bakre delen er mange funn relatert til bygninger, da i fyllmasser. Det er en liten økning i gjenstander funnet i passasjer. I den fremre sonen er langt færre funn relatert til bygninger, men her er en liten

økning i funn relatert til passasjer. Fortsatt er de fleste funn i denne sonen funnet i bolverk/kar.

I periode 7 (1413-1476) synker antallet gjenstander knyttet til spill betydelig, noe som antakelig skyldes endret avfallshåndtering. Her er det gjort flest funn i den bakre sonen, men i begge soner i relasjon til bygninger og passasjer, oftest i fyllmasser. I de to resterende periodene blir det færre og færre funn, og også mindre variasjon i spillmaterialet.

Når det gjelder distribusjonen av spesifikke spilltyper på Bryggen ser den ikke ut til å danne noe bestemt mønster. Ulike spilltyper er funnet i både den fremre og bakre delen, ofte i fyllmasser. Dette gjelder også spillebrett og mer spesielle brikker slik som de naturalistiske sjakkbrikkene. Når ting ble ødelagt eller av en eller annen grunn gikk ut av bruk ble de kastet.

Det overordnede romlige mønsteret som trer frem er en jevn spredning både i antall og spilltyper i den fremre og bakre sonen, men hvor det meste av gjenstandsmaterialet i den fremre sonen skriver seg fra fyllmasser, ofte i bolverk/kar. I bakre del er funnene i større grad relatert til konstruksjoner og strukturer.

6.1.1 Hva forteller funnfordelingen om spill i Bryggemiljøet?

Bærbare gjenstander?

McLees mener at det er lite sannsynlig at gjenstander knyttet til spill ble fjernet fra det området de ble brukt, og at da dreide det seg mest sannsynlig om gjenbruk med en annen funksjon eller funn i redeponerte masser (McLees 1990: 21). Enkelte spill, som for eksempel kvátrutafl, har krevd store brett og mange brikker, som ikke kan ha vært praktisk å bære med seg. Når det gjelder møllebrett og tilhørende brikker, eller terninger, ville det ha bydd på mindre problemer.

Det som er interessant er at det i periode 4 (1198-1248) begynner å dukke opp funn i passasjer. Dette fortsetter i periode 5 og 6 (1248-1413) hvor man også har funn i allmenninger. For det meste er de funnet i fyllmasser og dekke i ferdselsveiene, og det er dermed et spørsmål om de er mistet der. Det kan jo også dreie seg om bygningsavfall eller nedraste masser fra hus som har rast ut under brann der det dreier seg om in situ funn. Sistnevnte kategori er derimot svært usikker siden det dreier seg om mye organisk materiale. På grunn av denne usikkerheten, blir det vanskelig å trekke sikre konklusjoner om dette. Økningen av funn fra ferdselsveier gjør det derimot nærliggende å si at spillgjenstander i det minste har vært bærbare innenfor Brygge-området, men defekte gjenstander har nok vært behandlet som avfall og havnet i fyllmasser.

I hvilke områder var de ulike spill vanligst?

Store deler av funnmaterialet er som vist funnet i bolverk/kar, spesielt i fremre sone, og store deler i fyllmasser. Dette gjør det vanskelig å knytte spilltyper til spesifikke områder hvor enkelte spill har vært spilt. Funnfordelingen viser forekomster av mølle, kvátrutafl, hnefatafl, sjakk og terningspill i begge soner, med flest funn i den fremre sonen, men da nettopp i fyllmasser i bolverk/kar og trolig som avfall. Her ble de fleste brettene funnet, og også de mest forseggjorte brikkene, slik som de naturalistiske sjakkbrikkene av gruppe K. Det tyder på at selv disse brikkene har blitt kastet, eller helst mistet når det dreier seg om hele gjenstander. Det betyr at selve bruksområdet for de spesifikke spilltypene vanskelig lar seg lokalisere til helt bestemte steder på Brygge-området.

Forskjellen i antall mellom spillsaker til forskjellige spilltyper kan derimot indikere forskjeller i bruk. Det er funnet færre sjakkbrikker enn brikker til mølle og kvátrutafl. Det tyder på at ikke alle spilte sjakk. I tidsrommet frem mot periode 6 (1332-1413) øker antall sjakkbrikker og de forekommer i ulike utforminger. Det kan tyde på at flere tok opp spillet. Selv om det er problematisk å knytte funnene til bestemte områder på Bryggen, viser funnene samlet at folk i dette området var opptatt av spill og at de fant overskudd til denne aktiviteten i stadig stigende grad utover i middelalderen. Aktiviteten er også representert i alle bygårdene, der en ser en jevn spredning utover i periodene.

Kan spillmaterialet knyttes til spesielle kontekster?

En svært liten andel av funnmaterialet, til sammen nitten gjenstander knyttet til spill, er ifølge feltdokumentasjonen funnet in situ i brannlag. Foruten én brikke av gruppe E, dreier det seg om brikker av gruppe A1. Disse funnene forekommer i fremre og bakre sone, gjennom middelalderen, men med en overvekt i den fremre sonen. Blant annet har man funn av seks brikker i periode 5 (1248-1332) i en bygning i fremre sone i Bugården. I tillegg kommer de møllebrettene som ikke er funnet in situ i brannlag, men som har vært risset inn på gulvplanker i bygninger i den fremre sonen i periode 6 (1332-1413), og i den bakre sonen i periode 4 (1198-1248). Den generelle distribusjonen på Bryggen forteller at spillaktiviteten nok har vært høyest i den bakre sonen, og det er også in situ funn i bygninger fra det området. In situ funnene fra den fremre sonen kan belyse bruken av spill i et område, og inne i bygninger, som forbindes med handel, dvs. lagerbygninger. Selv om man for det meste har spilt i det som er et boligområde, har aktiviteten forekommet også i andre kontekster knyttet til arbeid. Det kan tyde på at man spilt når man har hatt ledige øyeblikk i hverdagen, og det største antallet gjenstander knyttes til spill som mølle og kvátrutafl.

6.2 Romlig fordeling på andre utgravningslokaliteter i byen

Utenom Brygge-funnene er funnet 166 spillsaker fra atten utgravninger i Bergen (jf. Tabell 1.1) hvorav 148 lar seg datere. De ulike sosiotopografiske sonene utenom Brygge-utgravningene (BRM 0) fordeler seg grovt på århundrer. Tabell 6.1 viser hvordan spillsakene fra de ulike sonene fordeler seg over tid. Fra 1100-tallet er det bare funnet seks spillsaker, og de er alle funnet i Bryggesonen. På 1200-tallet er 76 spillsaker representert, hvorav 73 er

	1100-tallet	1200-tallet	1300-tallet	1400-tallet	1500-tallet	Etterref.	Til sammen
Bryggen	6	73	28	17	1	8	133
Øvregaten		3					3
Vågsbotn			6	2	1	2	11
Strandsiden					1		1
Til sammen	6	76	34	19	3	10	148

Tabell 6.1 Antall spillsaker i de sosiotopografiske soner fordelt over tid.

funnet i Brygge-sonen, samtidig som det er påvist funn fra Øvregaten. På 1300-tallet er det en nedgang i antall spillsaker i Brygge-sonen, men her må man ta forbehold om at en del av spillsakene registrert til 1200-tallet kan være fra overgangen mellom 1200- og 1300-tallet, og at det kan dreie seg om flere enn 28 funn. Ellers er det også funn fra denne tiden i Vågsbunnen.

På 1400-tallet er det ingen funn av spillsaker fra Øvregaten, og de avtar også i Vågsbunnen med bare to, og på Bryggen er det nå 17 spillsaker. På 1500-tallet får man derimot et funn fra Strandsiden, det eneste derfra, samt at det er funnet én spillsak på Bryggen og i Vågsbunnen. I den etterreformatoriske perioden er det igjen en liten økning, med åtte spillsaker på Bryggen, og to i Vågsbunnen. Funnene er så få i disse sonene at de ikke kan vise et representativt bilde av spillaktivitet her annet enn at man har kjent til spill i områdene.

Tendenser i distribusjonen over tid i byen

Selv uten BRM 0 er det en skjev fordeling, med flest funn av spillsaker fra Bryggen, mens de andre sonene er underrepresenterte. Dette skyldes først og fremst at man har hatt flest og størst utgravninger på Bryggen, og at dette området er best representert. På Bryggen har det vært brukt spill allerede på 1100-tallet, og at dette har økt betraktelig på 1200-tallet og 1300-tallet. Disse århundrene representerer her en tid med forholdsvis stor spillaktivitet etter funnene å dømme. Deretter synker antall funn på 1400-tallet, og det svært få på 1500-tallet. I etterreformatorisk tid ser det derimot ut til å øke litt igjen.

Når det gjelder de øvrige sonene som er representert kan man selv om det er et lavt antall spillsaker, se noen generelle tendenser. I Øvregaten opptrer spillsaker bare på 1200-

tallet, i samme århundre med høy spillaktivitet på Bryggen etter funnene å dømme. I Vågsbunnen dukker spillsakene opp på 1300-tallet, og de er representert i alle århundrene etter dette. På Strandsiden har man funnet bare én spillebrikke og den dateres til 1500-tallet.

Internasjonal påvirkning

Når det gjelder sjakkens introduksjon i Europa, hersker det usikkerhet rundt når og hvor den ble innført (Michaelsen 1992: 57). Sjakk, eller norrønt skáktafl, ser ut til å ha vært kjent i nordiske land på 1100-tallet hvor det eldste funn stammer fra siste halvdel av 1100-tallet, i form av en springer fra Lund (FVTK 1992: 390 katalognr 613).

Dateringene fra Bryggen antyder at sjakk også har vært kjent i byen fra slutten av 1100-tallet, med funn av brikker i gruppe E-G og spesielt gruppe C som er en abstrakt sjakkbrikke. At brikkene stammer fra handelskvarteret Bryggen kan innebære påvirkning gjennom handelskontakter. Ifølge Murray var sjakk kjent i England før 1100, og i Sør-Tyskland rundt 1050 (Murray 1951: 83). Man står dermed overfor flere muligheter, med hensyn til hvor impulsene kom fra. Blant annet drev man i Bergen handel både med engelske kornhandlere og tyske vinhandlere på slutten av 1100-tallet (Helle 1981: 13). Det man i hvert fall kan si med stor sannsynlighet er at sjakk antakelig kom til Bergen via sjøveien, og at spillet raskt ble tatt opp i spillrepertoaret. I de påfølgende århundrene fremkommer flere sikre innslag av sjakkbrikker. Sjakk var ved sin introduksjon populært blant eliten i samfunnet (Grieg 1933: 255). Når det gjelder Bryggen og blandingsmiljøet man hadde der, skal en ikke se bort fra at kjøpmenn har brakt spillet til seg gjennom kontakter med utlandet. Det lave antallet forekomster rundt 1200 kan tyde på at det bare er noen få som har spilt spillet. Etter hvert øker derimot antallet og man får mer variasjon i materialet. Dette kan muligens sees i sammenheng med Elias' teori om sosiale holdninger og handlinger og hvordan dette har spredt seg fra de øvre lag i samfunnet og nedover. Sjakk ser nettopp ved sin innføring i Bergen ut til å være forbeholdt en avgrenset gruppe på grunn av det lave funnantallet. Ettersom tiden går ser spillet ut til å bli mer utbredt, skjønt det fortsatt er et klart overtall når det gjelder spill som mølle og kvátrutafl. Man vet at sjakk har vært forbundet med prestisje gjennom hele middelalderen, og brikkene fra Bryggen er også forseggjorte. Sjakk er sannsynligvis den tydeligste markøren innen sosial dannelse når det gjelder spill, og egnet for å markere sosial og kulturell identitet.

Hvem spilte?

Bergen var i middelalderen preget av et sosialt mangfold, noe som blant annet kommer frem i de sosiotopografiske sonene. Funn av gjenstander i de ulike sonene skal kunne belyse bruken av dem i de forskjellige sosiale rom. I sammenheng med spillmateriale er det lite spredning. Det er bare funnet noen få spillebrikker i Vågsbunnen, og bare én på Strandsiden. Det skyldes ikke nødvendigvis lite spillaktivitet her, men få og mindre utgravninger. Den skjeve fordelingen gjør at man ikke kan trekke noen sikre konklusjoner, men det er rimelig å anta at man i disse områdene med håndverk og en variert bosetning også har hatt kjennskap til spill. Det samme gjelder Øvregaten, området for mer spesialisert håndverk og småhandel, som ligger tett innpå Bryggen. Sistnevnte sone gir, både med og uten funnene fra de store Brygge-utgravningene, best representasjon når det gjelder spillmateriale. Det betyr at spill er påvist i alle de sosiotopografiske soner, utenom Holmen, men funnene er for få til å gi presise svar.

Funnene fra Bryggen (BRM 0) kan kanskje gi et nærmere svar på hvem som spilte. Gjenstandsmaterialet er representert i både den fremre og bakre sonen. Moldung mener å se et skille her mellom manns- og kvinneaktiviteter, hvor de har vært spredt over hele området i den første tiden, og deretter mer skilt etter brannen i 1248, med kvinneaktiviteter tilknyttet det bakre området (Moldung 2000). I forhold til hvem som spilte er det interessant å se på kjønn, men uten sikre kontekster skal man være forsiktig med å dra noen konklusjoner om dette. Det funnmaterialet fra Bryggen imidlertid kan fortelle, er at den store funnmengden spredt på Bryggen indikerer mange brukere. Det er også rimelig å tenke seg at begge kjønn kan ha spilt, siden begge kjønn har holdt til her. Man vet også fra ikonografiske fremstillinger at både menn og kvinner ute i Europa kunne delta i spill (se f.eks Wilson 1981: 2ff). Mer enn kjønn spilte nok sosial tilhørighet en rolle. Mange av kvinnene i Brygge-området hadde tjenestefunksjoner, som gjør at de neppe deltok i mer prestisjefylte spill.



Figur 6.8 Mann og kvinne spiller kvátrutafl (fra Olaus Magnus[1555])

På midten av 1300-tallet tok hanseatene over Bryggen og området ble omdannet til et rent mannsdominert samfunn. Det faller i tid sammen med et økt antall gjenstander frem til periode 7 (1413-1476). Når det deretter skjer en nedgang, er det snarere uttrykk for endret avfallshåndtering enn at hanseatene sluttet å spille. Samlet kan man si om Bryggen at det å spille har vært en utbredt aktivitet, hvor man blant annet har tatt til seg nye spill fra utlendinger gjennom handelskontakter. Allerede fra 1100-tallet ser man en økning i spillaktiviteten og den sprer seg hos områdets befolkning. Både menn og kvinner kan ha spilt, avhengig av sosial og sivil status. Da hanseatene overtok området ser en økning i materialet.

Urban identitet

Urban identitet er et aspekt ved bylivet som er interessant i forbindelse med spill. Enkelte spill, slik som sjakk forbindes som nevnt med eliten i samfunnet, og som en del av den materielle kulturen kan spillgjenstander indikere status og gruppetilhørighet. Siden det er et omfangsrikt materiale som er fremkommet i Bergen, er det derfor relevant å vurdere begrepet urban identitet i denne sammenheng, slik Christophersen tidligere har vært inne på (1999).

Det knytter seg et spørsmål til begrepet, nemlig om bybefolkningen hadde en følelsesmessig tilknytning til byen de oppholdt seg i. I *Norsk byhistorie* skriver historikeren Knut Helle at ”Bylivet [...] gav mange byboere en kjensle av å skille seg ut fra folk i landdistriktene. I den grad det var en del av deres selvforståelse at de tilhørte et særegent byfelleskap, kan vi tale om urban identitet” (Helle 2006: 119). Selvforståelse er ikke noe som kan etterspores arkeologisk, men det er skriftlige kilder som vitner om bybeboere som identifiserte seg med byen (Øye 2008). Likevel kan også arkeologiske kilder hjelpe til å belyse dette. Helle skriver videre at ”vi er stort sett henvist til å trekke slutninger indirekte, fra påviselige ytre forhold som må ha påvirket folks opplevelse av å bo og virke i byer” (Helle 2006: 119). Den materielle kulturen blir da også et viktig virkemiddel for å etterspore denne typen sosiale holdninger. Funnene av 470 spillgjenstander på Folkebibliotekstomten i Trondheim, datert til perioden 970-1500 med det McLees kaller en ’spilleboom’ på 1200-tallet (McLees 1990), mener Axel Christophersen at kan knyttes til det å vise en tilhørighet til det urbane livet. Denne økende spillvirksomheten, i en tid med økt kontakt mellom byene og kontinentet, kunne være et aspekt ved nye prioriteringer og preferanser innen de sosiale samværsformene i byene – en måte for bybeboerne å vise sin tilhørighet til det urbane livet (Christophersen 1999: 142-143).

Spillmaterialet i Bergen viser at sjakk forekommer tidlig i det handelspregede området på Bryggen, og det er få sjakkgjensander i den tidligste tiden. Økningen kommer på 1200-tallet. Det blir nærliggende å se på dette som en del av en siviliseringsprosess, hvor en markør for dannelse og sosial tilhørighet – sjakk – etter hvert har funnet veien nedover i de sosiale lag. Andre deler av bybefolkningen har trolig tatt til seg spillet for å vise at de enten tilhørte eller var på samme nivå som denne gruppen. Dette kommer frem i utskiftingen fra hnefatafl til sjakk. Det er få spor etter dette spillet i Bergen, noe som kan ha sammenheng med den tidlige forekomsten av sjakk i byen. Begge er strategispill, noe som kan være en grunn til at hnefatafl ble overflødig. Sjakk var simpelthen mer moderne og slik distingverte man seg fra det som ble gammelt og tradisjonelt. I tillegg til sjakk ser man også i Bergen en tydelig økning i andre spilltyper, som indikerer en høy spillaktivitet, slik man ser i Trondheim. Det kan tyde på at gjenstandsmaterialet ikke bare indikerer sosial distingvering i byene, men også en felles tilhørighet. Det kan i så fall være et tegn på såkalt prangende fritid, og kan hende også forbruk, hvor materielle virkemidler som spill, var distingverende mellom sosiale grupper, også innen bestemte områder slik som by og omland.

Det kan bety at så fremt man kan snakke om en urban identitet i middelalderen, en felles habitus for bybefolkningen, så kan kanskje spill indirekte gi en indikasjon på dette i og med at det er en gjenstandskategori som viser til folks preferanser og kontakt med andre grupper. De spillene man har spor etter, kan være gjenstander man tok til seg fordi man identifiserte seg med, og ville vise gruppetilhørighet til de som først gjorde bruk av dem.

Bergensk spillmateriale sett i en videre geografisk sammenheng

Sett i en større sammenheng er det store likheter mellom spillmaterialet i Bergen og andre middelalderbyer. Fra Lödöse i Sverige foreligger mange forekomster av sirkulære spillebrikker fra utgravningsområder i hele byen, men med størst konsentrasjon i sentrum (Ekre et al. 1994). Også funn fra norske middelalderbyer viser likheter, men materialet fra Oslo og Trondheim er imidlertid mye mindre. Bare 54 spillgjenstander fra Mindets tomt i Gamlebyen i Oslo er omtalt der, og spesielt flate runde brikker (Wikstrøm 2006). Undersøkelsen fra Folkebibliotekstomten i Trondheim (McLees 1990) gir bedre grunnlag for sammenligning, med sine 470 sikre og usikre forekomster av spillgjenstander. Det er mindre enn halvparten av forekomstene fra Bergen. Også i Trondheim er det størst forekomster av runde, flate og sirkulære brikker, og sjakkbrikker er også representert. Det er likevel ulikheter. Ikke bare er antallet mindre, tidsrepresentasjonen er også forskjellig. I Trondheim, som har eldre bosetning enn Bergen, forekommer de første funn av spillsaker fra sent 900-tall til

begynnelsen av 1000-tallet. Dette er trolig også grunnen til mer forekomster av gjenstander knyttet til hnefatafl i Trondheim, og derfor også en tydeligere overgang mellom nye og gamle spill på 1200-tallet, der sjakk først blir mer fremtredende etter 1200. Råstoffbruken er stort sett lik, men med noe mer eksklusive materialer fra Trondheim, med flere forekomster av hvalrosstann og jet. Ut fra funnene å dømme øker spillaktiviteten generelt utover 1200-tallet, men antall funn synker betraktelig etter 1275, i motsetning til Bergen hvor dette fortsetter å øke på 1300-tallet.

Samlet er det altså både likheter og forskjeller mellom disse byene. Alle steder er vanlige enkle flate sirkulære brikker vanligst. Når det gjelder forholdet mellom Bergen og Trondheim er det til tross for mange likheter, interessante forskjeller. Særlig gjelder det funnfrekvens, tidsrepresentasjon og materiale. Sjakk opptrer noe tidligere i Bergen, men begge steder får spillet økt omfang på 1200-tallet.

Spill – mer enn lek?

I tidligere forskning har spill vært betraktet som en fritidsaktivitet (f.eks Petersen 1914, Lindahl 1980). Det meste av spillforskningen er også basert på funn fra jernalder og mange av slutningene har blitt tatt på grunnlag av elitepregede gravfunn. Spill har derfor vært koblet til de øverste samfunnslag som hadde tid og midler til overs til en slik aktivitet. Spill har nok blitt tolket som tidsfordriv ut fra den funksjon spillet har i dagens samfunn (Guttormsen 2001: 4). Som vi har sett ut fra funnmaterialet i Bergen har nok en gruppe i befolkningen med midler og kontakter først tatt til seg nye impulser.

Et interessant aspekt ligger her i tolkningen av spill som en fritidsaktivitet. Som nevnt tidligere er fritid et moderne fenomen, en tid som er til overs etter at nødvendige gjøremål er foretatt (Goodin et al. 2005 43f), og det er en tid som kan brukes til lystbetonte aktiviteter og selvutvikling (Fullagar og Oowler 1998: 449). Her kommer da Veblens teori om den prangende fritid inn. Kan spill ha vært et ledd i elitens måte å hevde sin status og tilhørighet på? Når det gjelder den prangende fritid må man først se om menneskene i middelalderen hadde fritid, noe som er sosialt betinget og, som nevnt tidligere, vanskelig å etterspore.

Hvis man ser på spillets utvikling i Skandinavias jernalder ser man at det ofte ble gitt som gravgaver. I eldre jernalder var spill forbundet med prestisje, gjerne med importerte gjenstander. Spill fant veien inn i de øvre samfunnsgrupper først som dermed viste at de hadde tid og midler (Michaelsen 1992). I yngre jernalder endret mønsteret seg noe. Spill knyttet seg mer til menn når det gjelder gravfunn, noe som ses i relasjon til øving i strategisk

tenkning når det gjelder den delen av befolkningen som kan knyttes til krigshandlinger (Kristensen 2007). I middelalderen endrer aktivitetsmønsteret for spill seg igjen med den sosiale strukturen byen var oppbygd etter med mer spesialiserte yrker og økt kontakt med utland og andre mennesker. Spill spredte seg raskere mellom forskjellige sosiale grupper. Også i jernalder spredte spill seg nedover i samfunnsgruppene, men i middelalder ser dette ut til å øke i bykontekster. Dette kan for eksempel ses i sammenheng med den urbane identitet (jf. Kap 5.4) og hvordan man kan ha distingvert seg fra omlandet. Det blir i så fall et tilfelle av den prangende fritid hvor tidsbruken i samfunnet har blitt iøynefallende fordi man har vist sine prioriteringer gjennom materiell kommunikasjon.

At det var sosialt akseptert og mulig å bruke tid på å spille står dermed klart. Om dette kan kalles en fritidsaktivitet er derimot noe annet. Siden fritid er noe som spiller inn på vår livskvalitet i dag, betyr ikke det at vi nødvendigvis kan bruke dette begrepet i sammenheng med middelalderens byer. Vi vet at folk i Bergen spilte spill, og dermed tok seg tid ut av dagen til dette. Det vil si at de hadde et tidsmessig overskudd, og det blir dermed en mindre anakronistisk tilnærming å kalle det å spille for en overskuddsaktivitet.

Lå det så en mer dyptgående mentalitet bak det å spille enn å tenke på det som en lystbetont aktivitet? I motsetning til spørsmålene rundt en urban identitet, er det her flere skriftlige kilder som belyser dette spørsmålet. I sagalitteraturen nevnes spill flere ganger, og selv om sagaene forteller om hendelser i fortiden, ble de nedskrevet i middelalderen. Slik funnmaterialet fra Bergen viser så var spill en viktig del av hverdagen. Et eksempel fra sagalitteraturen finner man i Orkneyingasagaen hvor det å spille spill beskrives som én av ni viktige ferdigheter som var noe Ragnvald Jarl kunne vise til. Dette var ferdigheter som var høyt ansett blant menn.

Gudenes gylne brikker som det fortelles om i *Voluspå* kan også fortelle noe om mentaliteten bak spillene. Før Ragnarok spiller gudene spill, og etterpå når freden råder, blir brikkene gjenfunnet i gresset som det eneste som har overlevd fra den gamle verden (Dahl 2003: 27ff). Her fungerer spillet som en metafor for freden som hersket i tidenes morgen før kaoset. I tillegg knyttes også spill til æren som sto høyt i det norrøne samfunnet, for eksempel gjennom det å hevde seg i konkurranse. Hadde man hell i spill sto også høyere makter på ens side (Guttormsen 2001: 7ff).

I de skriftlige kildene nevnes spill ofte i sammenheng med samfunnets elite, noe som også gjør at den gjengse oppfatning innen forskningen er at spill var en aktivitet for denne gruppen. Det blir en naturlig konklusjon å trekke og man kommer ikke unna at spillets

aktualitet i samfunnet avhang av den gruppen som hadde makt til å definere dets symbolske betydning.

Spill har vært en del av en siviliseringsprosess, hvor de øvre samfunnslag har tatt til seg nye impulser siden det dukket opp i Skandinavia i jernalder. I middelalderen, med fremkomsten av urbane miljø, har denne prosessen skutt fart slik man ser i Bergen, hvor nære kontakter med utland og andre mennesker har gjort spill akseptert i ulike sosiale miljøer. Det knyttet seg en mer dyptgående mentalitet til spillene, men økningen som skjer i Bergen i middelalder tyder også på at spill gradvis ble en verdsatt overskuddsaktivitet.

7 Avslutning

Denne undersøkelsen tar for seg spillmateriale i en bykontekst – middelalderbyen Bergen. Målet har vært å undersøke om spill var en overskuddsaktivitet i byen gjennom å belyse hva som ble spilt, hvor og til hvilken tid. Med spill menes gjenstander som kan knyttes til brettspill og terningspill: spillebrett, spillebrikker og terninger. I tillegg kommer sjetonger. Jeg har tatt for meg alle utgravningslokaliteter i Bergen hvor det er funnet gjenstander knyttet til spill, men hoveddelen av undersøkelsen har tatt utgangspunkt i funnmaterialet fra de store Brygge-utgravningene (1955-68) som egner seg godt for en nærmere undersøkelse.

Gjenstandsmaterialet omfatter 1108 gjenstander som jeg har identifisert som sikre eller sannsynlige rester etter flere typer spill. 890 av disse er funnet på Bryggen (BRM 0), dvs. 80 % av de identifiserte spillsakene, og 218 er funnet på andre lokaliteter rundt i byen. Til sammen har jeg identifisert tre hovedgrupper; spillebrett (7), spillebrikker (1068) og terninger (30). I tillegg kommer sjetongene (3) hvis funksjon har blitt identifisert tidligere, og som viste seg å være noe usikker i spillsammenheng.

Bryggen som danner rammen for undersøkelsen utviklet seg i middelalderen som et internasjonalt handelssentrum, med varierte håndverk og som et sentrum i riksstyret og den kirkelige administrasjonen. I høymiddelalder var innbyggertallet på rundt 10 000, med flere i handelssesongen. Bryggen var i middelalderen handelsområdet for den internasjonale handelen og det var i tillegg et område med en blandet bebyggelse, med innslag av kvinner, barn og boligområder. Her foregikk et yrende liv med folk fra ulike områder, både lokale og internasjonale, og i løpet av høymiddelalderen ble det flere fastboende vintersittere. Rundt 1360 ble det hanseatiske kontor etablert, noe som endret bomiljøet på Bryggen til et mannsdominert samfunn med egen jurisdiksjon. Dette danner en interessant bakgrunn for å

studere et overskuddsfenomen som spill. Var det preget av de internasjonale kontaktene, endret det karakter i takt med endringene i bysamfunnet – og i tilfelle på hvilken måte?

Det har ikke tidligere vært foretatt noen større undersøkelse på dette materialet, og hensikten har derfor vært å belyse spørsmål knyttet til en side ved det urbane livet, nemlig bruken av gjenstander knyttet til overskuddsaktiviteter.

Tilnærminger

Undersøkelsen er basert på kvalitative metoder hvor jeg har arbeidet med et spesifikt gjenstandsmateriale gjennom identifikasjon, klassifikasjon og datering, for å kunne si noe om sosiale aspekter ved spill og se forekomstene i forhold til brukssammenheng. I tillegg har arbeidet hatt innslag av kvantitative metoder hvor målet har vært å vise endringer i tid og plassering i rom.

Det omfangsrike materialet har gitt grunnlag for en klassifikasjon, hvor materialet er delt inn i grupper og undergrupper med utgangspunkt i gjenstandenes funksjon og form.

Datering av gjenstandsmaterialet har vært viktig for å kunne etterspore utvikling og variasjon i tid. Dette er basert på arkeologiske metoder, der brannlagskronologien for Bryggen står sentralt og gjør det mulig med en forholdsvis finmasket kronologi, ned til under 30 år. I tillegg kommer datering av de ulike lokalitetene utenfor Brygge-området, som føyer seg inn i samme hovedmønster som for funnene fra Brygge-utgravningen (BRM 0).

Det har også vært viktig å forsøke å etterspore i hvilke sosiale sammenhenger spill har vært brukt, belyst gjennom funnenes romlige distribusjon. Her har det vært et hovedmål å kunne kartfeste gjenstandene for å identifisere romlige mønstre. Når det gjelder fordelingen i middelalderens sosiotopeografiske soner er den preget av skjev fordeling med svært få funn i Vågsbunnen og på Strandsiden.

Av teoretiske tilnærminger som en forståelses- og tolkningsramme slutter jeg meg til Hodders kontekstuelle arkeologi der gjenstandenes sosiale betydning spiller sterkt inn for en helhetlig forståelse av fortidens spor. For å få en bedre tilnærming til den sosiale betydningen har jeg derfor også dratt veksler på Norbert Elias sin teori om dannelsesprosesser og sivilisering, samt Pierre Bourdieus teorier om distingvering. Det tradisjonelle synet på spill som en fritids- eller overskuddsaktivitet, har også gjort det nødvendig å se på dette begrepet, da ut fra sosiologiske synspunkt, men spesielt gjennom Veblens teori om prangende fritid, conspicuous leisure, som en utvidelse av hans mer kjente begrep conspicuous consumption.

Hvilke spill ble spilt og når var de i bruk?

Undersøkelsen har avdekket spillgjenstander som kan knyttes til spill som hnefatafl, mølle, sjakk og kvátrutafl. Det er også sannsynlig at man har kjent til damspillet forløper alquerque. Det er ikke funnet noen brett med mønster for dette spillet, men funn av sirkulære brikker antyder likevel en slik kjennskap. Mølle og kvátrutafl går igjen i alle periodene, fra 1100-tallet og utover på 1400-tallet. Sjakk ble tidlig introdusert, i siste del av 1100-tallet, og forekomstene av spillet øker utover høymiddelalderen. Dette gjelder for alle spilltypene, og man ser en generell økning frem mot et toppunkt på 1200- og 1300-tallet. I løpet av 1400-tallet avtar antallet gjenstandsfunn betydelig, noe som mest sannsynlig skyldes endret avfallshåndtering mer enn endringer i spillaktiviteter. Sammenlignet med spill fra Trondheim, er det en lengre tidsrepresentasjon.

Dateringen av gjenstandsmaterialet har ført til ny kunnskap om spill i Bergen da man ser en tidlig innføring av sjakk. Selv om sjakk skal ha vært kjent i Skandinavia i siste halvdel av 1100-tallet stammer de fleste funn fra 1200 og utover. I Bergen er spillet representert alt i siste del av 1100-tallet. Dette har sannsynligvis sammenheng med byens nære internasjonale kontakter på denne tiden.

Dateringene har kunnet belyse utviklingen av spillaktivitet og variasjoner over tid. Blant annet ser man en sen datering av hnefatafl-spillet fra andre del av 1300-tallet, men det ser da ut til å være et spill som var i ferd med å miste betydning, siden det er funnet få spor etter brikker til spillet. Forekomsten av sjakk kan ha gjort at hnefatafl, som også var et strategispill, etter hvert fikk mindre betydning.

Hvem spilte og hvor ble det spilt?

Bosetningen på Bryggen, og etter hvert i andre deler av byen, var i middelalderen preget av et sosialt mangfold, med en bofast lokalbefolkning, og et stort antall tilreisende utlendinger. Etter hvert ble også disse, i hanseatenes tilfelle, bofaste for lengre perioder. Det har vært mulig å etterspore brukssammenhenger for spillmaterialet hvor det i størst grad knyttes til husholds/boligområder, og i mindre grad til lagerbygninger og havneområdet som gjerne forbindes med arbeid. I sistnevnte område har materialet stort sett vært funnet i fyllmasser, mest sannsynlig som avfallsprodukter etter at de var gått ut av bruk. Den enkle utformingen på store deler av gjenstandsmaterialet, spesielt trebrikker som minner om etterligning av mer forseggjorte brikker, samsvarer også med en etter hvert mer folkelig spillkultur hvor mølle og kvátrutafl nok har vært mest populært.

Det har ikke latt seg gjøre å knytte gjenstandsmaterialet til helt bestemte kontekster, men den generelle romlige fordelingen av spillsaker tyder på at de ulike spill har vært i bruk på hele Brygge-området. Det indikerer at aktiviteten har vært utbredt blant folk flest, og mest sannsynlig er det ikke noe spesielt skille mellom kjønn, men dette er vanskelig å avgjøre. Spill som sjakk kan, spesielt i den første tiden, ha vært begrenset til en mer høytstående gruppe, mens spill som mølle og kvátrutafl ser ut til å ha vært i bruk blant flere ulike sosiale grupper. I resten av byen er det mindre forekomster av sjakk, og spilltyper som mølle og kvátrutafl dominerer også der noe som faller sammen med tendensene man ser på Bryggen.

Hva slags rolle hadde spill som sosial markør i middelalder?

I jernalderen fikk spill først innpass hos eliten i samfunnet før fenomenet spredte seg nedover til andre sosiale grupper. I middelalderens Bergen ser man de samme tendensene, bare at spredningen nedover ser ut til å ha skjedd raskere. I Bergen kan spill ha hatt en distingverende rolle, hvor det å spille kan ha vært en form for materiell kommunikasjon for å vise andre at man tilhørte eller var på samme nivå som en spesifikk gruppe. Her kan ulike spilltyper ha hatt forskjellige sosiale konnotasjoner, der strategispill var de mest krevende og distingverende. Både spillebrikkenes utforming og råstoff gir indikasjoner på dette.

En endring i bruken av spill som sosial markør fra jernalder knytter seg til muligheten til å distansere seg fra omlandet ved å vise at man kunne prioritere bruken av midler og tid annerledes. Det henspiller da på spørsmålet rundt en urban identitet noe som blir en ny bruk av spill i sammenheng med materiell kommunikasjon. Byen ga rom for lettere tilegnelse av nye impulser og tradisjoner noe man kan se gjennom sjakkens introduksjon og økningen i bruken av dette spillet.

Et av de mest sentrale spørsmålene knytter seg til spill som en fritidsaktivitet. Grunnet problemer med å bruke et moderne begrep på denne aktiviteten i middelalder blir det mer rimelig å kalle det en overskuddsaktivitet. Den raske økningen i spillaktiviteter i Bergen, med bruk av til dels enkle og hurtigproduserte gjenstander, tyder på at å spille var noe man gjorde når man hadde tid til overs. Dette ser derimot ikke ut til å gjelde bare de øvre sjikt i samfunnet. Alene blir på den andre siden denne tolkningen noe snever da beskrivelser av spill i sagaer gir sterke indikasjoner på at spill hadde en større betydning enn det å representere en lystbetont aktivitet. Trolig var spill en overskuddsaktivitet i hverdagen med en dypere symbolsk betydning for de som gjorde bruk av den.

Gjennom denne undersøkelsen har jeg belyst flere spørsmål knyttet til et materiale som hittil ikke har vært undersøkt samlet, og det er så langt den største undersøkelsen foretatt av spillmateriale fra en bykontekst i Norge. Det er et stort og omfattende materiale som viser at spill har nytt stor popularitet i Bergens middelalder. Innføring av sjakk, kom tidlig i forhold til andre byer, noe som trolig skyldes økt internasjonal kontakt. Funnene tyder på høy spillaktivitet i byen, hvor man har gjort bruk av så vel gamle som nye spill, med størst konsentrasjon i høymiddelalderen og tidlig i senmiddelalderen.

Summary

The subject of this thesis is an archaeological study of gaming artefacts, items used in the playing of board- and dice games, from the medieval town of Bergen. The aim of the study is to shed light on a part of the medieval urban life which so far has undergone relatively little research. The gaming artefacts which form the basis of this study derive from several excavations in Bergen, nineteen in total, but the main focus lies on the artefacts discovered during the extensive Bryggen excavations (1955-1968). This area was during the Middle Ages the centre for international trade, a social melting pot with both local and international residents living and working side by side. Archaeologically, it is a well documented site and therefore suited for a thorough study of gaming activities in an urban context. My over all aim has been to see what kind of social meanings that lay behind the use of games, and to trace variations in time by looking at the introduction of new games, and continuity in the use of old ones.

The gaming material from Bergen constitutes an extensive assemblage of 1108 gaming artefacts which includes gaming boards (7), gaming pieces (1068), dice (30) and jetons (3). The particular types of games these artefacts represent are chess, tables, merels and hnefatafl. The two latter have been used in Norway since the Iron Age, whereas chess was introduced in Scandinavia during the twelfth century. Aside from these games there is also a strong possibility that the residents in Bergen were familiar with games such as draughts, and perhaps more likely alquerque, its predecessor. The majority of the artefacts in this study have been dated from the end of the twelfth century to ca 1500. There was a rise in the use of gaming artefacts from the end of the twelfth century, with a peak in the activity during the fourteenth century.

The gaming artefacts from Bergen fit into a larger geographical context of Scandinavian urban environments in the middle ages, where in particular circular discs dominate the gaming material. However, there are also significant differences. The gaming material from Bergen is as mentioned extensive, over a thousand artefacts, with items relating to several types of games. There can be traced a continuity in the use of games such as merels and tables from the late twelfth century to the beginning of the sixteenth century. There are few artefacts pertaining to hnefatafl, and it seems to have gone out of use as chess became more popular. As for chess, it has an early representation in Bergen, as opposed to other finds in Norway,

with the oldest finds being dated to the end of the twelfth century. This early introduction is likely a result of international contact.

The study of this extensive and diverse gaming material has shown that playing games was a common activity in medieval Bergen, particularly in the High Middle Ages, with the use of both old and new games.

Tabelliste

- Tabell 1.1** De ulike lokaliteter fordelt i de sosiotopografiske soner. Tall i parentes viser til innplotting på kartet over Bergen (fig 1.1), s. 3
- Tabell 5.1** Tidsmessig fordeling av råstoff og dekor for spillebrikker. (P=periode) N=808
% = prosentantall av det totale antall spillebrikker, s. 58
- Tabell 5.2** Tidsmessig fordeling av gruppe A1 ut fra størrelse. (P=periode) N=633, s. 60
- Tabell 6.1** Antall spillsaker i de sosiotopografiske soner fordelt over tid, s. 83

Figurliste

(Med mindre annet er oppgitt er alle fotografier tatt av Guro Koksvik Lund)

- Figur 1.1** Sosiotopografiske soner i Bergen (etter Økland 1998). Tallene viser til de ulike lokaliteter i tabell 1.1, s. 3
- Figur 2.1** tablut og hnefatafl etter Bell (1960) og Michaelsen (1992), s. 8
- Figur 2.2** fox and geese etter Bell (1960), s. 9
- Figur 2.3** Konge spiller kvátrutafl (Etter Olaus Magnus), s. 10
- Figur 2.4** Abstrakt sjakksett fra Iran, 1100-tallet (bilde fra The Metropolitan Museum of Art), s. 11
- Figur 2.5** Alquerque etter Murray (1951), s. 12
- Figur 2.6** Mølle med og uten diagonale streker etter Murray (1962), s. 12
- Figur 4.1** Rekonstruerte mønster for møllebrettene (f.v. BRM0 6592, 90894, 26329, 20509), s. 26
- Figur 4.2** Rekonstruert mønster for mølle- og Hnefatafl-brettet (BRM0/21474), s. 26
- Figur 4.3** Rekonstruert mønster for hnefatafl- brettet (BRM0/06521/01), s. 27
- Figur 4.4** Rekonstruert mønster for sjakkbrettet(BRM0/29056), s. 27
- Figur 4.5** Gruppe A1-4 (inkludert antall brikker i hver gruppe), s. 29
- Figur 4.6** Dekorerte trebrikker. (Ø.f.v BRM0 6019, 8796, 39485, 42133, 45080, 5668), s. 30
- Figur 4.7** Eksempel på dekorerte beinbrikker. (Ø.f.v BRM0 46420, 45937, 45499, 38930/02, 20037, 11994, 14006, 21018, 8832, 4732, 15096), s. 32
- Figur 4.8** Eksempler på dekorerte steinbrikker (f.vBRM0 68332, 2127, 70899), s. 33
- Figur 4.9** Diameter målt ved brikkenes ståflater, s. 33

- Figur 4.10** Diameter målt ved brikkenes ståflater, s. 35
- Figur 4.11** Gruppe B1-2 (inkludert antall brikker i hver gruppe), s. 37
- Figur 4.12** Beinbrikke med flat firkantform (B6417a/03), s. 37
- Figur 4.13** Gr. C, s. 38
- Figur 4.14** Gr. D, s. 38
- Figur 4.15** Gr. E, s. 38
- Figur 4.16** Eksempler på høye, lett innsvingede trebrikker med utskåret fot og hode (f.v. BRM0 24580, 18807, 20713, 24071, 18141, 17906, 17590, 32950), s. 39
- Figur 4.17** Gruppe F (inkludert antall brikke i hver gruppe), s. 39
- Figur 4.18** Brikker av type F1-F3 av bein, tre og metall (f.v. BRM0 2046, 34494, 46465, 31258, 54237, 36610), s. 40
- Figur 4.19** Høy kjegleform (F4) av bein (BRM110/1119), s. 41
- Figur 4.20** Gruppe G1-10 (inkludert antall brikker i hver gruppe), s. 41
- Figur 4.21** G1 i bein (BRM465/931), s. 42
- Figur 4.22** Brikke av gruppe G2, s. 42
- Figur 4.23** Sylinderform med utskåret hode (BRM0/61814), s. 43
- Figur 4.24** Gruppe G8 i tre (BRM0/17422/02), s. 44
- Figur 4.25** Gruppe G10 (B6581/d), s. 45
- Figur 4.26** Gr. H, s. 45
- Figur 4.27** Gruppe I1-I3, s. 46
- Figur 4.28** Lav tårnform(B6240c) H=29mm, s. 46
- Figur 4.29** Gr. J, s. 47
- Figur 4.30** Gruppe K1-3 (inkludert antall spillebrikker), s. 47
- Figur 4.31** Hettekledd figur (BRM0/39867) H= 50mm, s. 47
- Figur 4.32** Konge av tre (BRM0/86523)H=62mm, s. 48
- Figur 4.33** Terninger av bein (f.v. B6396/c (B=12mm), B6238/f (B=8mm)), s. 50
- Figur 5.1** Brannlagskronologien på Bryggen (etter Herteig 1990/91), s. 53
- Figur 5.2** Tidsmessig fordeling av spillsaker (BRM 0) P=periode, s. 54
- Figur 5.3** Fordeling av spillsaker per år. P=periode, s. 54
- Figur 5.4** Tidsmessig fordeling av spillebrett. (P= periode) N=7, s. 55
- Figur 5.5** Tidsmessig fordeling av spillebrikker (P=periode) N=810, s. 56
- Figur 5.6** Tidsmessig fordeling av spillsaker i Bergen, s. 63
- Figur 5.7** Tidsmessig fordeling av spillsaker i Bergen, s. 63
- Figur 5.8** Markeringsoppsett for terningene. F.v. tradisjonelt, 'intensjonelt utradisjonelt'

- og feil oppsett på klebeterningen, s. 65
- Figur 6.1** Bygårder på Bryggen (etter Øye 2005), s. 67
- Figur 6.2** Romlig fordeling i periode 2 (ca 1120/30-1170/71) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98, s. 70
- Figur 6.3** Romligfordeling i periode 3 (1170/71-1198) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98, s. 71
- Figur 6.4** Romlig fordeling i periode 4 (1198-1248) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98, s. 73
- Figur 6.5** Romlig fordeling i periode 5 (1248-1332) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98, s. 75
- Figur 6.6** Romlig fordeling i periode 6 (1332-1413) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98, s. 78
- Figur 6.7** Romlig fordeling i periode 7 (1413-1476) Grunnkart etter Egill Reimers og Elin Jensen 1997/98, s. 79
- Figur 6.8** Mann og kvinne spiller kvátrutafl (fra Olaus Magnus), s. 85

Litteratur

Bell, R.C. 1960. *Board and Table Games from Many Civilizations, Part I*. Oxford University Press. London.

Bhabha, H. 1994. *The Location of Culture*. Routledge. New York.

Bourdieu, P. [1979] 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Norsk oversettelse ved Annick Prieur. Pax Forlag A/S. Oslo.

Carreli, P. 1998. Schack. Det medeltida feodalsamhället i miniatyr i *Metropolis Danie. Ett stycke Europa* .s.135-147. BTJ Tryck AB . Lund.

Christensson, A. 1980. Indberetning om utgravningerne ved Finngårdgaten/Øvregaten. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Christophersen, A. (1999). Norm handling og identitet. Om boligkultur og sosial romligjøring i urbane miljøer i norsk middelalder, red E. Mundal og I. Øye, i *Norm og praksis i middelaldersamfunnet, kulturtekster 14*. s. 116-148. Senter for europeiske kulturstudier. Bergen.

Dahl, A. 2003. *Tafl emk ôrr at efle...-Brettspill i vikingtid og middelalder*. Upublisert Mastergradsavhandling i Nordisk vikingtids- og middelalderkultur. Universitetet i Oslo.

Dark, K.R. 1995. *Theoretical Archaeology*. Gerald Duckworth & co ltd.

Darvill, T. [2002] 2008. *Oxford Concise Dictionary of Archaeology*. Oxford University Press. Oxford.

Dunlop, R. 1982. BRM 94 Øvregaten 39. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Dunlop, R. 1982. BRM 104 Finnegårdsgaten 6A. Rapport. Riksantikvaren, Bergen.

Dunlop, R. 1986. BRM 236 Strandgaten 55-57. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Dunlop, R. 1986. BRM 242 Dreggsallmenningen 10. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Dunlop, R. 1987. BRM 223 Kroken 3. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen museum, Bergen.

Dunlop, R. 1989. BRM 297 Wesenbergsmauet. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Ekre, R, C Hylander & R. Sundberg. 1994. *Lödösefynd, ting från en medeltidsstad*. Bohusläningens Boktryckeri AB. Uddevalla.

Ekroll, Ø. 1981. BRM 76 Rosenkrantzgate 4. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Elias, N. [1939] 2009. *The Civilizing Process*. Oversatt til engelsk ved Edmund Jephcott. Blackwell Publishing. Malden, Oxford, Carlton.

Fiske, W. 1905. *Chess in Iceland*. The Florentine Typographical Society. Firenze.

Fullagar, S. og Owler K. 1998. Narratives of Leisure: Recreating the Self, i *Diasability and Society Vol 13 nr 3*. s. 441-450.

FVTK = *Från vikingar til korsfarare. Norden och Europa 800-1200*. 1992. Red. Else Roesdahl. Bohusläningens Boktryckeri AB. Uddevalla.

Golembnik, A. 1982. BRM 110 Finnegårdsgaten 3A. Rapport, Riksantikvarens utgravningskontor for Bergen.

Golembnik, A. 1986, 1990. BRM 237 Dreggsallmenningen 14-16. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Golembnik, A. 1994. BRM 346 Skostredet 10. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Goodin, R. E. Rice, M. J. Bittman, M. og Saunders, P. 2005. The Time-pressure Illusion: Discretionary Time vs. Free Time, i *Social Indicators Research nr 73(1)*. s. 43-70.

Grieg, S. 1933. *Middelalderske byfund – fra Bergen og Oslo*. A.W.Brøggers boktrykkeri. Oslo.

Guttormsen, T. S. 2001. Spillmentalitet i Skandinavia i jernalder og tidlig middelalder, i *Nicolay*. Nr 85 s. 4-19. Print House A/S. Oslo.

Hansen, G. 1995. BRM 465 Lille Øvregaten Friområde. Riksantikvaren Distriktskontor Vest, Bergen.

Hansen, G. 1998. *The Bryggen Chronology. New light upon the dating of fire layer sequence before V, The Bryggen Papers, Medieval Fires in Bergen – Revisited. Supplementary series No. 6* s. 81-127. Fagbokforlaget. Bergen.

Hansen, G. 2003. Datering af Rosenkrantzgate 4 BRM 76. Upublisert manuskript skrevet i forbindelse med doktoravhandling.

Hansen, G. 2005. *Bergen c 800-c 1170. The Emergence of a Town, The Bryggen Papers, Main Series No 6*. Fagbokforlaget. Bergen.

Helle, K. et al 1981. Bryggen: Hanseatenes kontor i Bergen, red. Anderson E.B. i *Det Hanseatiske Museums skrifter*. Bergen.

Helle, K. 1982. *Bergen Bys Historie I – Kongssete og kjøpstad. Fra opphavet til 1536*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.

Helle, K. 1998. "Medieval Fires in Bergen According to Written Sources" i *The Bryggen Papers. Medieval Fires in Bergen – revisited. Supplementary series No. 6*. s 81-127. Fagbokforlaget. Bergen.

Helle, Knut et al. (2006) *Norsk Byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Pax forlag. Oslo.

Herteig, A.E. 1990. *The Buildings at Bryggen. Their Topographical and Chronological Development, The Bryggen Papers. Main Series Vol 3. Part 1*. Norwegian University Press. Drammen.

Herteig, A.E. 1991. *The Buildings at Bryggen. Their Topographical and Chronological Development, The Bryggen Papers. Main Series Vol 3. Part 2*. Norwegian University Press. Drammen.

Herteig, A og Hansen, G. 1984-1999. Upubliserte notater og rapport vedrørende brannlagskronologien på Bryggen.

Hodder, I og Hutson, S. 2003. *Reading the Past. Current Approaches to Interpretation in Archaeology*. 3. utg. Cambridge University Press. Cambridge.

KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 1971. Bind II, XIV og XIX. Rosenkilde og Bagger. København.

Koch, H.D. 1982. BRM 106 Heggebakken. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Kristensen, S. 2007. *Brettspillet – jernalderkrigerens virtuelle arena. Strategispill i sørøstnorsk jernalder*. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo.

Larsen, A.J. 1967. BRM 3 Innberetning om utgravningen av Neo Fabrikkers tomt Sandbrugaten 5. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Larsen, A.J. 1967. BRM 4 innberetning om utgravningen i Dreggsallmenningen 20. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Lindahl, F. 1980. Spillelidenskap, *Hikuin* nr 6 s. 153-162. Forlaget Hikuin. Moesgård.

Lindh, J. 1979. BRM 76 Rosenkrantzgate 4. Innberetning. Arkivrapport, Topografisk arkiv. Bergen, Hordaland. Bergen Museum, Bergen.

Lundström I. og I. Ø. Sølvberg. 1977. *Terningen er kastet. En utstilling om spill og spillets historie*. Utstillingskatalog Bryggens Museum. Bergen.

Mainman, A.J & N.S.H Rogers. 2000. The Archaeology of York. Craft, Industry and Everyday Life, *The Small Finds* 17/14. s. 2564-2567. Thornton and Pearson Ltd. Bradford.

McLees, Ch. 1990. *Games people played: gaming pieces, boards and dice from excavations in the medieval town of Trondheim. Meddelelser – Fortiden I Trondheim bygrunn: Folkebibliotekstomten nr 24*. Trondheim.

McLees, Ch. 1992. Spillegalskap, i *kongers kaupang og bispers by*. Red. Axel Christophersen. s. 127-130. Trondheim.

The Metropolitan Museum of Art. <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1971.193aff> [lesedato 15.05.10]

Michaelsen, K.K. 1992. *Bræt og Brik. Spil I jernalderen*. Wormianum Forlag. Århus.

Moldung, H.M.R. 2000. *Et sted i middelalderbyen. En arkeologisk studie av bebyggelse og gårdsstruktur i Bergen ca. 1100-1500*. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.

Murray, H.J.R [1913] 1962. *A History of Chess*. Oxford University Press. London.

Murray, H.J.R 1941. The Medieval Games of Chess, i *Medium Ævum Vol X no 2*. s 57-69.

Murray, H.J.R. 1952. *A History of Board-Games Other Than Chess*. Oxford University Press. Oxford.

NGL= *Norges gamle love bind 2*. 1848. Utgitt ved Keyser, R. og Munch, P.A. Christiania.

Nicolaysen, Nicolay. 1882. *Langskipet fra Gokstad ved Sandefjord*. Cammermeyer. Christiania.

Olaus Magnus [1555] 1976. *Historia om de nordiska folken*. Gidlunds Förlag. Stockholm.

Olsen, O.M. 2004. Medieval Fishing Tackle from Bergen, *The Bryggen Papers, Main Series No 5*. Fagbokforlaget. Bergen.

Petersen, J. 1914. Bretspillet I Norge I forhistorisk tid, *Oldtiden – Tidsskrift for norsk forhistorie*. A.W. Brøggers boktrykkeri. Kristiania.

Skaare, K. 1995. *Norges mynthistorie. Mynter og utmyntning i 1000 år. Pengesedler i 300 år. Numismatikk i Norge*. Universitetsforlaget AS. Otta.

Stratford, N. *The Lewis Chessmen and the Enigma of the Hoard*. British Museum Press. London.

Vangstad, H. 2003. *Kleberkarene fra Bryggen i Bergen. En arkeologisk analyse av kleberkarene funnet på Bryggen i Bergen fra middelalder og etterreformatorisk tid*. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.

Veblen, T. [1899] 1912. *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of institutions*. Macmillan. New York.

Wikstrøm, T. 2006. *Utviklingen av hushold og håndverk i Oslos tidlige middelalder – urbaniseringsprosessen belyst ved aktivitetsanalyser fra Søndre felt og Mindets tomt*. Upublisert hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo.

Wilson, F. 1981. *A Picture History of Chess*. Dover Publications. New York.

Økland, B. G. 1998. *Det Ureine Avfallet? Ein arkeologisk analyse av avfallshandtering i Bergen 1150-1700*. Upublisert Hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.

Øye, I. 1988. *Textile Equipment and its Working Environment, Bryggen in Bergen c 1150-1500, The Bryggen Papers. Main Series Vol 2*. Universitetsforlaget AS. Tøyen.

Øye, I. 2005. Kammer, kjønn og kontekst i *Fra funn til samfunn. Universitetet i Bergen arkeologiske skrifter. Universitetet i Bergen*.

Øye, I. 2008: Lifestyle in medieval Bergen, i: *Lübecker Kolloqium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VI, Luxus und Lifestyle*, herausgegeben von M. Gläser, 681-698. Lübeck.

Appendiks

Oversikt over spillsaker brukt i undersøkelsen

Illustrasjoner



BRM	Tilvekstnr	Gjenstandsbeskrivelse	Form	Gruppe	Råstoff	Antall	Datering
0	75766	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Før ca. 1120/30
0	45937	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	46268	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	54953	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	64482	Spillebrikke	Kjedgeform	F1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	64806	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	77434	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	78273	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	78290	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	79009	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	79010	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	80975	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	81011	Spillebrikke	Kjedgeform	F1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	44373/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	44373/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	54951	Terning	kubisk		Bein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	54157	Spillebrikke	Halvkuleform	D	Keramikk	1	ca. 1120/30-1170/71
0	55031	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	64175	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	ca. 1120/30-1170/71
0	44189	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	45367	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	45996	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	52703	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	53031	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	54237	Spillebrikke	Kjedgeform	F3	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	54239	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	54490	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	64458	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	64590	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71

0	64807	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	77736	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	78653	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	79902	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	80082	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1120/30-1170/71
0	22501	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	22841	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	34494	Spillebrikke	kjegleform	F2	Bein	1	1170/71-1198
0	35247	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	35602	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	44987	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	44988	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Bein	1	1170/71-1198
0	45499	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	46420	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	46465	Spillebrikke	Kjegleform	F2	Bein	1	1170/71-1198
0	54031	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	55872	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	61822	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	62870	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	63280	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	63356	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	63733	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	78163	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	78371	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	81085	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	84385	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	84576	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	84588	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	84600	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	85153	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	85342	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	85692	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	85735	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	89705	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	89802	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	55751/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	55751/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71-1198
0	32062	Terning	Kubisk		Bein	1	1170/71-1198
0	46670	Terning	kubisk		Bein	1	1170/71-1198
0	43281	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	43325	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1170/71-1198

0	43815	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	43947	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	44008	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	44272	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	44648	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	44821	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	54215	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	62927	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	63919	Spillebrikke	Svakt hemisfærisk	A3	Stein	1	1170/71-1198
0	55661/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	55661/02	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1170/71-1198
0	55661/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	56165/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1170/71-1198
0	25497	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1170/71-1198
0	10594	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	11014	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	11077	Spillebrikke	Sylinderform	G6	Tre	1	1170/71-1198
0	31789	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	31854	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	32950	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1170/71-1198
0	32973	Spillebrikke	Høy firkantform	C	Tre	1	1170/71-1198
0	35071	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	35112	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	35159	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	35248	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	41938	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	42380	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	42458	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	43100	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	43394	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	44413	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	44429	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	44888	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	45080	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	45179	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	45772	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	46666	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	52470	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	53279	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	53498	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	53707	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198

0	53884	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	53930	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	54202	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	54343	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1170/71-1198
0	55522	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	61461	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1170/71-1198
0	61981	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	62388	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	62783	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	62984	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1170/71-1198
0	77975	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	78034	Spillebrikke	Kjegleform	F1	Tre	1	1170/71-1198
0	78161	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	78242	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	78274	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	80576	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	81413	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	84599	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	85832	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	88853	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	89650	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	89812	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	78016/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	78016/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
0	62925	Emne	Sirkulære	A1	Bein	1	1198-1248
0	4730	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	9924	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	18575	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	18591	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	19256	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	20037	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	20829	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	20963	Spillebrikke	sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	21018	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	24455	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	28889	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	29793	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	30901	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	31920	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	32014	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	35214	Spillebrikke	Svakt hemisfærisk	A3	Bein	1	1198-1248

0	43002	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	51807	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	52142	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	52284	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	52862	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	53077	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	61244	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	77057	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	77058	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	77346	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	77666	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	79868	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	81136	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	81255	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	81989	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	85044	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	85086	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1198-1248
0	22117/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	3	1198-1248
0	22117/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	4	1198-1248
0	22117/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	2	1198-1248
0	22117/04	Spillebrikke	Usikker	L	Bein	3	1198-1248
0	18440	Terning	Kubisk		Bein	1	1198-1248
0	19282	Terning	Kubisk		Bein	1	1198-1248
0	20117	Terning	Kubisk		Bein	1	1198-1248
0	61277	Terning	Kubisk		Bein	1	1198-1248
0	84971	Terning	Kubisk		Bein	1	1198-1248
0	88801	Terning	Kubisk		Bein	1	1198-1248
0	41055	Sjetong	Sirkulær		Metall	1	1198-1248
0	19498	Spillebrikke	Svakt hemisfærisk	A3	Stein	1	1198-1248
0	30863	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	31383	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	61910	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	62992	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1198-1248
0	71984	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	72024	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	72025	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	72047	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	72048	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	2	1198-1248
0	72049	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	6	1198-1248
0	72050	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	72051	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	4	1198-1248
0	74785	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	77171	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248

0	77286	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	83512	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	83557	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	87554	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1198-1248
0	21474	Spillebrett	Firkantform		Tre	1	1198-1248
0	62792	Spillebrett	Kvadratisk		Tre	1	1198-1248
0	4191	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	4456	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	4604	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	4943	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	10332	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	16471	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	16476	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	16737	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	18141	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	18807	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	18962	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	20086	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	20130	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	20582	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	20713	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	21076	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	21356	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	21692	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	21710	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	22255	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	23730	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	24071	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	24580	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	25648	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	25713	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	29792	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	30022	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	30023	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	30064	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	30334	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	30400	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248

0	30608	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	30857	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	30920	Spillebrikke	Tårnform	I1	Tre	1	1198-1248
0	30945	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	31015	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	31165	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	31307	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	31537	Spillebrikke	Kjedgeform	F2	Tre	1	1198-1248
0	31628	Spillebrikke	Usikker	L	Tre	1	1198-1248
0	31708	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	32984	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	38994	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	40354	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	40459	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	41265	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	41334	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	42037	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	44139	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	51139	Spillebrikke	Antropomorf form	K3	Tre	1	1198-1248
0	52601	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	52914	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	53764	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	53983	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	54566	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	61487	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	61491	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	61542	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	62255	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	62376	Spillebrikke	Sylinderform	G2	Tre	1	1198-1248
0	62460	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	62838	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	63165	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	63479	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	72109	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	73207	Spillebrikke	Usikker	L	Tre	1	1198-1248
0	76910	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	77790	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	79542	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	80191	Spillebrikke	Kjedgeform	F1	Tre	1	1198-1248

0	83881	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	84159	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	84160	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	84394	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	86695	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1198-1248
0	88246	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	88738	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	89620	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	04413/01	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	04445/01	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1198-1248
0	04707/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	20649/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	20649/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	32262/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	32262/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1198-1248
0	2046	spillebrikke	Kjedgeform	F1	Bein	1	1248-1332
0	2574	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	3341	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	4164	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	7761	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	9408	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	11994	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	12554	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	16643	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	28308	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	38093	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	38686	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	38687	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	38717	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	40536	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	50676	Spillebrikke	Svakt hemisfærisk	A3	Bein	1	1248-1332
0	51144	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	68717	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	71744	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	79650	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	89326	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	03259/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	03259/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	2	1248-1332
0	03259/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	2	1248-1332
0	03259/04	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	03260/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	32152/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332

0	32152/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	32152/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
0	8897	Terning	Kubisk		Bein	1	1248-1332
0	2389	Spillebrikke	Hemisfærisk	A4	Stein	1	1248-1332
0	3171	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	8636	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	16060	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	16147	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	16445	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	23117	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	28640	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	28901	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	28939	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	29296	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	29378	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	39784	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	39833	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	40827	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	40960	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	41120	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	50733	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	51804	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	59877	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60012	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60088	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60214	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60393	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60415	Spillebrikke	Flat firkantform	B1	Stein	1	1248-1332
0	60553	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60624	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60802	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	61204	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	61403	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	61814	Spillebrikke	Sylinderform	G6	Stein	1	1248-1332
0	68406	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	68675	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	69194	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70518	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70621	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70671	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70675	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70698	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70699	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332

0	70754	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70969	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70983	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	70984	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	71123	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	71347	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1248-1332
0	71376	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	71420	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	71761	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	71851	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	72199	Spillebrikke	Ujevn form	L	Stein	1	1248-1332
0	72361	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	72449	Spillebrikke	Usikker	L	Stein	1	1248-1332
0	72597	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	74598	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	74616	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	75414	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	77115	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	77521	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	83383	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	83466	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	83643	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	83896	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	37027/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	37027/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	59673/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	59673/02	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1248-1332
0	60875/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	60875/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	68329/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	68329/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
0	20509	Spillebrett	Rektangulær form		Tre	1	1248-1332
0	29056	Spillebrett	Firkantform		Tre	1	1248-1332
0	1668	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	1823	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	2094	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	2576	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	2596	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	2749	Spillebrikke	Sylinderform	G1	Tre	1	1248-1332
0	3102	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	3172	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	3506	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	3522	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332

0	4126	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	4185	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	4209	Spillebrikke	Kjedgeform	F1	Tre	1	1248-1332
0	5067	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	8231	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	8363	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	8796	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	8803	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	8821	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332
0	9189	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	9208	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	9251	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	9407	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332
0	9653	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	9882	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	9952	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	12446	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	12468	Spillebrikke	Sylinderform	G1	Tre	1	1248-1332
0	12507	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	12589	Spillebrikke	Kjedgeform	F1	Tre	1	1248-1332
0	16177	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	16338	Spillebrikke	Sylinderform	G5	Tre	1	1248-1332
0	16370	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	16455	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	16681	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	16860	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	17250	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	17264	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	17435	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	17559	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	17580	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	17590	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332
0	17792	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	17906	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332
0	23219	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	23220	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	23221	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	23404	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	23438	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	23464	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332

0	23465	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	23518	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	26413	Spillebrikke	Timeglassform	H	Tre	1	1248-1332
0	27071	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	28455	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	28650	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	28651	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	28722	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	29187	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	29396	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	29410	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	29440	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	29476	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	29600	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	29860	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	31258	Spillebrikke	Kjedgeform	F3	Tre	1	1248-1332
0	31449	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	36094	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	36167	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	37255	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	37391	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	37422	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	37498	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	37785	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	37942	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	38649	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	39310	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	39311	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	39485	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	39486	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	39652	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	39867	Spillebrikke	Antropomorf form	K1	Tre	1	1248-1332
0	39922	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	40485	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	40600	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	40842	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	40963	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	41026	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	41097	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	42133	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	42206	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	50407	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	50445	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332

0	50560	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	50636	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	50902	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	50916	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	50941	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	51022	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	51437	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	51895	Spillebrikke	kjegleform	F3	Tre	1	1248-1332
0	52973	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	53091	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	54449	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	61062	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332
0	61308	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	61378	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	61429	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	64699	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	71176	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	71245	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332
0	71318	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	71353	Spillebrikke	Sylinderform	G7	Tre	1	1248-1332
0	71429	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	71619	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	72074	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	72155	Spillebrikke	Sylinderform	G6	Tre	1	1248-1332
0	72659	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	72679	Spillebrikke	Timeglassform	H	Tre	1	1248-1332
0	74608	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	76965	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	77390	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	81511	Spillebrikke	Tårnform	I3	Tre	1	1248-1332
0	85909	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	86523	Spillebrikke	Antropomorf form	K2	Tre	1	1248-1332
0	29503/01	spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	29503/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	32153/01	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1248-1332
0	32153/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	37304/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
0	62818/01	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332
0	62818/02	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1248-1332

0	1474	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1393
0	1507	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1393
0	3654	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1393
0	5566	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1393
0	5633	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1393
0	8098	Terning	Kubisk		Bein	1	1332-1393
0	2127	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1393
0	3007	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1393
0	7553	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1393
0	1296	Spillebrikke	Antropomorf form	K2	Tre	1	1332-1393
0	1408	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1393
0	1426	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	1583	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1393
0	1806	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	2043	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	2076	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	2185	Spillebrikke	Usikker	L	Tre	1	1332-1393
0	7542	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	7545	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	7555	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	7556	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	7601	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	7614	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	7934	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	8167	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	13860	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	14972	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	14989	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1393
0	1486	Terning	kubisk		Tre	1	1332-1393
0	7125	Emne	Firkant/innrissede sirkler	A1	Bein	1	1332-1413
0	50554	Emne	Sirkulære	A1	Bein	1	1332-1413
0	1626	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	1645	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	2428	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	2454	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	5852	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	7252	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	2	1332-1413
0	7713	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	8195	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	8332	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	14035	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413

0	15095	Spillebrikke	Svakt hemisfærisk	A3	Bein	1	1332-1413
0	15096	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	34518	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	76654	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	02509/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	02509/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	02509/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	2	1332-1413
0	79030/01	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1332-1413
0	79030/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	79030/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	80422/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	80422/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
0	36610	Spillebrikke	Kjedgeform	F1	Metall	1	1332-1413
0	1089	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	2777	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	3329	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	3362	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	5828	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	6110	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	6633	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	6798	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	13392	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	21953	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	22307	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	22718	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	25460	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	25802	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	26368	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	26404	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	26845	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	26899	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27101	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27217	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27276	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27368	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27455	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27683	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	27691	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27909	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	27991	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	28119	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	28126	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	34941	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413

0	35010	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	36653	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	36887	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38021	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38146	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38217	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38242	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38975	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	38993	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	39384	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	39647	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	40699	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	47874	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	49308	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	50243	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	50466	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	50587	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	50704	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	50787	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	56095	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	57736	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	57946	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58003	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58457	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58584	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58738	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58824	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58896	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59136	Spillebrikke	Ujevn form	L	Stein	1	1332-1413
0	59139	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59214	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59238	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59301	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	59335	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59414	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59548	Spillebrikke	Flat firkantform	B1	Stein	1	1332-1413
0	59574	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59722	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	60967	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	61683	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	67063	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	68332	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	68341	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413

0	68420	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	68689	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	69126	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	69136	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	69245	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	69586	Spillebrikke	Hemisfærisk	A4	Stein	1	1332-1413
0	69839	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	69938	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	70206	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	70386	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	70638	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	70642	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	70697	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	70982	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	71036	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	71175	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	73022	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	73023	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	75334	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	75350	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	80200	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	87276	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38811/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38811/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	38811/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58373/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58373/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58570/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	58570/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59288/01	Spillebrikke	Flat firkantform	B1	Stein	1	1332-1413
0	59288/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	59571/01	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
0	59571/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	69075/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	69075/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
0	6592	Spillebrett	Rektangulær form		Tre	1	1332-1413
0	26329	Spillebrett	Kvadratisk		Tre	1	1332-1413
0	06521/01	Spillebrett	Firkantform		Tre	1	1332-1413
0	1630	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	1642	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	1644	Spillebrikke	Zoomorf form	J	Tre	1	1332-1413
0	2413	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413

0	2553	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1332-1413
0	5487	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	5668	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	5699	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	5932	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	6019	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	6023	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	6213	Spillebrikke	Zoomorf form	J	Tre	1	1332-1413
0	6469	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	6888	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	6904	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	6905	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	7129	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	7185	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	7259	Spillebrikke	Sylinderform	G3	Tre	1	1332-1413
0	7261	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	7831	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	8136	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	11487	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	12462	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	14232	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	14290	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	14455	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	15701	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	15852	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	16182	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	19890	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	25471	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	26035	Spillebrikke	Sylinderform	G11	Tre	1	1332-1413
0	26304	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	26439	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	26512	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	26607	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27014	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27179	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27284	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27399	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27451	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27592	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	34964	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	36554	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	38073	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	38093	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413

0	38216	Spillebrikke	Oval?	A2	Tre	1	1332-1413
0	38315	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	38385	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	38440	Spillebrikke	Sylinderform	G5	Tre	1	1332-1413
0	38794	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	38905	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	39163	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	39599	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	39860	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	48627	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	49319	Spillebrikke	Flat firkantform	B1	Tre	1	1332-1413
0	49643	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	49700	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	49944	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	49957	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	50108	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	50191	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	50199	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	50272	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	50356	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	58841	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	59121	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	60830	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	68137	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	69782	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	69783	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	70006	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	71295	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	71308	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	75349	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	79026	Spillebrikke	Kjægleform	F4	Tre	1	1332-1413
0	81882	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	289501	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	02011/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	02011/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	02113/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	02895/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	06521/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	06895/01	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	06895/02	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	27255/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27255/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	27997/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413

0	27997/02	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1332-1413
0	37211/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	37211/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	37514/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	37514/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	38093/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
0	26996	Terning	Kubisk		Tre	1	1332-1413
0	58528	Spillebrikke	Sirkulær	A1		1	1332-1413
0	14006	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1393-1413
0	13429	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1393-1413
0	13642	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	2	1393-1413
0	6162	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1393-1413
0	13296	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1393-1413
0	5358	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-1476
0	5408	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	2	1413-1476
0	5426	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-1476
0	13150	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-1476
0	24293	Spillebrikke	Tårnform	I2	Bein	1	1413-1476
0	35834	Sjetong	Sirkulær		Metall	1	1413-1476
0	36723	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	56293	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	56540	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	57557	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	65572	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	67334	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	67705	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	67904	Spillebrikke	Sylinderform	G6	Stein	1	1413-1476
0	68159	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	69343	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	69570	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	34644/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	34644/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	67336/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	67336/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	69443/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	69443/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
0	13151	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1413-1476
0	25774	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1413-1476
0	26314	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1413-1476
0	46975	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1413-1476
0	47865	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1413-1476
0	1208	Spillebrikke	Flat firkantform	B1	Bein	1	1476-1702
0	36188	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1476-1702

0	13954/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1476-1702
0	13954/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	2	1476-1702
0	2525	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1476-1702
0	22146	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1476-1702
0	26666	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1476-1702
0	34720	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1476-1702
0	36572	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1476-1702
0	48484	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1476-1702
0	4309	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	1476-1702
0	01829/02	Spillebrikke	Høy, lett innsvunget...	E	Tre	1	1476-1702
0	3381	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1702-1955
0	3480	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1702-1955
0	26677	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1702-1955
0	67216	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
0	75899	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
0	76471	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
0	38930/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
0	38930/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
0	32433	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
0	76145	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
0	76223	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
0	76077/01	Terning	kubisk		Bein	1	Udatert
0	76077/02	Terning	kubisk		Bein	1	Udatert
0	95155	Sjetong	Sirkulær		Metall	1	Udatert
0	28232	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	35105	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	59613	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	67423	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	68175	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	68687	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	69235	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	69268	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	69607	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	70058	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	70899	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	74921	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	86215	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	35032/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	35032/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
0	24796	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	32938	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	32939	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	35797	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert

0	35861	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	36425	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	37871	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	37903	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	38230	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	39480	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	39716	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	40405	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	40807	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	43688	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	45368	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	81034	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	86570	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	87885	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	95163	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	17422/01	Spillebrikke	Sylinderform	G8	Tre	1	Udatert
0	17422/02	Spillebrikke	Sylinderform	G8	Tre	1	Udatert
0	37134/01	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	37134/02	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	37134/03	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
0	43021/01	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	43021/02	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	43021/03	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	43021/04	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	43021/05	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	43021/06	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	43021/07	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
0	43021/08	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert

BRM	Tilvekstnr	Gjenstandsbeskrivelse	Form	Gruppe	Råstoff	Antall	Datering
3	918	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1413-1476
3	26	Spillebrikke	Usikker	L	Tre	1	etter 1100
3	346	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	etter 1500
3	587	Spillebrikke	Oval	A2	Tre	1	Udatert
3	14	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
3	50	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
3	73	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	Udatert
4	1688	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1476-1702
4	2619	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1476-1702
4	1913	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	etter 1500
6	526	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1476-1702
6	673	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1476-1702
76	17933	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1128-1141
76	1707	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332

76	7213	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
76	7214	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
76	5008	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	5245	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	5371	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	6807	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	10726	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	15827	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	5506	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
76	9812	Spillebrikke	Sylinderform	G3	Tre	1	1248-1332
76	20499	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	20500	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	20501	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	20528	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	20759	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
76	9016	Terning	Kubisk		Stein	1	1248-1332
76	4644	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1332-1413
76	13001	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1332-1413
76	13002	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1332-1413
76	13003	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1332-1413
76	13004	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1332-1413
76	4643	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
76	4645	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
76	4862	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
76	13296	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
76	1707	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332-1413
76	5512	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
76	13421	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332-1413
76	4001	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
76	4354	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1332-1413
76	1479	Spillebrikke	Sylinderform	G11	Bein	1	1332-1413
76	2763	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1413-15/1600
76	4623	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-15/1600
76	4624	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-15/1600
76	4625	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-15/1600
76	4626	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-15/1600
76	4627	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-15/1600
76	4628	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1413-15/1600

76	12838	Emne	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	2384	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	8834	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	10057	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	10932	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	11179	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	11522	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	12550	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	før 1248
76	8458	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	8929	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	9845	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	10097	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	10381	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	10534	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	10773	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	15356	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	før 1248
76	10865	Spillebrikke	Sylinderform	G1	Tre	1	før 1248
76	3089	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	udatert
76	1061	Spillebrikke	Sylinderform	G11	Tre	1	udatert
76	28000	Spillebrikke	Sylinderform	G1	Tre	1	Udatert
76	12628	Terning	Kubisk		Bein	1	udatert
76	22705	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
76	26224	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
83	1698	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
83	3317	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
83	1183	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
83	5784	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
83	5889	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
83	760	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-1332
83	3219	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
83	3323	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1332-1413
83	1097	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
83	1937	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1413-1476
83	725	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1413-1476
83	32	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	udatert
86	359	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Etter 1250
86	380	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
94	730	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1225/1230 - 1248
94	1226	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
104	2406	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1110/20-1130/40

104	1809	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1170/71-1198
104	1500	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1225/30-1248
104	1156	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-ca. 1350
104	1160	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248-ca. 1350
104	1180	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-ca. 1350
104	509	Terning	Kubisk		Bein	1	ca. 1400-1476
106	1175	Spillebrikke	Åttekantet	B2	Bein	1	Etter 1550 (til tidlig 1600-tall)
110	1119	Spillebrikke	Kjedgeform	F4	Bein	1	1248 - ca. 1400
110	2223	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248 - ca. 1400
110	2231	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248 - ca. 1400
110	2544	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248 - ca. 1400
110	420	Spillebrikke	Høy firkantform	C	Bein	1	1476 - 1525/-30
110	421	Spillebrikke	Sylinderform	G11	Bein	1	1476 - 1525/-30
110	423	Spillebrikke	Sylinderform	G4	Bein	16	1476 - 1525/-30
110	5652	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	ca. 1175 - ca. 1225
110	571	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	ca. 1400
223	4268	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1170/71 - 1198
236	1178	Spillebrikke	Flat åttekantet	B2	Bein	1	Før 1589
237	13177	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248
237	10858	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1248
237	10308	Terning	Kubisk		Bein	1	1248
237	8062	Spillebrikke	Oval	A2	Stein	1	1248
237	338	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	340	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	341	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	6363	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	6810	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248

237	7455	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	8061	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	8063	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	8064	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	8980	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	9910	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	10526	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	11294	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	6779	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248
237	3693	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248
237	10964	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1332
237	101	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	431	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	432	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	433	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	708	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	6115	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	6116	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	9196	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	9197	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	10517	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1332
237	1522	Terning	Kubisk		Bein	1	1476
237	12772	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
237	12826	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
237	13147	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
237	13199	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
237	13201	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1248-1332
237	12267	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Tre	1	1248-1332
237	9723	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	1500-1550
237	2596	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Etterreformatorsk
237	2697	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Etterreformatorsk
237	3892	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
237	9035	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
242	13	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
297	26	Spillebrikke	Sirkulær		Stein	1	Udatert
346	1799	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1300-1425
346	1360	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1300-1425
346	3309	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1300-1425
346	3214	Terning	Kubisk		Bein	1	1300-1425
346	4757	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1425-1450/1500
346	4758	Spillebrikke	Oval	A2	Bein	1	1425-1450/1500

346	1330	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1650-1700
465	1156	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	ca. 1325-1393/1413
465	1182	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	1640?-ca. 1650
465	931	Spillebrikke	Sylinderform	G1	Bein	1	1393/1413
614	9	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
708	366	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn
708	368	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn
708	373	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn
708	374	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn
708	375	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn
708	376	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn
708	377	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn
708	422	Spillebrikke	Sirkulær	A1	tre	1	Løsfunn

B-nr	Tilvekstnr	Gjenstandsbeskrivelse	Form	Gruppe	Råstoff	Antall	Datering
B	6238/f	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
B	6396/c	Terning	Kubisk		Bein	1	Udatert
B	6238/b	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6238/d	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6238/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6586/b	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	7097/h	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	7195/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	7946	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	8825/f	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6581/d	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	7097/h	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	7097/h	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	7097/h	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6238/g	Spillebrikke	Sylinderform	G9	Bein	1	Udatert
B	6581/d	Spillebrikke	Sylinderform	G10	Bein	1	Udatert
B	6238/h	Spillebrikke	Sylinderform	G1	Bein	1	Udatert
B	6240/c	Spillebrikke	Tårnform	I3	Bein	1	Udatert
B	6417/a	Spillebrikke	Flat firkantform	B1	Bein	1	Udatert
B	6383/c	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/d	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert

B	6383/i	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6417/a	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6601/d	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6744/b	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6758/c	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/e	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6383/d	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	6417/a	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert
B	9128	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
B	9128	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
B	6601/d	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert
B	6792/r	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Stein	1	Udatert

MA	Tilvekstnr	Gjenstandsbeskrivelse	Form	Gruppe	Råstoff	Antall	Datering
MA	423	Spillebrikke	Sirkulær	A1	Bein	1	Udatert



Sjakkbrett av tre, BRM0/29056 (230x405mm, rutene måler ca 40-50x40-50mm)



Møllebrett av tre, BRM0/20509 (125x170mm, avstanden mellom linjene ca 20-30mm)



Spillebrett med mønster for hnefatafl på én side, og mølle på den andre, av tre. BRM0/21474



Hnefatafl-brett av tre BRM0/06521/01 (470x480mm, rutene måler ca 35x35mm)



*Øverst: emner av bein til spillebrikker av gruppe A1, BRM0/50554, 62925.
Nederst: sannsynlig emne til spillebrikker av gruppe A1, i bein, BRM0/7125.*



Mulig gjenbruk av spillebrikker som håndteinsneller, begge av bein. F.v. BRM0/32816, 38093